

Ὁρθοδοξία, Πανορθόδοξη Σύνοδος καὶ Χριστιανικὴ Ἐνότητα

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΚΕΡΑΜΙΔΑ*

Εἰσαγωγικά: ἡ σχέση τῆς Πανορθόδοξης μετὰ τὴν καθόλου ἐκκλησιαστικὴ ζωὴ

Ἡ πρόσφατη Σύναξις τῶν Προκαθημένων τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν στὸ Φανάρι (2014) συμφώνησε νὰ συγκαλέσει τὸ 2016, στὴν Κωνσταντινούπολη, τὴν Ἁγία καὶ Μεγάλῃ Σύνοδο τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας¹. Ἡ ἀνακοίνωση τῆς σύγκλησης τῆς Πανορθόδοξης Συνόδου ἀποτελεῖ δίχως ἀμφιβολία ἕνα ὑψιστὸ ἱστορικὸ γεγονός, καθὼς πρόκειται γιὰ τὴν πρώτη Σύνοδο πανορθόδοξου κύρους ποὺ θὰ λάβει χώρα στὴ σύγχρονη ἐποχὴ καὶ ποὺ θὰ ὀλοκληρώσει μίαν μακρὰ περίοδο συζητήσεων ποὺ ξεκίνησε στὶς ἀρχὲς τοῦ 20οῦ αἰῶνα καὶ ἀπασχόλησε τέσσερις γενιὲς ἐκκλησιαστικῶν καὶ θεολόγων. Σύμφωνα μετὰ τὸ Μήνυμα τῆς Σύναξης, πρόθεση τῆς Πανορθόδοξης Συνόδου εἶναι νὰ δώσει μαρτυρία τῆς ἐνότητας τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας καὶ νὰ τονίσει τὴν εὐθύνη καὶ τὴν στοργὴ τῆς γιὰ τὸ σύγχρονο κόσμον (§6). Ἡ Σύνοδος θὰ διακηρύξει, ἀκόμα, τὸν «προφητικὸν λόγον» τῆς Ὁρθοδοξίας, ἡ ὁποία «ἐν τῷ κόσμῳ παροικοῦσα, βιώνει καὶ αὕτη τὰς προκλήσεις τοῦ ἀνθρώπου ἐκάστης ἐποχῆς», καθὼς βρίσκεται «εἰς διαρκῆ διάλογον μετὰ τῆς ἐκάστοτε ἐποχῆς, συμπάσχει μετὰ τῶν ἀνθρώπων καὶ συμμερίζεται τὴν ἀγωνίαν των» (§1).

Γιὰ τὴν Ὁρθοδοξίαν, μίαν Σύνοδος δὲν ἀποτελεῖ ἕνα ἐξαιρετικὸν γεγονός ποὺ ἐπιβάλλεται ἔξωθεν ἢ ποὺ διακόπτει τὴν ὁμαλὴ πορεία τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς. Μίαν Σύνοδος θὰ πρέπει νὰ θεωρεῖται ὡς ἡ συνεχὴς, ἱστορικὴ πορεία τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ ποὺ ἐπεκτείνει τὸ γεγονός τοῦ Εὐαγγελίου σὲ κάθε «δόξον» τοῦ κόσμου καὶ περιφέρειαν τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξῆς, παντοῦ καὶ πάντα. Μίαν Γενικὴν ἢ Οἰκουμενικὴν Σύνοδος μπορεῖ, ἀσφαλῶς, νὰ συγκληθῆ «ἐκτάκτως» ἢ σέ

* Ὁ Δημήτριος Κεραμιδᾶς εἶναι Δρ. Ἱεραποστολικῆς. Μέλος ΣΕΠ τοῦ ΕΑΠ.
1. «Τὸ Μήνυμα τῶν Ὁρθοδόξων Προκαθημένων», στὸ *Ἐκκλησία* 2014/τ.3, 168.

«εϊδικές συνθήκες», αλλά δὲν εἶναι ἀποκομμένη ἀπὸ τὴν πίστη καὶ τὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὰ προβλήματα τῆς· ἀντιθέτως ὀριοθετεῖ, καθιστᾷ «κανονικό» καὶ διακηρύσσει αὐτὸ πὺν τὸ πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας πιστεύει, ἐπιλύει *ad hoc* ἐπίκαιρα ποιμαντικά ζητήματα, ρυθμίζει τὴν ἐκκλησιαστικὴ ζωὴ, διακρίνει χαρισματικά τὸ πῶς ἡ ἁγιαστικὴ, μεταμορφωτικὴ καὶ ἐνοποιὸς δύναμις τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ μπορεῖ νὰ νοηματοδοτήσῃ καὶ νὰ δώσῃ ὑπαρξὴ στὸν κάθε ἄνθρωπο, κάθε ἐποχῆς. Ἡ Σύνοδος ξεκινᾷ ἀπὸ τὴν εὐχαριστιακὴ σύναξῃ τῶν πάντων ἐπὶ τὸ αὐτὸ (Πράξ. 2,1) καὶ κορυφώνεται στὴν κοινὴ συνάντησις ὅλου τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος (Πράξ. 15,4), ὁποιαδήποτε προέλευσις, στὸν ἴδιο τόπο, ὥστε νὰ ἐπιβεβαιώσῃ τὴν ἐνότητα, τὴν καθολικότητα καὶ τὴν «ὀρθοδοξία» τῆς πίστεως (Πράξ. 4,32).

Μία Σύνοδος δὲν ἀντλεῖ τὸ κῦρος τῆς *ex opere operato*. Χρειάζεται ἡ διαρκής, ἐνεργὴ συμμετοχὴ τῶν μελῶν στὴν προετοιμασία, πραγματοποίησις καὶ ἀποδοχὴ μίας Συνόδου. Κατὰ τὴν προσυνοδική, τὴν καθαυτὸ συνοδικὴ διαδικασίᾳ καθὼς καὶ τὴν ἀποδοχὴ τῶν συνοδικῶν ἀποφάσεων, εἶναι ἀναγκαῖο τὸ *consensus ecclesiae*, καθὼς μία Σύνοδος προετοιμάζεται τοπικά, ἀπὸ τὸ - σὲ εὐχαριστιακὴ σύναξῃ καὶ μεταευχαριστιακὴ «πορεία στὸν κόσμῳ» - ἐκκλησιαστικὸ σῶμα καὶ ὑπάρχει ὑπὲρ αὐτοῦ.

Θὰ ἦταν θεμιτό, ἐπομένως, νὰ μιλάμε κυρίως γιὰ «συνοδικὴ διαδικασίᾳ», ἡ ὁποία ἐξελίσσεται διαρκῶς (σὲ κάθε ἐποχῇ ἡ Ἐκκλησία κηρύσσει τὸ Εὐαγγέλιο), διατρέχοντας ὅλο τὸ πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας. Μὲ ἄλλα λόγια: μία Σύνοδος βιώνεται ὄχι ἐκτός, οὔτε ὑπεράνω, ἀλλὰ ἐντὸς τῆς ἱστορικῆς διαδρομῆς τῆς Ἐκκλησίας, ὡς ἓνα ἐξάπαντος γεγονός πὺν ὅμως δὲν συνιστᾷ μίᾳ ἀ-συνέχεια σὲ σχέση μὲ τὴν ἐκκλησιαστικὴ πίστη, τὴν εὐχαριστιακὴ ἐμπειρία, τὴ μαρτυρία τοῦ Εὐαγγελίου. Ἐντὸς τῆς συνοδικῆς πορείας ἡ σύγκλησις μίας Γενικῆς (στὴ συγκεκριμένη περίπτωσις: Πανορθόδοξης) Συνόδου ἀποτελεῖ τὴν κορωνίδα αὐτῆς τῆς πορείας². Κατὰ τὸν Ο. Clément οἱ Οἰκουμενικῆς Σύνοδοι συγκαλοῦνται «σὲ περιστάσεις τραγικῆς καὶ γιὰ νὰ ἀπαντήσουν σὲ συγκεκριμένους

2. Ἐγραφε ὁ Π. Νέλλας: «Μία σύνοδος τῶν ἐπισκόπων τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας -καὶ στὰ πρόσωπα τῶν Ἐπισκόπων, τῶν τοπικῶν Ἐκκλησιῶν- ἀποτελεῖ στὴν οὐσία τῆς πράξεως λειτουργικὴ. Ὅπως στὴ Θεία Λειτουργία συγκροτεῖται καὶ ἀποκαλύπτεται μέσα στὸ πλαίσιο μίας συγκεκριμένης κοινότητος ἡ τοπικὴ Ἐκκλησία, ἔτσι καὶ στὴ Σύνοδο, ὅπου συναντῶνται καὶ συμπορεύονται, συν-οδεύουν, ὅλες μαζί οἱ τοπικῆς Ἐκκλησίαι, συγκροτεῖται καὶ φανερόνεται ἡ Οἰκουμενικὴ Ἐκκλησία». Π. ΝΕΛΛΑΣ, «Ἡ Ἁγία καὶ Μεγάλῃ Σύνοδος τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας», στὸ *Σύναξις* 133 (2015), 8.

ἀπειλές που τείνουν να σχετικοποιήσουν τη μία ή την άλλη πτυχή της αλήθειας»³.

Ἐπομένως, οἱ Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες ἔχουν τὸ κρίσιμο καθήκον νὰ ἐπιβεβαιώσουν συνοδικῶς, δηλαδή στὸ σύνολό τους καὶ ἐξ ὀνόματος ὅλου τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος, ἐνώπιον ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τοῦ κόσμου τό (ιεραποστολικό) τους καθήκον νὰ καταστήσουν παρών, *hinc et nunc*, ἀλλὰ καὶ σὲ τοπικό, περιφερειακό/ἐπαρχιακό καὶ παγκόσμιο ἐπίπεδο, τὸν αἰώνιο Εὐαγγελικό λόγο πού καλεῖ σὲ σωτηρία, καταλλαγή καὶ θεανθρώπινη ἀνακαινιστικὴ κοινωνία, ὅπως αὐτὴ βιώνεται στὴν εὐχαριστιακὴ ἐμπειρία. Κατὰ τὸν τρόπο αὐτό, οἱ Ὁρθόδοξοι Προκαθήμενοι τῆς Σὺναξης τοῦ 2014 κινήθηκαν μὲ βάση τὸ ἐξῆς δίπολο: ἀπὸ τὴ μία ὑπενθύμισαν τὸ ἀμετάβλητο καὶ αἰώνιο τῆς ἐκκλησιαστικῆς πίστεως, ὅτι δηλαδή «Ἰησοῦς Χριστὸς χθὲς καὶ σήμερον ὁ αὐτὸς καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας» (§1) καὶ τὴν ἀσβηστὴ χριστιανικὴ ἐλπίδα, ὅτι τὸ Εὐαγγέλιο τοῦ Θεοῦ ἤρθε καὶ «ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν» (§9). Ἀπὸ τὴν ἄλλη διακήρυξαν ὅτι «οἱ πειρασμοὶ καὶ οἱ προκλήσεις τῆς ἱστορίας εἶναι ἰδιαίτερος ἔντονος εἰς τὰς ἡμέρας καὶ οἱ Ὁρθόδοξοι Χριστιανοὶ δὲν δυνάμεθα νὰ εἴμεθα ἀμέτοχοι εἰς αὐτὰ ἢ ἀδιάφοροι ἀπέναντί των» (§1) καὶ ἐπομένως ἀνανέωσαν τὴν ἱεραποστολικὴν εὐθύνη νὰ μαρτυρήσουν καὶ νὰ μοιραστοῦν τὰ δῶρα τοῦ Θεοῦ τῆς ἀλήθειας καὶ τῆς ἀγάπης «μετὰ τῶν ἐγγύς καὶ τῶν μακρῶν», κατὰ τὸ ἦθος τῆς «λειτουργίας μετὰ τῆς Λειτουργίας» (§7).

Ὑπὸ τὸ παραπάνω ἐρμηνευτικὸ πρίσμα, ἡ ἐπερχόμενη Πανορθόδοξη Σύνοδος ὀφείλει νὰ ἐξεταστῆ ὄχι καθαυτὴ, ἀπομονωμένη ἀπὸ τὴ σύγχρονη ἐκκλησιαστικὴ πραγματικότητα, ἀλλὰ κυρίως στὴν περιρρέουσα ἀτμόσφαιρα τῆς προσυνοδικῆς πορείας τῆς Ὁρθοδοξίας. Ἐπομένως, ἐκκλησιαστικὲς πρωτοβουλίες, διορθόδοξες δηλώσεις, ἐπίσημες διακηρύξεις καὶ θεολογικὲς προσεγγίσεις φωτίζουν καὶ ὀρθοτομοῦν τὰ ἐπιμέρους θέματα τῆς συνοδικῆς ἀτζέντας, ἀναδεικνύουν τὸ βάθος, τὴν ἔκταση, τὴ σημασία τους.

1. Πανορθόδοξη Σύνοδος καὶ Οἰκουμενικὴ Κίνηση

Ἡ Σὺναξη τοῦ 2014 ἐπιβεβαίωσε τὴν «ὑποχρέωση» τοῦ διαλόγου «μετὰ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, μετὰ τῶν ἄλλων πολιτισμῶν», ὅπως καὶ «μετὰ τῶν ἄλλων χριστιανῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων ἄλλων θρησκευτικῶν πεποιθήσεων» (§8). Στὴν

3. O. CLEMENT, «Tous préparons ensemble le concile», στὸ *Contacts* 23 (1973), 399.

πραγματικότητα, ή επιλογή να ένταχθούν τα θέματα του διαχριστιανικού διαλόγου και της οίкуμενικής κίνησης (πού, από πλευράς περιεχομένου, θα πρέπει να κατανοούνται έννοιολογικά ως έναία) στην πανορθόδοξη συζήτηση δεν προέκυψε τυχαία. Οί εκπρόσωποι των Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν κινήθηκαν ἐντὸς ἐνὸς εὐρύτερου ἐκκλησιαστικοῦ περιγράμματος, τὸ ὁποῖο εἶχε ἤδη ἐμβαθύνει στὶς οίкуμενικὲς ἀναζητήσεις, ὑπὸ τὸ πρῖσμα τῆς συμμετοχῆς στὸ οίкуμενικὸ κίνημα γενικὰ καὶ τῆς προώθησης τῶν ἐπιμέρους θεολογικῶν διαλόγων μὲ τὶς χριστιανικὲς Ἐκκλησίες καὶ Ὁμολογίες.

Ἔχοντας ὑπ' ὄψη τὰ παραπάνω, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐρημνευτικὸ πλαίσιο πού περιγράψαμε (ἐνταξὴ τῆς Συνόδου στὸ εὐρύτερο πλέγμα τῆς «συνοδικῆς πορείας»), στὶς ἐπόμενες παραγράφους θὰ ἀναζητήσουμε τὸ πνεῦμα, ἀλλὰ καὶ τὶς ἐκκλησιολογικὲς καὶ θεολογικὲς προϋποθέσεις μὲ τὶς ὁποῖες ἐξετάζεται ἡ συμμετοχὴ τῆς Ὁρθοδοξίας στὴν οίкуμενικὴ κίνηση, ὅπως αὐτὰ προκύπτουν: α) ἀπὸ τὶς Προσυνοδικὲς καὶ Πανορθόδοξες Διασκέψεις, β) ἀπὸ τὶς Προπαρασκευαστικὲς τῶν Προσυνοδικῶν Διασκέψεων συναντήσεις, καὶ γ) ἀπὸ ἄλλες ἐκκλησιαστικὲς παρεμβάσεις ἐπίσημου κύρους. Δὲν θὰ ἀσχοληθοῦμε μὲ τὴν ἀξιολόγηση ξεχωριστὰ τῶν διμερῶν διαλόγων στοὺς ὁποῖους μετέχει ἡ Ὁρθοδοξία (ὁ ἀναγνώστης μπορεῖ ν' ἀνατρέξει σὲ πλῆθος εἰδικῶν μελετῶν), οὔτε μὲ τὸ ζήτημα τῆς συμμετοχῆς τῶν ὀρθοδόξων στὸν πολυμερῆ οίкуμενικὸ διάλογο (Παγκόσμιο Συμβούλιο Ἐκκλησιῶν, Συνέλευση Εὐρωπαϊκῶν Ἐκκλησιῶν, Συμβούλιο Ἐκκλησιῶν Μέσης Ἀνατολῆς), ὅσο κυρίως μὲ τὸ ἦθος πού ἀναδεικνύεται γιὰ τὴν Ὁρθοδοξία σὲ σχέση μὲ τὸ οίкуμενικὸ ζήτημα, δηλαδή: τὸν τρόπο σκέψης καὶ δράσης, μὲ ἄλλα λόγια τὶς θεωρητικὲς (θεολογικὲς, ἐκκλησιολογικὲς) καὶ πρακτικὲς προϋποθέσεις μὲ τὶς ὁποῖες προσέρχονται οἱ ὀρθόδοξοι στὸ διαχριστιανικὸ διάλογο.

Στὸ σημεῖο αὐτὸ κρίνεται ἀπαραίτητη μία μεθοδολογικὴ διευκρίνιση. Ἡ προτίμηση στὶς «ἐπίσημες» ἐκκλησιαστικὲς (ἢ διορθόδοξες) δηλώσεις δὲν ὑπονοεῖ τὴν ὑπεροχὴ μίας, δῆθεν, «ἱερατικῆς» θεολογίας ἐναντι τῆς λαϊκῆς/ἀκαδημαϊκῆς, οὔτε, βέβαια, σκοπὸ ἔχει νὰ ἐμπεδώσει κάποιου εἶδους κληρικοκεντρισμό. Οἱ Πανορθόδοξες Συνάξεις ὁμιλοῦν πάντοτε στὸ ὄνομα τοῦ πληρώματος τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν ἐνῶ, ὄχι σπάνια, στὶς διορθόδοξες (ἢ διαχριστιανικὲς) συναντήσεις συμμετέχουν καὶ θεολόγοι προερχόμενοι ἀπὸ τὸ εὐρύτερο περιβάλλον τῆς ἐνεργοῦς - ἀκαδημαϊκῆς, ἀλλὰ ὄχι μόνο - θεολογίας. Ἐξάλλου, ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία δὲν γνώρισε στὴν ἱστορικὴ της διαδρομὴ κάποιου εἶδους ἐκκλησιαστικὸ *magisterium* πού νὰ ὑποδεικνύει ἄνωθεν καὶ αὐθεντικὰ στὸν λεγόμενον κατώτερο κληρὸ ἢ τὰ λαϊκὰ μέλη κανόνες ἐκκλησιαστικῆς πει-

θαρχίας ή ήθικης συμπεριφορᾶς. Αντιθέτως, γνωρίζουμε ότι οί πανορθόδοξες αποφάσεις «πού λήφθηκαν μάλιστα ὁμόφωνα, δὲν συνιστοῦν ἀπλῶς προσωπικὲς ἀπόψεις τῶν ἐκπροσώπων τῶν κατὰ τόπους Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, ἀλλὰ συνοδικὲς ἀποφάσεις μὲ τὴν πλήρη σημασία τοῦ ὄρου [...] ἐξ ἄλλου οἱ συμμετέχοντες ἐξ ὀνόματος τῶν κατὰ τόπους Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν στοὺς θεολογικοὺς διαλόγους καὶ τὴν Οἰκουμενικὴ Κίνηση, εἴτε κληρικοὶ εἴτε λαϊκοί, δὲν ἐνεργοῦν ὡς μεμονωμένα πρόσωπα, ἀλλὰ κατ' ἐντολὴν τῶν Ἐκκλησιῶν τους»⁴. Μία Σύνοδος, ὡς πορεία τοῦ συνόλου τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ, δὲν δημιουργεῖ διαιρέσεις ἐντὸς τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος, ἀλλ' ἀντιθέτως ἐκφράζει τὸ φρόνημα ὅλων, καθὼς καθοδηγεῖται ἀπὸ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα (Πράξ. 15,22.28), πού συνεργεῖ μὲ ὅλα τὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας, κι ὄχι μόνο μὲ κάποια ἀπὸ αὐτὰ, ἔστω κι ἂν αὐτὰ κατέχουν κάποιο ἱερατικὸ ἀξίωμα ἢ ἀπολαμβάνουν εἰδικὸ θεολογικὸ κύρος. Ὑπ' αὐτὴν τὴν ιδιότητα οἱ διορθόδοξες παρεμβάσεις ἐκφράζουν τὸ φρόνημα ὅλων τῶν μελῶν ὅλων τῶν κατὰ τόπους Ἐκκλησιῶν κι ὡς τέτοιες ἀποτελοῦν ἕναν ὁδοδείκτη γιὰ ὁλόκληρο τὸν ὀρθόδοξο κόσμο.

2. Οἱ ἀπαρχὲς τῆς ὀρθόδοξης συνοδικῆς καὶ οἰκουμενικῆς ἀφύπνισης τὸν 20ὸ αἰῶνα

Στὴν περιφημὴ Πατριαρχικὴ Ἐγκύκλιο τοῦ πατριάρχη Ἰωακείμ Γ' πρὸς τοὺς Προκαθημένους τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν (1902) μποροῦν νὰ ἐντοπιστοῦν τὰ σπάργανα τῆς οἰκουμενικῆς ἀφύπνισης τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ τῆς πρόσληψης τοῦ αἰτήματος τῆς διαχριστιανικῆς ἐνότητας⁵. Σὲ μία περίοδο ὅπου τὸ παγκόσμιο οἰκουμενικὸ κίνημα ἔκανε τὰ πρῶτα του βήματα, ἡ Ἐγκύκλιος ἔθετε μὲ ἔμφαση τὸ αἶτημα τῆς συχνότερης, ἐπωφελέστερης «πνευματικῆς καὶ πραγματικῆς ἐπικοινωνίας», τῆς συνεννόησης καὶ τῆς καλλιέργειας τῶν «πρὸς ἀλλήλας σχέσεων» τῶν κατὰ τόπους ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν ἐπὶ θεμάτων «κα-

4. ΜΑΡΤΖΕΛΟΣ Γ., «Τὸ ζήτημα τῆς συμμετοχῆς τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας στὸν Οἰκουμενικὸ διάλογο ὑπὸ τὸ φῶς τῶν πανορθοδόξων ἀποφάσεων», στὸ ΤΣΟΜΠΑΝΙΔΗΣ ΣΤ. ΠΕΤΡΟΥ Ι. - ΓΚΟΥΤΖΙΟΥΔΗΣ Μ., *Ὁ Οἰκουμενικὸς Διάλογος στὸν 21ο αἰῶνα. Πραγματικότητες-Προκλήσεις-Προοπτικὲς*, 273-276.

5. Γιὰ τὸ πλήρες κείμενο βλ. *Ἡ περὶ τῶν σχέσεων τῶν Ἀυτοκεφάλων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν καὶ περὶ ἄλλων γενικῶν ζητημάτων Πατριαρχικὴ καὶ Συνοδικὴ Ἐγκύκλιος τοῦ 1902, αἱ εἰς αὐτὴν ἀπαντήσεις τῶν Ἁγίων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν καὶ ἀνταπάντησις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου*, Κωνσταντινούπολη 1904, 5-12.

θόλου μὲν εἰπεῖν θρησκευτικῆς οὐσίας καὶ ιδιότητος, πολλῆς δὲ σημασίας καὶ σπουδαιότητος». Μέσα ἀπὸ τὴν ἀνταλλαγὴν σκέψεων –καὶ ἄρα μίας κάποιας μορφῆς συνοδικῆς διδασκαλίας– θὰ ἐμπεδωνόταν τὸ πνεῦμα τῆς ἐνότητος, ἡ φιλαδέλφεια, ἡ ἀγάπη, ἡ «ὁμοφροσύνη» καὶ ἡ συνάντηση γιὰ τὴ στερέωση τῆς πίστεως καὶ τῆς ὀρθόδοξης ἐνότητος. Ἡ Ἐγκύκλιος καλοῦσε τοὺς ὀρθόδοξους προκαθημένους νὰ ἐπιζητήσουν ἐπαφὲς μὲ τὶς δύο μεγάλες «ἀναδενδράδες» τοῦ Χριστιανισμοῦ, τὴ Δυτικὴ (=Ρωμαιοκαθολικὴ) καὶ τὶς Διαμαρτυρόμενες Ἐκκλησίες, ὥστε νὰ ἐξευρεθοῦν, μὲ ἦθος εὐαγγελικῆς ἀγάπης καὶ εἰρήνης, «σημεῖα συναντήσεως καὶ ἐπαφῆς» ἢ ἀκόμα καὶ «ἀμοιβαῖες θεμιτὲς παροράσεις» προκειμένου νὰ ἀποκατασταθεῖ ἡ δογματικὴ ὁμοφροσύνη καὶ κοινωμία μὲ τοὺς ἄλλους χριστιανούς ποὺ ἀκολουθοῦν τὸ εὐαγγελικὸ μονοπάτι τῆς ἐνώσεως⁶. Ὁ πατριάρχης Ἰωακεῖμ ὑπενθύμιζε τὰ ἀποστολικά, πατερικὰ θεμέλια τῆς Ἐκκλησίας, τὴν παράδοση τῶν ἐπτὰ Οἰκουμενικῶν Συνόδων στὰ ὁποῖα βασίζεται ἡ Ὄρθόδοξη Ἐκκλησία, ἐνῶ καλοῦσε σὲ μίαν «Προδιάσκειψ», ὥστε νὰ προπαρασκευαστεῖ τὸ πεδίο καὶ νὰ καθοριστοῦν οἱ τρόποι τῆς «φιλικῆς ἀμοιβαίας προσπελάσεως» τοῦ θέματος καὶ νὰ καθοριστεῖ ἡ κοινὴ θέση τῶν ὀρθοδόξων.

Ἡ Ἐγκύκλιος διαπνεόταν σχεδὸν ἐξ ὀλοκλήρου ἀπὸ τὴ διερεύνηση νέων τρόπων κατανόησης τῶν ἄλλων χριστιανικῶν πραγματικότητων, μέσα ἀπὸ μίαν διορθόδοξη συναντίληψη. Ἐπίσης, ἔθετε τὸ ζήτημα τῆς πληρέστερης, «πραγματικῆς» (δηλ. πρακτικῆς) συνεργασίας μεταξὺ τῶν ὀρθοδόξων.

Ἡ μετέπειτα (1904) ἀνταπόκριση τοῦ πατριάρχου Ἰωακεῖμ στὶς ἀπαντήσεις τῶν Προκαθημένων τῶν Ὄρθοδόξων Ἐκκλησιῶν στὴν Ἐγκύκλιο τοῦ 1902 ἐπέμεινε στὸν καθορισμὸ «κοινοῦ φρονήματος καὶ κοινῆς πράξεως» μεταξὺ τῶν ὀρθοδόξων, «κατὰ τὸ πνεῦμα καὶ τὰς διατάξεις τῆς Οἰκουμενικῆς Ἐκκλησίας»,

6. Ἡ χρῆση τοῦ ὄρου «ἀναδενδράδες» «ὄχι μόνο δὲν ἀλλοιώνει ἢ σχετικοποιεῖ τὴν ὀρθόδοξη αὐτοσυνειδησία γιὰ τὴν αὐθεντικὴ συνέχεια τῆς μίας, ἀγίας, καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας στὴν Ὄρθόδοξη Ἐκκλησία, ἀλλὰ συγχρόνως προσδιορίζει μὲ εἰκονικὸ λόγο καὶ τὸν χαρακτῆρα τῶν ἐκτὸς αὐτῆς ὑφισταμένων ἐκκλησιαστικῶν σωμάτων». ΤΣΟΜΠΑΝΙΔΗΣ ΣΤ. *Ἐκκλησία καὶ Ἐκκλησίες. Ἡ θέση τῶν ἄλλων χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν στὴν ἐκκλησιολογικὴ αὐτοσυνειδησία τῆς Ὄρθόδοξης Ἐκκλησίας στὰ πλαίσια τοῦ οἰκουμενικοῦ διαλόγου*, Ἀθήνα 2013, 67. Ὡστόσο, ὁ ἐκκλησιολογικὰ τολμηρὸς ὄρος «ἀναδενδράς» ἀναγνωρίζει ἐμμέσως τὴν ἐκκλησιαστικὴ ὑπόσταση τῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν ἐκτὸς τῶν κανονικῶν, ὁρατῶν ὁρίων τῆς Ὄρθοδοξίας καὶ θυμίζει, ἴσως, τὴν ἀντίστοιχη διατύπωση τῆς Β' Συνόδου τοῦ Βατικανοῦ περὶ ὑπαρξῆς *elementa ecclesiae* - στοιχείων ἀλήθειας καὶ ἀγιότητος ποὺ ὑπάρχουν στὶς ἐκτὸς τοῦ Ρωμαιοκαθολικισμοῦ Ἐκκλησίες καὶ ἐκκλησιαστικὲς κοινότητες.

για τη διαφύλαξη τῶν προνομίων, τῆς τάξης, τῶν «πατρικῶν διατάξεων καὶ δόριων» τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν καὶ τὴν ἀποφυγὴ κοσμικοῦ πνεύματος καὶ φυλετικῶν, γλωσσικῶν καὶ πολιτικῶν κινήτρων ποὺ προκαλοῦν ρήγματα «ἐν τοῖς κόλποις τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας». Ἐπιπλέον, ἐπισήμανε τοὺς κλυδωνισμοὺς ποὺ προκαλοῦν «προσηλυτιστικὲς ἐταιρεῖες»⁷ καὶ οἱ σχετικὲς «τῶν ἀπὸ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ πολλῶν ἐκ τῶν Διαμαρτυρομένων ἀποπειραὶ τοῦ σαγηνεύειν καὶ προσηλυτίζειν εἰς τὰς οἰκείας μάνδρας τοὺς ἀπὸ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας» ποὺ ἀποπλανοῦν ἢ παρασύρουν «ἀδελφοὺς κατὰ ἀδελφῶν, ἢ κοινότητας κατὰ τῶν οἰκείων ποιμένων ἐπεγειρομένας καὶ ὅλως ἔριδας καὶ διχوستασίας πανταχοῦ δημιουργημένας ἐπὶ βλασφημίᾳ τοῦ ὑπερτίμου χριστιανικοῦ ὀνόματος ἐν τοῖς ἔθνεσιν». Τὰ διαγεγραμμένα, κατὰ τὴν ἀρχαία τάξη, δίκαια τῶν ἐμπερίστατων Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς προϋποθέτουν τὴν κοινὴ κανονικὴ καὶ ἐκκλησιολογικὴ παράδοση τῆς ἀρχαίας ἐνωμένης Ἐκκλησίας, ποὺ ἔθεσε ἐπισκόπους νὰ ποιμαίνουν τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ. Συνεπῶς, ὁ προσηλυτισμὸς ἐναντιώνεται εὐθέως στὴν κοινὴ αὐτὴ παρακαταθήκη ποὺ οἱ Ἐκκλησίες Δύσης καὶ Ἀνατολῆς ἀναγνώρισαν ὡς θεμελιώδη, ἐνῶ συγχρόνως προσβάλλει τὸ ὄνομα τοῦ χριστιανοῦ στὸν κόσμον. Παρ' ὅλ' αὐτὰ τὸ ἦθος τῆς Ὁρθοδοξίας ὀφείλει νὰ συντάσσεται στὸ «θεοφιλεῖ ἔργον τῆς τῶν πάντων ἐνώσεως, ἐν σοφίᾳ περιπατοῦντες καὶ ἐν πνεύματι πραότητος πρὸς διίσταμένους», διαφυλάσσοντας τὴν «ἐμπεπιστευμένην ποιμνὴν ἀπὸ πάσης ἐπιρρείας τῶν ἐναντίων» καὶ μαρτυρώντας τὴν καθόλου διδασκαλίαν, τὴν ἐκκλησιαστικὴν διοίκησην καὶ τὴν θεῖαν λατρείαν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας.

Σὲ κάθε περίπτωσι, οἱ ἐμπνευσμένους καὶ τολμηρὲς Ἐγκύκλιοι τοῦ πατριάρχου Ἰωακείμ ἔθεσαν στὸ ἐπίκεντρο τῆς πανορθόδοξης προσοχῆς τὸ θέμα τοῦ «κοινοῦ πόθου» τῆς ἔνωσις τῶν κειχωρισμένων χριστιανῶν ὡς μία ἐπίδιωξις ποὺ ἐνδιαφέρει τὴν «ὅλην» Ὁρθοδοξίαν, ὄντας ἓνα θέμα οἰκεῖο μὲ τὴν εὐαγγελικὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν ἱστορικὴν πορείαν τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ἐπαναλαμβανόμενη ἐπίκλησίς του γιὰ διαμόρφωσιν κοινοῦ φρονήματος, κοινῆς συμπεριφορᾶς καὶ στάσεως τῶν ὀρθοδόξων ἐπανεφέρε τὴν σημασίαν τῆς συνοδικῆς ἀντιμετώπισης κρίσιμων θεμάτων, μὲ βάση τὸ κριτήριον τῆς ὁμοφωνίας καὶ τῆς συναντίληψης. Τὸ πρόβλημα τῶν διαχριστιανικῶν σχισμάτων ἐντοπιζόταν στὸ ὄρατὸ πεδίον τῆς διχوستασίας, τῆς πρόκλησις ἐρίδων καὶ τῆς «προσβολῆς» τοῦ Χριστιανισμοῦ στὸν μὴ χριστιανικὸν κόσμον. Τέλος, οἱ πρωτοβουλίες τοῦ Ἰωακείμ Γ' κατέστη-

7. Βλ. *Ἡ περὶ τῶν σχέσεων τῶν Ἀὐτοκεφάλων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν...*, 74.76.

σαν τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο ἕναν πραγματικά «οἰκουμενικό» ἐκκλησιαστικὸ θεσμό, ὡς πρὸς τὸ πνεῦμα καὶ τὸν ὀρίζοντά του, ἀφοῦ ἀναγεννήθηκε ἀκριβῶς μέσα ἀπὸ τὸν δυναμικὸ ἀναπροσδιορισμὸ τῆς ἀποστολῆς του γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τῆς διορθόδοξης καὶ διαχριστιανικῆς ἐνότητας.

Στὸ ἴδιο πλαίσιο, ἡ ἐξίσου ἱστορικὴ Συνοδικὴ καὶ Πατριαρχικὴ Ἐγκύκλιος τοῦ 1920 «πρὸς τὰς ἀπανταχοῦ Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ», ὑπῆρξε, ἀπὸ ὀρθόδοξης πλευρᾶς, ἕνας Καταστατικὸς Χάρτης τῆς διαχριστιανικῆς προσέγγισης, κι ὡς τέτοιος ἀνήκει στὶς πηγές τοῦ σύγχρονου οἰκουμενικοῦ κινήματος καὶ τῆς ἐν γένει πορείας τῶν ὀρθοδόξων πρὸς τὴ Σύνοδο⁸. Τὸ κείμενο ἐπέμενε στὴν ἀναγκαιότητα τῆς ἐπικοινωνίας μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν, ποὺ δὲν ἀποκλείεται ἀπὸ τίς ὑφιστάμενες δογματικὲς διαφορές, καὶ ποὺ εἶναι «εὐκταία καὶ ἀναγκαία καὶ πολλαχῶς χρήσιμος [...] τοῦ ὅλου χριστιανικοῦ κόσμου». Τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο ζητοῦσε «τὴν κρίσιν καὶ τὴν γνώμην καὶ τῶν λοιπῶν τῶν τε κατὰ τὴν Ἀνατολὴν ἀδελφῶν καὶ τῶν ἐν τῇ Δύσει καὶ ἀπανταχοῦ σεβασμίων Χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν», προτείνοντας ἕναν προγραμματικὸ ἄξονα ἐνεργειῶν θεσμικοῦ (κοινὸ ἐκκλησιαστικὸ ἡμερολόγιο, οἰκειότερη σχέση τῶν ἐκπροσώπων τῶν διαφόρων Ἐκκλησιῶν), ἀκαδημαϊκοῦ (ἐπικοινωνία θεολογικῶν σχολῶν, ἀνταλλαγές σπουδαστῶν διοργάνωση συνεδρίων), ποιμαντικοῦ (σεβασμὸς ἠθῶν καὶ ἐθίμων, παροχὴ εὐκτήριων οἴκων, διακανονισμὸς τοῦ θέματος τῶν μεικτῶν γάμων) καὶ πρακτικοῦ (ἀμοιβαία ὑποστήριξη τοῦ φιλανθρωπικοῦ ἔργου) χαρακτήρα, πρὸς ἐπίρρωση τῆς φιλίας καὶ τῆς ἀγαθοφρόνου διαθέσεως τῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν. Ἐπισημαίνοντας ἐκ νέου τοὺς κινδύνους ποὺ ἐγκυμονοῦσε ἡ προσηλυτιστικὴ δραστηριότητα, ἡ δυσπιστία καὶ ἡ δυσφορία μεταξὺ τῶν χριστιανῶν, καλοῦσε τίς Ἐκκλησίες νὰ δώσουν μαρτυρία τοῦ εὐαγγελικοῦ λόγου καὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ Χριστοῦ μπροστὰ στὸ φαινόμενο τῆς ἐκκοσμίκευσης, ποὺ καθιστοῦσε ἀναγκαία τὴν «ἀπὸ κοινοῦ μελέτη καὶ συνεργασία τῶν Χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν». Τέλος, πρότεινε, τὴν ἴδρυσή μιᾶς «κοινωνίας τῶν Ἐκκλησιῶν», κατὰ τὸ θεσμικὸ πρότυπο τῆς (τότε) Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν.

Ἡ Ἐγκύκλιος τοῦ 1920 ἀκολουθοῦσε τὸ περιεκτικὸ καὶ μὲ οἰκουμενικὴ εὐαισθησία πνεῦμα τῶν Ἐγκυκλίων τοῦ Ἰωακείμ Γ', ἐπιβεβαίωσε τὴ διορθόδοξη σημασία τοῦ αἰτήματος γιὰ τὴ διαχριστιανικὴ ἔνωση, ἐνῶ κατέθετε ἕναν

8. Γιὰ τὸ κείμενο τῆς Ἐγκυκλίου βλ. ΤΣΕΤΣΗΣ Γ., ἑπ., *Οἰκουμενικὸς Θρόνος καὶ Οἰκουμένη. Ἐπίσημα Πατριαρχικὰ Κείμενα*, Κατερίνη 1989, 55-64.

πρώτο προγραμματικό όδικο χάρτη διαχριστιανικής συνεργασίας σε πρακτικό και θεωρητικό επίπεδο. Άπαισίαζε ακόμα ή συστηματική έπεξεργασία μίας «οίκουμενικής ορθόδοξης θεολογίας», ώστόσο υπογραμμίζοταν πώς ή πίστη στην εὐαγγελική αλήθεια και ό πόθος για την άποκατάσταση τής ένότητας μπορούν να υπερβοϋν –δίχως, βέβαια, να καταργήσουν– τις δογματικές άποστάσεις, διαμορφώνοντας μία καταρχήν αναγκαία ψυχολογική συνθήκη προσέγγισης κι ένα ήθος (νοοτροπία, συμπεριφορά και δράση) διαλόγου. Το Οίκουμενικό Πατριαρχείο δέν προχωροϋσε, συνεπώς, σε μονομερείς ή όριστικές αποφάσεις επί των οίκουμενικών ζητημάτων· έθετε απλώς ένώπιον τοϋ ορθόδοξου κόσμου την ανάγκη προβληματισμοϋ, μελέτης και ενεργοποίησης και ζητοϋσε μία κοινή - θα λέγαμε: συνοδική - όριοθέτηση τής ορθόδοξης στάσης. Έξεταζόμενες συνολικά οί τρεις αυτές πατριαρχικές παρεμβάσεις έπιβεβαιώνουν μία κοινή θετική όπτική τοϋ θέματος και καταγράφουν τή βούληση τής Κων/πόλης να ταχθεί υπέρ τοϋ οίκουμενικοϋ σκοποϋ, με την αναγκαία, ασφαλώς, προϋπόθεση τής σύμπραξης και των υπολοίπων ορθοδόξων. Συνεπώς, στα πρώιμα αυτά χρόνια, διαμορφώνεται το δίπολο «συνοδικότητα - οίκουμενική ευαισθησία», ως άφετηριακή αξιωματική βάση των μετέπειτα ένδορθόδοξων αναζητήσεων. Στη δυναμική αυτή συσχέτιση, ή συνοδικότητα εκφράζει τον τρόπο πραγμάτωσης τής διορθόδοξης ένότητας, ένω ταυτόχρονα υπενθυμίζει την έπιτακτικότητα τής διαφύλαξης τής. Άντιστοίχως, ή οίκουμενική δέσμευση είναι, ό ευρύτερος άξονας έκφρασης τής συνοδικότητας, δηλ. τής κοινωνίας και τής ένότητας τής καθόλου Έκκλησίας. Έτσι, Έκκλησία που ενεργεί συνοδικά δέν μπορεί να μήν ένδιαφέρεται για την ένότητα με όσους δέν βρίσκεται σε πλήρη μυστηριακή και δογματική κοινωνία. Άπό την άλλη, ή οίκουμενική προσπάθεια δέν μπορεί να πραγματοποιηθεί εάν δέν εκφράζει το *consensus* τοϋ ορθόδοξου πληρώματος.

3. Οί διαχριστιανικές σχέσεις στις Πανορθόδοξες συναντήσεις τοϋ 1923 και 1930

Η διάθεση για πανορθόδοξη αντιμετώπιση τοϋ οίκουμενικοϋ ζητήματος και για ενεργότερη θεσμική συνεργασία των Όρθοδόξων Έκκλησιών πήραν πιδ οϋσιαστική μορφή στο Πανορθόδοξο Συνέδριο τής Κων/πόλης τοϋ 1923 και τήν Προκαταρκτική Έπιτροπή των Όρθοδόξων Έκκλησιών που συνεκλήθη στο Άγιο Όρος το 1930. Το πρώτο φιλοδοξοϋσε να είναι ένα Συνέδριο ύψηλοϋ πα-

νορθόδοξου κύρους πού θα κατέληγε σέ αποφάσεις «τῶν ὁποίων ἴσως τινές, μετὰ τὴν ἀποδοχὴν των ὑπὸ τῶν κατὰ τόπους Ἀγιοτάτων Ἐκκλησιῶν, θὰ ἐξαγγελθῶσιν εἰς τὸ χριστεπώνυμον πλήρωμα»⁹. Μάλιστα, στὸ Συνέδριο ἀποφασίστηκε ἡ σύγκλιση τὸ 1925 Πανορθόδοξης Συνόδου, ἐπ' εὐκαιρία τῆς 1600ῆς ἐπετείου ἀπὸ τὴν Α' Οἰκουμενικῆ Σύνοδο (325), μὲ πρόβλεψη «ὅπως εἰς τὸν συνεορτασμὸν τοῦτον προσκληθῶσιν καὶ πᾶσαι αἱ Ἐκκλησίαι αἱ ἀποδεχόμεναι τὸ Σύμβολον τῆς Νικαίας»¹⁰! Στῆ συνάντηση ὀρίσθηκαν θέματα ποιμαντικά καὶ κανονικά «ἀπασχολούτων τὴν ὅλην Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν» (ρύθμιση παλαιῶ/νέου ἡμερολογίου, δεύτερος γάμος κληρικῶν, χειροτονία κληρικῶν καὶ διακόνων, κωλύματα καὶ διάλυση γάμου, νηστεία), ἐνῶ δὲν θίχθησαν ζητήματα ἀφορῶντα τὶς διαχριστιανικὲς σχέσεις¹¹. Μολονότι, τελικά, ἡ Σύνοδος τοῦ 1925 δὲν διεξήχθη (λόγω τοῦ, τότε σὲ ἰσχύ, βουλγαρικοῦ σχίσματος), τὸ Συνέδριο τοῦ 1923 ἀπεδείχθη ἱστορικό, διότι ἔβγαλε τὶς Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες ἀπὸ τὴν μεταξύ τους ἀπομόνωση, τὶς ἔφερε σὲ μία ἀπευθείας καὶ διὰ ζώσης ἐπικοινωνία καὶ σηματοδότησε τὴν ἀμετάκλητη διόρθοδοξη ἀπόφαση γιὰ τὴν προετοιμασία μίας ἐπισήμου κύρους καὶ αὐθεντίας Πανορθόδοξης Συνόδου, ἐπὶ τῇ βάσει συγκεκριμένης θεματολογίας. Ὅντως, τὸ Συνέδριο τοῦ 1923 ἐπιβεβαίωσε, κατὰ τὸν τότε οἰκουμενικὸ πατριάρχη Μελέτιο Δ', «ὅτι δὲν εἶνε ἀκίνδυνος διὰ τὴν ἐνότητα τῆς Ὁρθοδοξίας ἡ παραμέλησις τῆς ἀρχῆς τῶν Γενικῶν Συνόδων» καὶ πιστοποίησε «τὸ ζήτημα τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ συστήματος τῆς ὁμαδικῆς ἐμφανίσεως τῆς ὅλης ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας κατὰ τρόπον ἀνταποκρινόμενον πρὸς τὸν ἐπιζητούμενον σκοπὸν»¹².

Μόνο ἐμμέσως, διὰ τῆς συζήτησης περὶ τῆς ρύθμισης τοῦ ἡμερολογιακοῦ ζητήματος, ὑπογραμμίστηκε τὸ ζήτημα τῆς διαχριστιανικῆς προσέγγισης. Ὁ πατριάρχης Μελέτιος ἤλπιζε πὼς «βοηθούσης τῆς θείας χάριτος θὰ ἐπιτευχθῇ ὁ ἐπιζητούμενος θεοφιλῆς σκοπός, ὅστις ἐν τῇ γενικωτάτῃ αὐτοῦ μορφῇ δύνα-

9. ΚΑΡΑΚΟΥΛΑΚΗΣ Ε., ἔπ., *Πρακτικὰ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Πανορθόδοξου Συνεδρίου (10 Μαΐου - 8 Ἰουνίου 1923) - τῆς ἐν Ἀγίῳ Ὁρει Προκαταρκτικῆς Ἐπιτροπῆς τῶν Ὁρθόδοξων Ἐκκλησιῶν (8 - 23 Ἰουνίου 1930)*, ἀναστατικὴ ἔκδοσις, Ἀθήνα 2015, 48.

10. Ὁ.π., 221.

11. Ἀπὸ ὀρισμένους τέθηκαν τὰ ζητήματα (δίχως νὰ ἐνταχθοῦν στὸν τελικὸν κατάλογο τῆς «Προσυνόδου») τῆς ἀποδοχῆς στὴν Ὁρθοδοξία τῶν ρωμαιοκαθολικῶν κληρικῶν πού ἐπιθυμοῦν νὰ εἰσελθοῦν ὡς ἔγγαμοι, τοῦ ἐγκύρου τῶν ἀγγλικανικῶν χειροτονιῶν τῆς σύσφιξης τῶν σχέσεων μὲ τοὺς ἀγγλικανοὺς καὶ τοὺς παλαιοκαθολικοὺς καί, ἐν γένει, τῆς «ἐνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν».

12. ΚΑΡΑΚΟΥΛΑΚΗΣ, *Πρακτικὰ*, 32.

ται να όρισθῆ «ὁ ἐν τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἐορτασμός τῆς Γεννήσεως καὶ τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ ὑπὸ πάντων τῶν εἰς αὐτὸν πιστευόντων»¹³ καὶ προσκαλοῦσε στὴν «ἐξεύρεσιν ἑνὸς τελειότερου ἡμερολογιακοῦ συστήματος, τὸ ὁποῖον νὰ γίνῃ δεκτὸν παρ' ὅλου τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου»¹⁴. Συνεπῶς, τὸ ἡμερολογιακὸ ζήτημα δὲν ἦταν ἀπλὰ μία προσπάθεια «ἄρσεως τῆς διαφορᾶς τῶν ἡμερῶν», ἀλλὰ, μέσῳ αὐτοῦ, ἀναδεικνυόταν ἡ πρωτοβουλία γιὰ τὴ συνεργασία μὲ τὴν Ἀγγλικανικὴ καὶ τὴ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία, γιὰ τὴν «ἐξεύρεσιν κοινοῦ τελειότερου ἡμερολογίου»¹⁵. Ἡ ὠφέλεια θὰ προέκυπτε κυρίως στὸ πρακτικὸ σκέλος: «Ὁ ταυτόχρονος ἐορτασμός θὰ ἄρῃ τὰς ὑλικὰς ζημίας τοῦ λαοῦ, αἵτινες προκύπτουσι νῦν ἐκ τοῦ διπλοῦ ἐορτασμοῦ καὶ τῆς διπλῆς ἀργίας ἐν πολλαῖς χώραις ὅπου εἶναι μικτὸς ὁ χριστιανικὸς πληθυσμός [...] μεγάλη ἠθικὴ σημασία καὶ ἐντύπωσις, ἣν θὰ παραγάγῃ εἰς ὅλον τὸν πεπολιτισμένον κόσμον ἢ διὰ τῆς ἀβιάστου πρωτοβουλίας ταύτης τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας προσέγγισις τῶν δύο χριστιανικῶν κόσμων τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως ἐν τῷ ἐορτασμῷ τῶν μεγάλων χριστιανικῶν ἐορτῶν»¹⁶.

Ἡ σύναξις τῆς Πανορθόδοξης Ἐπιτροπῆς τοῦ 1930 στὴ Μονὴ Βατοπαιδίου στὸ Ἅγιον Ὄρος προσδιόρισε ἕναν ἐκτενῆ κατάλογο δεκαεπτὰ θεμάτων ποῦ θὰ ἀπασχολοῦσαν τὴν μέλλουσα «Προσύνοδο» (ἢ ὁποία, μὲ τὴ σειρά της, θὰ τὰ ἐξέταζε προκειμένου νὰ τὰ ὑποβάλει *ad referendum* στὴν Πανορθόδοξὴ Σύνοδο, τῆς ὁποίας οἱ ἀποφάσεις θὰ εἶχαν τελικὸ καὶ δεσμευτικὸ κῦρος)¹⁷. Τὸ 7ο, κατὰ σειράν, ἀπ' αὐτὰ ἀφοροῦσε τὶς «σχέσεις τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας πρὸς τὰς ἑτεροδόξους Ἐκκλησίας ἐν τε τῇ Ἀνατολῇ καὶ τῇ Δύσει, ἦτοι: α) Σχέσεις ἐν πνεύματι ἀγάπης, ἦτις κατὰ τὸν Ἀπόστολον «πάντα ἐλπίζει», μετὰ τῶν ἑτεροδόξων Ἐκκλησιῶν (Ἀρμενίων, Κοπτῶν, Ἀσσυσηνῶν, Χαλδαίων, Ἰακωβιτῶν, Παλαιοκαθολικῶν, Ἀγγλικανῶν), ὅσαι τείνουσι νὰ προσεγγίσουσι πρὸς τὴν Ὁρθόδοξὴ Ἐκκλησία καὶ δὲν ἐνεργοῦσι προσηλυτισμὸν μετὰ τῶν Ὁρ-

13. Ὁ.π., 14. Νὰ σημειωθεῖ ὅτι γιὰ τὸ «θεοφιλεῖ ἔργον τῆς τῶν πάντων ἐνώσεως» εἶχε μιλήσει καὶ ὁ πατριάρχης Ἰωακείμ Γ' στὴν Ἐγκύκλιον τοῦ 1904.

14. Ὁ.π., 19. Ταυτόχρονα προσέθετε πῶς: «Κατὰ τὴν ἀντίληψίν μου τὸ ζήτημα εἶναι σύνθετον ἐκ δύο χωριστῶν ζητημάτων, τὸ ἐν εἶναι καθαρῶς ὀρθόδοξον καὶ ἐπειγούσης μορφῆς, τὸ δὲ Παγγχριστιανικὸν ἀναφερόμενον καὶ εἰς τοὺς ἀκολουθοῦντας τὸ Γρηγοριανὸν ἡμερολόγιον» (ὁ.π., 64-65).

15. Ὁ.π., 22.

16. Ὁ.π., 56-57.

17. Ἡ Πανορθόδοξὴ Σύνοδος εἶχε προγραμματιστεῖ γιὰ τὸ 1932, ὥστόσο δὲν διεξήχθη ἐξαιτίας τῶν τότε διεθνῶν πολιτικῶν συνθηκῶν.

θοδόξων. β) Σχέσεις προφυλάξεως και άμύνης κατά τών Έτεροδόξων, οΐτινες ένεργοΐσι προσηλυτισμόν και προσπαθοΐσι καθ' οίονδήποτε τρόπον να βλάψωσι την Όρθόδοξον Έκκλησίαν (Ρωμαιοκαθολικισμός-Οΐνιτισμός, Προτεσταντισμός-Μεθοδισμός, Βαπτισταί, Χιλιασμός, κ.τ.λ.)». Τό δέ 8ο, κατά σειρά, προτεινόμενο θέμα τοΰ Καταλόγου άφοροΐσε τή «μελέτη τοΰ ζητήματος ποιοι τών Αίρετικών και τών Σχισματικών θα γίνονται δεκτοί εις τοΐς κόλπους τής Όρθοδόξου Έκκλησίας διά Βαπτίσματος, ποιοι διά Χρίσματος και ποιοι δι' άπλοΐ λιβέλλου πίστεως»¹⁸.

Έτσι, τό ζήτημα τοΰ διαχριστιανικοΐ διαλόγου έντασσόταν για πρώτη φορά, με έπίσημο μάλιστα τρόπο, στη θεματολογία τής Πανορθόδοξης Συνόδου, έστω και μέσα από ένα έφεκτικό και κάπως έπιφυλακτικό πρΐσμα. Η στάση τής Όρθόδοξης Έκκλησίας με τοΐς έτεροδόξους προσδιορίζονταν είτε ως «σχέσεις άγάπης» άπέναντι σε όσους δέν άσκοΐσαν προσηλυτιστική δραστηριότητα και έπιθυμοΐσαν την προσέγγιση με την Όρθοδοξία, είτε - υπό άπολογητική όπτική - ως «σχέσεις προφυλάξεως και άμύνης», έναντι όσων ένεργοΐσαν προσηλυτισμό, έστω κι αν έπρόκειτο για άρχαίες, ιστορικές Έκκλησίες ποΐ είχαν μία έγγύτητα παράδοσης με την Όρθοδοξία (όπως ή Ρωμαιοκαθολική). Συνεπώς, στη φάση αυτή, δέν είχε ακόμα διαμορφωθεί ένα καθαρό θεωρητικό (έκκλησιολογικο-θεολογικό) κριτήριο προσδιορισμοΐ τής σχέσης τής Όρθοδοξίας με τοΐς έτεροδόξους, αλλά υπερίσχυε μία έρμηνευτική προσέγγιση ποΐ ένιωθε την ανάγκη ν' άξιολογήσει πρώτα τή διάθεση και τή συμπεριφορά τών έτεροδόξων έναντι τών όρθοδόξων¹⁹.

Τό 8ο θέμα πρότεινε τή μελέτη τοΰ ζητήματος τής άποδοχής τών έτεροδόξων στην Όρθοδοξία έχοντας, προφανώς, υπ' όψη την προηγούμενη κανονική παράδοση (για την άποδοχή τών «έκτός» με άναβαπτισμό, χρίσμα ή λίβελλο), ανάλογα με την έκκλησιακή τους ιδιότητα²⁰. Όστόσο, στο πλαίσιο τής διερεύνησης τών προϋποθέσεων ένταξης τών έτεροδόξων ύποδεικνυόταν, έμμέσως, ό προσδιορισμός τοΐ έγκΐρου ή όχι τοΐ βαπτίσματος και τών χειροτονιών τών μη όρθοδόξων, με άλλα λόγια ή άναγνώριση τής έκκλησιαστικότητας ή όχι όσων

18. ΚΑΡΑΚΟΥΛΑΚΗΣ, *Πρακτικά*, 144-145.

19. Βέβαια, ή κριτική έναντι τοΐ προσηλυτισμοΐ δέν άπουσίαζε ούτε από τις Έγκυκλίους τοΐ Έωακείμ Γ' ούτε από την Πατριαρχική Έγκύκλιο τοΐ 1920 και δείχνει ότι, ιστορικά, για την Όρθοδοξία άποτελεί μία από τις άναγκαίες προϋποθέσεις τής διαχριστιανικής προσέγγισης.

20. Βλ. ένδεικτικά τους Κανόνες: 7 τής Β' Οικουμενικής Συνόδου, 95 Πενθέκτης, 1 Μ. Βασιλείου.

βρίσκονται εκτός των κανονικών-θεσμικών ορίων της Έκκλησίας. Αυτό ήταν το πρώτο, μάλλον αναγκαίο, βήμα προς τη διαμόρφωση μίας ὀρθόδοξης θεολογίας περί της οἰκουμενικῆς κίνησης (πού σ' ἐκεῖνο τὸ στάδιο εἶχε ἀκόμα ὁμολογιακὴ ἀπόχρωση καὶ δὲν ἦταν ἐντελῶς ξένη πρὸς τὴν ἀπολογητικὴ): μίᾳ ἐμβάθυνση στὴν ἐνδότερη φύση τοῦ οἰκουμενικοῦ κινήματος, μὲ τρόπο πού θὰ ἐνέπνεε τὴ δυναμικὴ ἀνάγνωση τῆς κανονικῆς, πατερικῆς καὶ θεολογικῆς ὀρθόδοξης παράδοσης, ὑπὸ τὸ πρῖσμα - καὶ τὸ αἴτημα - τῆς διαχριστιανικῆς προσέγγισης, ὅπως τὸ εἶχε θέσει τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο καὶ δεχτεῖ οἱ ὑπόλοιπες ὀρθόδοξες Ἐκκλησίαι, -ἔστω καὶ μὲ ἐπιφυλάξεις-, ὥστε ν' ἀποφευχθεῖ ὁ «σκανδαλισμὸς» τοῦ ὀρθοδόξου πληρώματος καὶ ν' ἀρθεῖ ἡ λογικὴ τοῦ προσηλυτισμοῦ²¹.

4. Οἱ Προσυνοδικὲς Διασκέψεις τοῦ '60

Ὁ θεσμὸς τῶν πανορθόδοξων συναντήσεων ἐπανῆλθε τὴ δεκαετία τοῦ '60 χάρις στὴν ἔμπνευση καὶ τὴν ἐπιμονὴ τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχη Ἀθηναγόρα (1948-1972). Ὁ Ἀθηναγόρας, μὲ καταγωγὴ ἀπὸ τὴν ἡπειρωτικὴ Ἑλλάδα, ἔχοντας συμμετάσχει, ὡς μέλος τῆς ἀντιπροσωπίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδας, στὴ συνάντηση τοῦ 1930 καὶ ἔχοντας προηγουμένως ὑπηρετήσῃ στὴν ἑλληνορθόδοξὴ Ἐκκλησία τῆς Ἀμερικῆς, εἶχε ἀντιληφθεῖ τὴν ἀνάγκη γιὰ μίᾳ πιὸ ἐνεργὸν παρουσία τῆς Ὀρθοδοξίας στὰ μεγάλα προβλήματα τοῦ κόσμου μὲ ἓνα κοσμοπολίτικο πνεῦμα, ἀνοικτὸ στὴ διαχριστιανικὴ συνεννόηση. Ὁ θεσμὸς τῶν Πανορθόδοξων Διασκέψεων θ' ἀποδεικνύοταν καθοριστικὸς, καθότι μὲσω αὐτοῦ «ὁ προσδιορισμὸς τῆς ἐκκλησιολογικῆς ταυτότητας τῆς Ὀρθοδοξίας

21. Ἰδιαίτερης σημασίας ἦταν τὸ Α' Συνέδριο Ὀρθόδοξης Θεολογίας (Ἀθήνα 1936) πού ἔφερε ἓναν ζωντανὸ ἀκαδημαϊκὸ λόγο πού διέτρεξε συνολικὰ τὴν ὀρθόδοξὴ σκέψη καὶ ἔφερε σὲ ἐπαφὴ θεολόγους τῆς διασπορᾶς μὲ Ἑλληνας συναδέλφους τους τῆς Ἑλλάδας. Βλ. ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΣ Α., ἑπ., *Procès - Verbaux du Premier Congrès de Theologie Orthodoxe*, Ἀθήνα 1939. Οἱ εἰσηγήσεις ἀφοροῦσαν τὴν προετοιμασίᾳ μίᾳς «Οἰκουμενικῆς» (βλ. Πανορθόδοξος) Συνόδου, ἂν καὶ δὲν ἐτέθη τὸ ζήτημα τῶν διαχριστιανικῶν σχέσεων, πρᾶγμα πού φανερώνει ὅτι ἡ θεολογικὴ κατανόηση τῆς οἰκουμενικῆς συζήτησης βρισκόταν ἀκόμα σὲ πρῶμο στάδιο. Τὴν ἴδια περιόδο, στὸν ἀπόηχο τοῦ διαχριστιανικοῦ ἀνοίγματος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ τῆς συμμετοχῆς ὀρθοδόξων ἀπεσταλμένων στὸ κίνημα «Πίστη καὶ Τάξη», παράγεται μίᾳ ἀξιοσημείωτη γραμματεία πού ἐρευνᾷ τὰ ὅσα θίχτηκαν στὴ συνάντηση τοῦ 1930. Θὰ πρέπει νὰ ἀξιολογηθεῖ ἰδιαίτερα ἡ οἰκουμενικὴ εὐασθησία ἐκείνης τῆς θεολογικῆς γενιάς, ὅπως καὶ ἡ συμβολὴ τῆς στὴ διαμόρφωση μιᾶς θεολογικῆς γραμματείας πού παραμένει ἕως σήμερα χρήσιμη.

ἄρχισε νὰ ἐξετάζεται πιὸ συγκεκριμένα καὶ πιὸ ἐντατικά σὲ ἀναφορὰ μὲ τὴν ὑπαρξιακὴ ταυτότητα τῶν νέων συνθηκῶν καὶ προκλήσεων τοῦ κόσμου»²².

Ὁ Ἀθηναγόρας θεωροῦσε ὅτι ἡ ἐποχὴ του ἦταν ἓνα εἶδος «ἀποκαλύψεως ἐν τῇ ἱστορίᾳ» καὶ πῶς μόνο ἓνας ἐπανενωμένος Χριστιανισμὸς θ' ἀνακτοῦσε τὴν πνευματικὴ δύναμη τῆς ἀδιάρρητης Ἐκκλησίας ὥστε νὰ εἶναι σὲ θέση νὰ δώσει ἀπάντηση στὰ ἀδιέξοδα τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου καὶ νὰ μεταμορφώσει τὸν κόσμο. Ἐπὶ πατριαρχίας του ἰδρύθηκε τὸ γραφεῖο τῆς Μόνιμης Ἀντιπροσωπείας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου στὸ ΠΣΕ (1955). Ἐπίσης, τὸ 1951, μὲ ἐπιστολὴ του στοὺς Ὁρθόδοξους Προκαθημένους, ὁ Ἀθηναγόρας ὑπενθύμιζε τὰ «τῇ ἀκατασχέτῳ ἐξελίξει τῆς κοινωνικῆς ζωῆς ἀνακύψαντα καὶ ὅλον ἐπαυξανόμενα γενικῆς ἐκκλησιαστικῆς φύσεως καὶ κοινοῦ ἐνδιαφέροντος ζητήματα». Αὐτονοήτως, τὰ «κοινοῦ ἐνδιαφέροντος ζητήματα» δὲν θὰ μποροῦσαν νὰ μὴν εἶναι διαχριστιανικά. Ὁ πατριάρχης ζητοῦσε ἀκόμα τὴ γνώμη τῶν τοπικῶν Ἐκκλησιῶν γιὰ τὴ μελέτη, διαγραφή, προσθήκη καὶ τροποποίηση τῶν θεμάτων τοῦ καταλόγου τοῦ 1930, καλώντας τις νὰ συνεκτιμήσουν τὰ «ἐν τῷ μεταξὺ ὑπὸ τὴν ροπὴν τῶν νέων περιστάσεων προκύψαντα ζητήματα».

4.1 Οἱ Α' καὶ Β' Πανορθόδοξες Διασκέψεις

ἔχοντας παραλάβει τίς παρατηρήσεις τῶν κατὰ τόπους Ἐκκλησιῶν, συνεκλήθη ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο στὴ Ρόδο (1961) ἡ Α' Πανορθόδοξη Διάσκεψη μὲ τὴ συμμετοχὴ ὅλων τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν (πλὴν Ἀλβανίας, Γεωργίας καὶ Φινλανδίας), ἀλλὰ καὶ μὴ ὀρθοδόξων παρατηρητῶν καὶ ἐπισκεπτῶν. Κατὰ τὸν Μητροπολίτη Μύρων Χρυσόστομο ἡ Διάσκεψη προέβαλε τὴν Ὁρθοδοξία «εἰς κλίμακα πανορθόδοξον, παγχιριστιανικὴν καὶ παγκόσμιον»²³, ἐνῶ γιὰ τὸν Μητροπολίτη Φιλίππων, Νεαπόλεως καὶ Θάσου Χρυσόστομο ἡ Διάσκεψη θὰ διέψευδε τίς «συκοφαντίες» περὶ δῆθεν στασιμότητας καὶ ἀδράνειας τῆς Ὁρθοδοξίας ἐνώπιον τοῦ κόσμου.

Ἡ Διάσκεψη, ἀναψηλαφώντας τὸν κατάλογο τοῦ 1930, συνέταξε «Κατάλογον θεμάτων τῆς μελλούσης Πανορθόδοξου Προσυνόδου» διηρημένο σὲ ὀκτὼ θεματικὰς ἐνότητες: 1) Πίστη καὶ Δόγμα, 2) Θεία Λατρεία, 3) Διοίκηση καὶ

22. ΤΣΟΜΠΑΝΙΔΗΣ Σ., *Ἐκκλησία καὶ Ἐκκλησίες*, 100.

23. ΚΑΡΜΙΡΗΣ Ι., «Ἡ Πανορθόδοξος Διάσκεψις Ρόδου (24 Σεπτεμβρίου - 1 Ὀκτωβρίου 1961)», στὸ *Θεολογία* 1961/4, 505.

έκκλησιαστική εὐταξία, 4) Σχέσεις τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν πρὸς ἀλλήλας, 5) Σχέσεις τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας πρὸς τὸν λοιπὸν χριστιανικὸν κόσμον, 6) Ἡ Ὁρθοδοξία στὸν κόσμον, 7) Θεολογικὰ θέματα καὶ 8) Κοινωνικὰ προβλήματα. Ὁ διεξοδικὸς κατάλογος ἐκτεινόταν ἀπὸ ζητήματα δογματικῆς, λατρευτικῆς, διοικητικῆς αὐτοκατανόησης τῆς Ὁρθοδοξίας μέχρι τὶς ἐνδορθόδοξες σχέσεις καὶ διαχριστιανικὲς σχέσεις, τὴν παρουσία τῆς Ὁρθοδοξίας στὸν κόσμον, σὲ συνάρτηση μὲ ἐπίκαιρα θεολογικὰ (εὐθανασία, καύση νεκρῶν, διαθρησκειακὲς σχέσεις) καὶ κοινωνικὰ (γάμος, οἰκογένεια, φυλετικὲς διακρίσεις) προβλήματα. Ἡ 5η ἐνότητα, ὑπὸ τὸν τίτλον «Σχέσεις τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας πρὸς τὸν λοιπὸν χριστιανικὸν κόσμον», ἦταν ὡς ἑξῆς διαρθρωμένη: α) Μελέτη τῶν τρόπων προσεγγίσεως καὶ ἐνότητος τῶν Ἐκκλησιῶν ἐν προοπτικῇ πανορθόδοξῳ, β) Ὁρθοδοξία καὶ ἐλάσσονες ἀρχαῖαι Ἀνατολικαὶ Ἐκκλησίαι, γ) Ὁρθοδοξία καὶ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία, δ) Ὁρθοδοξία καὶ αἱ ἐκ τῆς Μεταρρυθμίσεως προελθοῦσαι Ἐκκλησίαι καὶ Ὁμολογίαι, ε) Ὁρθοδοξία καὶ Παλαιοκαθολικισμὸς, στ) Ὁρθοδοξία καὶ Οἰκουμενικὴ Κίνησις²⁴.

Κατὰ τὸν τρόπο αὐτό, ἡ διαχριστιανικὴ θεματολογία τῆς Συνόδου ἀποδεικνύοταν πραγματικὰ οἰκουμενικὴ, καθὼς ἐκτεινόταν, ὑπὸ μορφήν 360 μοιρῶν, σὲ Ἀνατολὴν καὶ Δύσην: στὴν μὲν Ἀνατολὴν μὲ τὶς Μὴ Χαλκηδόνιες Ἐκκλησίες στὸ πεδίο: α) τῆς καλλιέργειας φιλικῶν σχέσεων καὶ θεολογικῶν ἐπαφῶν, β) τῆς μελέτης τῆς ἱστορίας, τῆς πίστεως, τῆς λατρείας, τῆς διοικήσεως τῶν Ἐκκλησιῶν αὐτῶν, γ) τῆς σὲ ἐπιστημονικὸν καὶ πρακτικὸν ἐπίπεδον συνεργασίας. Στὴ δὲ Δύσην: μὲ τὴν Ρωμαιοκαθολικὴν Ἐκκλησίαν, στὸ χῶρον τῆς πίστεως, τῆς διοικήσεως καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς δράσεως (προπαγάνδα, προσηλυτισμὸς - Οὐνία), στὸ πνεῦμα τῆς Ἐγκυκλίου τοῦ 1920· μὲ τὸν Προτεσταντικὸν κόσμον (ποὺ διακρινόταν σέ: Ὁμολογίαι ποὺ βρίσκονταν ἐγγύτερα» τῆς Ὁρθοδοξίας [Ἐπισκοπικοὶ καὶ Ἀγγλικοὶ] καὶ Ὁμολογίαι ποὺ κείτονταν «ἀπώτερον» τῆς Ὁρθοδοξίας [Λουθηρανοὶ, Καλβινιστές, Μεθοδιστές κ.ά.])· μὲ τοὺς Παλαιοκαθολικοὺς μὲ τὴν προώθησιν τῶν θεολογικῶν ἐπαφῶν. Τέλος, μὲ τὴν Οἰκουμενικὴν Κίνησιν, δηλαδὴ τοὺς πολυμερεῖς διαλόγους, μὲ τὴν παρουσία καὶ συμμετοχὴν τῆς Ὁρθοδοξίας, στὸ πνεῦμα τῆς Ἐγκυκλίου τοῦ 1920, καὶ μὲ τὴν μελέτην τῶν θεολογικῶν καὶ ἄλλων προϋποθέσεων συμμετοχῆς τῆς Ὁρθοδοξίας στὸ οἰκουμενικὸν κίνημα καὶ τὴν σημασίαν τῆς ὀρθόδοξης συμμετοχῆς στὴν οἰκουμενικὴν δράσιν.

24. "Ο.π., 511-512.

Ἄντιστοίχως, σὰ ἐπίκαιρα «θεολογικά θέματα» ἐντασσόταν ἡ ἐφαρμογή τῆς ἀρχῆς τῆς οἰκονομίας στήν «ἀποδοχή εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν τῶν αἰρετικῶν, τῶν σχισματικῶν, τῶν ἐκπιπτόντων»²⁵.

Διαπιστώνεται, λοιπόν, ἡ ὀριστική ἔνταξη τοῦ θέματος τῶν διαχριστιανικῶν σχέσεων στὸ συνοδικὸ κατάλογο. Σὲ σχέση μετὰ τὸν ἀντίστοιχο τοῦ 1930, ἡ ἐδῶ ἐξέταση τῶν σχέσεων μετὰ τοὺς μὴ ὀρθοδόξους ἐμφανίζεται περισσότερο διεξοδική καὶ ἀποκρυσταλλωμένη, μετὰ διάθεση ἐμβάθυνσης πλέον στὴ θεολογία καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴ διοίκηση τῶν ἑτεροδόξων, μετὰ θετικὴ ἀξιολόγηση ὧσων ἐπιθυμοῦν νὰ ἐνωθοῦν μετὰ τὴν Ὁρθοδοξία, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἐφαρμογὴ τοῦ «πρακτικοῦ οἰκουμενισμοῦ» τῆς Πατριαρχικῆς Ἐγκυκλίου τοῦ 1920. Πράγματι, τὸ Μήνυμα τῆς Διάσκεψης μιλοῦσε μετὰ σαφήνεια γιὰ τὴν ἀνάγκη ἑνὸς κοινῶν διαχριστιανικοῦ προβληματισμοῦ ἐνώπιον τοῦ ραγδαίου ἐξελισσόμενου κόσμου καὶ τῶν προβλημάτων του: «Ἀπεφάνθημεν ἐπὶ τοῦ καταλόγου τῶν θεμάτων τῆς μελλούσης Προσυνόδου, τὰ ὁποῖα, ἀπασχολοῦντα ἀπὸ μακροῦ τὰς κατὰ τόπους Ὁρθοδόξους Ἐκκλησίας ἡμῶν καὶ τὸν χριστιανικὸν κόσμον γενικώτερον»²⁶.

Ὡστόσο, δὲν μπορεῖ νὰ διαφύγει τῆς προσοχῆς ὅτι οἱ ὀρθόδοξοι ἐμφανίζονταν νὰ αἰσθάνονται ἐγγύτερα στὶς Μὴ Χαλκηδόνιες Ἐκκλησίες, παρὰ στὶς Δυτικές. Πρὸς ἐπίρρωσιν τῆς παραπάνω διαπίστωσης, τὸ Μήνυμα τῆς Διάσκεψης τόνιζε: «Χαιρετίζομεν ἐν ἀγάπῃ καὶ πάντας τοὺς ἐκ τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν, ἐν τῇ πολὺ Ἀνατολῇ, μεθ' ὧν πολλοὶ καὶ ἀκλόνητοι δεσμοὶ ταυτότητος ψυχῆς καὶ φρονήματος ἀπὸ αἰῶνων μακρῶν ὑφίστανται, καὶ τοὺς ἐν τῇ Δύσει, μεθ' ὧν δὲν ἐπαύσαμεν ποτὲ νὰ διατελώμεν ἐν συνεργασίᾳ, ἀποβλέποντες εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς ἐντολῆς τοῦ Κυρίου, ἵνα πάντες ἐν ὧσιν, ὑπὲρ ἧς ἀδιαλείπτως προσεύχεται ἡ ἁγία ἡμῶν Ἐκκλησία»²⁷. Εἶναι ἐμφανὴς ἐδῶ ἡ διαφορὰ μεταξὺ τῆς «ταυτότητος ψυχῆς καὶ φρονήματος» ποὺ συνέδεε ὀρθοδόξους καὶ Ἀρχαῖες Ἀνατολικὰς Ἐκκλησίες καὶ τῆς (ἀπλῆς) «συνεργασίας» μετὰ τὴν δυτικὴ Χριστιανοσύνη. Πέρα ἀπὸ τὴν, πέρα πάσης ἀμφιβολίας, γεωγραφικὴ, πολιτισμικὴ καὶ πνευματικὴ οἰκειότητα μεταξὺ τῶν δύο μεγάλων αὐτῶν οἰκογενειῶν τοῦ Ἀνατολικοῦ Χριστιανισμοῦ, ἡ ψυχικὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ ἀπόσταση ποὺ χώριζε τοὺς ὀρθοδόξους ἀπὸ τὴν Δύση φαινόταν ἀκόμα ἰσχυρὴ. Σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν Ρωμαιοκαθολικὴν Ἐκκλησίαν, τὸ ἀποφασιστικὸ ἄλμα γιὰ τὴν ὑπέρβαση τῶν δυσχε-

25. Ὁ.π., 513.

26. Ὁ.π., 520.

27. Ὁ.π., 522.

ρειών επρόκειτο να πραγματοποιήσει ο ίδιος ο πατριάρχης Αθηναγόρας με τον αδελφικό έναγκαλισμό με τον πάπα Παύλο ΣΤ' (Γεροσόλυμα 1964) και την επίσημη ἄρση τῶν ἀναθεμάτων τοῦ 1054, στίς 7 Δεκεμβρίου τοῦ 1965. Ἀπὸ τῆς μεριάς της, ἡ Ἐκκλησία τῆς Ρώμης παρέμεινε σταθερή, μέχρι τῆς δεκαετίας τοῦ '50, στὴν προτροπὴ μὴ συμμετοχῆς τῶν ρωμαιοκαθολικῶν σὲ οἰκουμενικὲς συνάξεις δίχως ἄδεια ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴ ἀρχή, ἐνῶ τὸ ἐπικρατοῦν μοντέλο ἦταν αὐτὸ τῆς «ἐπιστροφῆς στὴ Ρώμη». Μόνο ἡ ἐν ἐξελίξει, τότε, Β' Σύνοδος τοῦ Βατικανοῦ (1962-1965) θὰ προσέφερε μία ριζικὰ διαφορετικὴ ὀπτικὴ τῶν σχέσεων τοῦ Ρωμαιοκαθολικισμοῦ μετὰ τὸν ἐκτὸς αὐτοῦ κόσμον πού θὰ ἀπελευθέρωνε τὶς φωνὲς πού τάσσονταν ὑπὲρ τῆς προσέγγισης μετὰ τὶς «ἀδελφές Ἐκκλησίες» τῆς Ἀνατολῆς²⁸. Ἀναφορικὰ μετὰ τὸ εὐρύτερο οἰκουμενικὸ κίνημα, ἀλλαγὴ στροφῆς παρατηρήθηκε στὴ Γ' Γενικὴ Συνέλευση τοῦ ΠΣΕ (Νέο Δελχί 1961), ὅταν καὶ τὸ Καταστατικὸ τοῦ Ὄργανισμοῦ διευρύνθηκε σὲ πῶς τριαδοκεντρικὴ βάση, εἰσηλθάν ὡς νέα μέλη ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης πού μέχρι τότε διατηροῦσαν ἀρνητικὴ στάση, καὶ –κυρίως– ὅταν γιὰ πρώτη φορὰ οἱ ὀρθόδοξοι συμμετέχοντες δὲν κατέθεσαν ξεχωριστὴ Δήλωση, ἀλλὰ συνυπέγραψαν κοινὸ Κείμενο²⁹.

28. Στὴ συνάφεια αὐτῆ, ἡ συγκληθεῖσα μετὰ σκοπὸ νὰ διέλθει τὴν ὁδὸ τῆς καταλλαγῆς «μετὰ τῶν ἕξω» Β' Πανορθόδοξη Διάσκεψη (Ρόδος 1963), ἀσχολήθηκε ἀποκλειστικὰ μετὰ δύο θέματα: τὴν ἀποστολὴ ἢ ὄχι ὀρθόδοξων παρατηρητῶν στὴ Β' Σύνοδο τοῦ Βατικανοῦ (1962-1965) καὶ τὴν ἐναρξὴ διαλόγου «ἐπὶ ἴσοις ὄροις» μετὰ τὴν Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία. Ἀποῦσα ἦταν ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδας, λόγω ἀντιρρήσεων μετὰ τὸν διάλογο μετὰ τὴν Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία συνολικὰ. Τὸ Μήνυμα τῆς Διάσκεψης μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ἡ πλειονότητα τῶν Ἐκκλησιῶν ἐξέφρασε ἀντιρρήσεις καὶ τελικὰ ἀποφασίστηκε ὅπως καθε Ἐκκλησία «ἐνεργήσῃ ἀδεσμεύτως». Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ρωσίας, παραδόξως (ἔχοντας κανεὶς ὑπόψη τὶς ἀντι-οἰκουμενιστικὲς ἀποφάσεις τοῦ Συνεδρίου τῆς Μόσχας τοῦ 1948), εἶχε ἀποφασίσει νὰ στείλει δικούς της παρατηρητὲς στὴ Σύνοδο, δίχως νὰ ἔλθει σὲ προηγούμενη συνεννόηση μετὰ τὶς ἄλλες Ὄρθόδοξες Ἐκκλησίες. Ὡς πρὸς τὴν ἐναρξὴ διαλόγου «ἐπὶ ἴσοις ὄροις» μετὰ τοὺς ρωμαιοκαθολικούς, ἡ πρόταση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἐγκρίθηκε ὁμοφώνως. Βλ. «Ἡ ἐν Ρόδῳ Πανορθόδοξος Σύσκεψις», στὸ Ἐκκλησία 1963/τ.21, 516-517. Νὰ σημειωθεῖ ὅτι ὁ ὅρος «ἐπὶ ἴσοις ὄροις» δὲν συνιστᾷ κάποιον εἶδος εὐφημισμοῦ, ἀλλὰ σημαίνει ὅτι: α) ἀναγνωρίζεται ἡ «ἐκκλησιαστικότητα» τῆς Ρώμης, β) ὁ διάλογος δὲν διεξάγεται μετὰ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ μίας Ἐκκλησίας μεμονωμένα, ἀλλὰ μετὰ τὶς Ὄρθόδοξες Ἐκκλησίες στὸ σύνολό τους (γεγονὸς πού δεσμεύει τοὺς ὀρθόδοξους στὸ δικό τους κομμάτι εὐθύνης τοῦ διαλόγου), γ) οἱ ὀρθόδοξοι χῶρες δὲν θὰ πρέπει νὰ θεωροῦνται ὡς χῶρος ἱεραποστολικῆς καὶ προσηλυτιστικῆς δράσης, δ) καμία ὑπεροχὴ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας ἢ ἀντίληψη ὅτι οἱ ὀρθόδοξοι πρέπει νὰ «ἐπιστρέψουν» στὴ Ρώμη δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ δεκτὴ.

29. Βλ. γιὰ παράδειγμα τὴν ἐξόχως ἀντι-οἰκουμενικὴ ἀπόφαση τοῦ Συνεδρίου τῆς Μόσχας τοῦ 1948 (πού παρέπεμπε στὴν παραδοσιακὴ, a priori ἄρνηση καθε διαχριστιανικοῦ διαλόγου,

Ἐπομένως, μπορεῖ νὰ ὑποστηριχθεῖ πὼς ἡ Α΄ Πανορθόδοξη Συνέλευση, στὸ κρίσιμο ἐρώτημα τῆς ἀποσαφήνισης τῶν θεμάτων ποὺ ὄφειλαν νὰ βρισκονται στὸ ἐπίκεντρο τῆς ὀρθόδοξης προσοχῆς τὸν 20^ο αἰῶνα, τοποθετήθηκε θετικά ἐναντι τοῦ οἰκουμενικοῦ ἐρωτήματος, ἐξελίσσοντας τὴν προηγούμενη διορθόδοξη συζήτηση καὶ ἐμβαθύνοντας σὲ πιὸ οὐσιαστικά θεολογικά καὶ ἐκκλησιολογικά ἐρωτήματα, καλώντας στὴ μελέτη καὶ κατανόηση τῶν ἐσωτερικῶν (πίστη, θεολογία) ἀλλὰ καὶ ἐξωτερικῶν (ἐκκλησιαστικὴ διοίκηση) στοιχείων τῆς χριστιανικῆς ταυτότητας τῶν ἑτεροδόξων. Αὐτὴ ἡ ἀνταπόκριση τῶν ὀρθοδόξων ἦρθε σὲ μία ἐποχὴ ἔντονων οἰκουμενικῶν διεργασιῶν τόσο ἐντὸς τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας ὅσο καὶ στὸ πλαίσιο τοῦ ΠΣΕ. Στὴ συνείδηση, λοιπόν, τῶν συμμετεχόντων στὴν Α΄ Πανορθόδοξη Διάσκεψη, τὸ αἴτημα τῆς διαχριστιανικῆς καταλλαγῆς ἀποτελοῦσε μία νέα πρόκληση στὴν ἱστορικὴ καὶ ὀρθοτόμο πορεία τῆς Ὀρθοδοξίας, ποὺ ἀφ' ἑνὸς μὲν κρατοῦσε ἀδιασάλευτη τὴν ὄντολογικὴ ἐνότητα τῆς ὀρθόδοξης πίστεως καὶ εὐσέβειας, ἀφ' ἑτέρου δὲ «τὰ ἐξωτερικώτερα καὶ ἐπουσιωδέστερα ἀδεσμεύτως χωρ[οῦσε]»³⁰. Αὐτὸς ὁ «ἐξωτερικὸς χώρος» δηλώνει πὼς ἐκτὸς τῆς Ὀρθοδοξίας δὲν ὑπάρχει ἕνα ἐκκλησιαστικὸ κενό, ἀλλ' ἀντίθετα –δίχως νὰ σχετικοποιεῖται ἡ ἀκεραιότητα τῆς ὀρθόδοξης πίστεως ἢ νὰ διαταράσσεται ἡ ἐνότητα αὐτῆς, ὅπως ρητὰ δήλωνε ἡ Α΄ καὶ ἐπιβεβαίωσε ἡ Β΄ Πανορθόδοξη– ἀναγνωρίζεται ὅτι ὑπάρχει μία ἐνεργός, κι ἀπὸ χριστιανικῆς ἀποψῆς ὄχι ἀσήμαντη, πίστη καὶ ζωὴ, ἡ ὁποία πρέπει νὰ ἀξιολογηθεῖ, ὥστε νὰ ἀναγνωριστεῖ ἡ διάθεση καταλλαγῆς τῶν «ἕξω» καὶ νὰ ἐνθαρρυνθεῖ ἡ ἀμοιβαία πορεία πρὸς τὴν ἐνότητα.

4.2 Οἱ Γ΄ καὶ Δ΄ Πανορθόδοξες Διασκέψεις

Ἡ Γ΄ Πανορθόδοξη Διάσκεψη (Ρόδος 1964) εἶχε, ἐπίσης, διαχριστιανικὴ θεματολογία. Ἀφ' ἑνός, κλήθηκε νὰ καθορίσει τὸν τρόπο πραγματοποίησης, τὴν ἔκταση καὶ τὸ περιεχόμενο τοῦ «ἐπὶ ἴσοις ὅροις» διαλόγου μὲ τὴ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία ποὺ εἶχε καταρχὴν ἀποφασίσει ἡ Β΄ Πανορθόδοξη³¹. Ἀφ'

δίχως ἄρνηση τῶν ἑτεροδόξων διδασκαλιῶν) στὸ ΚΑΡΜΙΡΗΣ Ι., *Τὰ Δογματικά καὶ Συμβολικά Μνημεῖα τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας*, Ἀθήνα 1968², Τ. II, 1046-1048.

30. Ὁ.π., 517.

31. Στὴ θεματολογία προσετέθη καὶ ἡ σύσφιξη τῶν σχέσεων, ἡ στενότερη ἐπαφὴ καὶ οἱ θεολογικὲς συζητήσεις μὲ τὴν Ἀγγλικανικὴ Ἐκκλησία καὶ τοὺς παλαιοκαθολικούς.

έτερου, παρόντες στη Διάσκεψη ήταν παρατηρητές και προσκεκλημένοι άλλων Ἐκκλησιῶν καὶ Ὁμολογιῶν. Ἔτσι, τὸ πνεῦμα τῆς Διάσκεψης ἀποδείχθηκε ἐξόχως οἰκουμενικό: «Ὁ σκοπὸς οὗτος τῆς παρουσίας ἡμῶν συνάξεως προσδιορίζει τὸν χαρακτῆρα αὐτῆς, εἰς τρόπον ὥστε εὐλόγως νὰ δύναται νὰ ἀποκληθῆ αὕτη Πανορθόδοξος Διάσκεψις ὑπὲρ τῆς χριστιανικῆς ἐνότητος».

Ἡ Διάσκεψη, ἀντανακλώντας ἴσως τὰ αἰσθήματα καχυποψίας ἀρκετῶν Ὁρθόδοξων Ἐκκλησιῶν, ἔνιωσε τὴν ἀνάγκη νὰ ὑπενθυμίσει τὴν ἀνάγκη διδασχῆς «ἐκ τῶν σφαλμάτων τοῦ παρελθόντος, ἐκ τῶν ἀποτυχιῶν τῶν ἐνωτικῶν ἀποπειρῶν, αἱ ὁποῖαι ἐγένοντο ἐξ ἐλαττηριῶν καὶ στόχων ἐξωεκκλησιαστικῶν, νὰ ἀναγνωρίσωμεν ἀπὸ πάσης πλευρᾶς, ὅτι ἡ προπαγάνδα, ὁ προσηλυτισμὸς, ἡ προσπάθεια τῆς ἀπορροφήσεως καὶ ἡ πρόσκλησις τῆς μίας Ἐκκλησίας πρὸς τὴν ἄλλην εἰς “ἐπιστροφὴν” εἶναι πλέον μέθοδοι ἀπηρεχαιωμένοι καὶ ἀπαράδεκτοι, καταδεδικασμένοι ὑπὸ τῆς χριστιανικῆς συνειδήσεως»³³.

Ἄν αὐτὸ ἦταν ἓνα ἀφετηριακὸ κριτήριον ἑναρξῆς τοῦ θεολογικοῦ διαλόγου μὲ τὴ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία, τὸ ἄλλο ἦταν ἡ ὁμολογία ὅτι «ἡ ἁγία κατ’ ἀνατολᾶς Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἡμῶν εἶναι ἡ μία, ἁγία, καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ Ἐκκλησία»³⁴.

Ἐπ’ αὐτὸ τὸ ἐφεκτικὸ πρῶσιμα, ἡ τελικὴ ἀπόφασις τῆς Διάσκεψης ἔκρινε ὅτι ἡ ἑναρξὴ τοῦ θεολογικοῦ διαλόγου μὲ τὴ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία θὰ ἔπρεπε νὰ περιμένει τὴ λήξῃ τῆς Β’ Συνόδου τοῦ Βατικανοῦ (καὶ τὶς ἐκκλησιολογικὰς θέσεις αὐτῆς). Συγχρόνως, διαπίστωνε πὼς ἡ Ὁρθοδοξία δὲν ἦταν ἀκόμα ἔτοιμη γιὰ ἓναν καρποφόρο διάλογο καὶ γι’ αὐτὸ θὰ ἔπρεπε νὰ δημιουργηθοῦν οἱ κατάλληλες συνθήκες γιὰ τὴν ἑναρξὴ ἑνὸς γόνιμου διμεροῦς διαλόγου, ἐνῶ, τέλος, τόνιζε ὅτι κάθε τοπικὴ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία εἶναι ἐλεύθερη νὰ καλλιεργῆ, στὸ ὄνομά της καὶ ὄχι ὅλης τῆς Ὁρθοδοξίας, διμερεῖς, μὴ δογματικὰς ἐπαφὰς μὲ τὴ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία³⁵.

32. ΚΑΡΜΠΗΣ Ι., «Ἡ Γ’ Πανορθόδοξος Διάσκεψις τῆς Ρόδου», στὸ *Ἐκκλησία* 1964/τ.23, 607.

33. Ὁ.π., 607.

34. Ὁ.π., 607.

35. ΚΑΡΜΠΗΣ Ι., «Ἡ Γ’ Πανορθόδοξος Διάσκεψις τῆς Ρόδου», στὸ *Ἐκκλησία* 1964/τ.24, 635. Στὴ Διάσκεψη ἐκφράστηκε ἡ ἀποψη ὑπὲρ τῆς ἀμεσης ἑναρξῆς τοῦ θεολογικοῦ διαλόγου καὶ ἡ θέση ὑπὲρ τῆς ἀναμονῆς τῆς λήξεως τῆς Β’ Συνόδου τοῦ Βατικανοῦ, θέση ὑποστηριζόμενῃ κυρίως ἀπὸ Ἐκκλησίες ποὺ εἶχαν ὑποστῆι προσηλυτισμὸ. Βλ. Τ. ΜΕΙΜΑΡΙΣ, *The Holy and Great Council of the Orthodox Church & the Ecumenical Movement*, Thessaloniki 2013, 57-58.

Διαφορετικές ήταν οι αποφάσεις αναφορικά με τις επαφές με τους Άγγλικανούς και τους Παλαιοκαθολικούς, καθώς συμφωνήθηκε ή άμεση συγκρότηση διορθοδόξων θεολογικών επιτροπών για τη μελέτη και προετοιμασία αυτών των διαλόγων³⁶.

Με την Γ' Πανορθόδοξη ή Όρθοδοξία για πρώτη φορά εξετάσε έμπεριστατωμένα την περίπτωση έναρξης ενός διαλόγου με θεολογικά χαρακτηριστικά με μία ετερόδοξη Έκκλησία. Είχε προηγηθεί, το ίδιο έτος, ή ιστορική συνάντηση Αθηνάγορα-Παύλου ΣΤ' στα Ίεροσόλυμα και έπομένως σέ άρκετούς ύπηρχε ή αίσθηση ότι τά γενικότερα οίκουμενικά κεκτημένα είχαν διαμορφώσει ένα πρόσφορο έδαφος για τη μετεξέλιξη του «πρακτικού οίκουμενισμού» στον κυρίως «θεολογικό οίκουμενισμό» της συζήτησης επί των δογματικών και θεολογικών διαφορών. Μολονότι στην περίπτωση του όρθόδοξου-ρωμαιοκαθολικού διαλόγου ή αισιοδοξία αυτή δέν έπαληθεύτηκε, είχε πλέον προδιαγραφεί πώς οι διαχριστιανικές επαφές είναι «άχωρίστως και άσυγχύστως» συνδεδεμένες με τó θεολογικό διάλογο.

Στην ίδια προβληματική ή Δ' Πανορθόδοξη Διάσκεψη (Chambésy 1968), που άποφάσισε τη διαδικασία προπαρασκευής της Πανορθόδοξης Συνόδου, έστίασε τις έργασίες της:

1. Στην ένεργότερη και ούσιαστικότερη παρουσία και συμμετοχή των όρθόδοξων στους πολυμερείς διαχριστιανικούς διαλόγους, ώστε νά συμβάλουν «με θεολογικά και άλλα μέσα» στην «προαγωγή και εύόδωσιν του όλου έργου του Παγκοσμίου Συμβουλίου των Έκκλησιών» (πολυπληθέστερη συμμετοχή όρθόδοξων στο Τμήμα «Πίστη και Τάξη», οίκουμενική κατάρτιση στελεχών, στενότερη συνεργασία με τó ΠΣΕ κ.ά.)³⁷.

2. Στην ίδρυση διορθόδοξης Έπιτροπής για την προετοιμασία των διμερών θεολογικών διαλόγων με τη Ρωμαιοκαθολική, την Άγγλικανική, την Παλαιοκαθολική και την Άρχαία Άνατολική Έκκλησία και τους Λουθηρανούς.

3. Στη μελέτη, από τόν κατάλογο του 1961, των «θεολογικών ζητημάτων πρακτικού χαρακτήρα» του νόηματος των όρων «άκρίβεια» και «οίκονομία» και της έφαρμογής τους στην άναγνώριση των μυστηρίων που τελούνται έκτός των κανονικών όρίων της Όρθοδοξίας και την άποδοχή σ' αυτήν των αίρετικών και σχισματικών³⁸.

36. Ό.π., 60-61. Πράγματι, τó 1966 συνεκλήθη στο Βελιγράδι διορθόδοξη σύσκεψη για τη συγκρότηση των διορθόδοξων αυτών Έπιτροπών.

37. ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ Β., *Ίστορία της Οίκουμενικής Κινήσεως*, Θεσσαλονίκη 1984, 367-368.

38. ΚΑΡΜΙΡΗΣ Ι., «Η Ε' [Δ'] Πανορθόδοξος Διάσκεψις», στο Έκκλησία 1968/τ.17, 407.

Συμπερασματικά, μπορεί με ασφάλεια να ειπωθεί πώς, μέσα από το θεσμό των Προσυνοδικών Διασκέψεων, προστατεύθηκε και αναδείχθηκε η συνοδική συνείδηση της Ὁρθοδοξίας, ἐνῶ οἱ ὀρθόδοξοι θεώρησαν πώς, στὸν εὐρύτερο προσανατολισμὸ τῆς Πανορθόδοξης Συνόδου, τὸ ζήτημα τῆς σχέσης μετὰ τὸν ὑπόλοιπο χριστιανικὸ κόσμον ἀνήκε ἀυτοδικαίως στὰ σημαντικὰ καὶ ἐπίκαιρα θέματα πανορθόδοξου ἐνδιαφέροντος ποὺ ἔπρεπε νὰ μελετηθοῦν. Αὐτὸ σήμαινε πὼς τὸ ἔργο γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τῆς χριστιανικῆς ἐνότητας ἦταν εὐθύνη καὶ καθήκον τῆς «ὅλης» Ὁρθοδοξίας καὶ ὄχι μονάχα ὀρισμένων τοπικῶν Ἐκκλησιῶν. Ὡς πρὸς αὐτό, ἡ Δ΄ Πανορθόδοξη προχώρησε σὲ μία καίρια ἀποσαφήνιση: ὅρισε πὼς, δίχως νὰ ἀποκλείονται οἱ σὲ τοπικὸ ἐπίπεδο διμερεῖς ἐπαφές, οἱ θεολογικοὶ διάλογοι πρέπει νὰ διεξάγονται ἀπὸ καὶ γιὰ τὸ σύνολο τῆς Ὁρθοδοξίας· οἱ μεμονωμένες σχέσεις, ὅπου ὑπάρχουν, ἐντάσσονται στὸ συνολικὸ πλαίσιο τοῦ θεολογικοῦ διαλόγου, ἔτσι ὅπως τὸ καθορίζει ἡ ἀρμόδια Διορθόδοξη Θεολογικὴ Ἐπιτροπὴ. Αὐτὴ ἡ ἀρχὴ εἶχε μία περαιτέρω προέκταση, ὄχι ἥσσονος ἐκκλησιολογικῆς καὶ πρακτικῆς σημασίας: τὴν κοινοποίηση τῶν θεολογικῶν καὶ γενικῶν πορισμάτων τῶν θεολογικῶν διαλόγων σὲ ὅλο τὸ πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας, ὥστε ἡ ὁλότητα τῆς Ἐκκλησίας νὰ εἶναι ἐνήμερη γιὰ τὴν πορεία τῶν διαλόγων, κατὰ τρόπο ὥστε ἡ ἐπίσημη διακήρυξη τῆς ἔνωσης μετὰ μία ἑτεροδόξη Ἐκκλησία νὰ εἶναι ἐπακόλουθο τῆς ὁμόφωνης ἀποδοχῆς καὶ συμφωνίας κλήρου καὶ λαοῦ, καὶ ὄχι μόνο τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας. Μετὰ τὸν τρόπο αὐτὸ διασφαλίζεται τὸ ἀρχαῖο συνοδικὸ κριτήριον τῆς ἀποδοχῆς μίας πανορθόδοξης ἀπόφασης ἀπὸ τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας, ἐνῶ ταυτόχρονα ἐνεργοποιεῖται ἡ ἐκκλησιαστικὴ βάση, τυπικῶς μὲν γιὰ νὰ προσφέρει τὸ ἀναγκαῖο *consensus*, οὐσιαστικῶς δὲ γιὰ νὰ καλλιεργήσει τὸν πόθο τῆς ἀποκατάστασης τῆς χριστιανικῆς ἐνότητας σὲ ὅλο τὸ φάσμα τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος³⁹.

Ἐπιπλέον, οἱ Διασκέψεις πραγματοποιοῦσαν τὸ ἀποφασιστικὸ βῆμα τοῦ περάσματος ἀπὸ τὸν «πρακτικὸ οἰκουμενισμό» (σύγκληση καὶ συνεργασία σὲ κοινωνικὰ καὶ ἠθικὰ προβλήματα, διαμόρφωση μίας κοινῆς χριστιανικῆς δράσης ἐνώπιον τοῦ κόσμου) στὸ θεολογικὸ οἰκουμενισμό (μέσω τῆς συγκρότησης ἐιδικῶν Διορθόδοξων Θεολογικῶν Ἐπιτροπῶν γιὰ τὴν προώθηση τῶν διμερῶν διαλόγων), ποὺ μελετᾷ τὸν ἐσωτερικὸ βίον τῶν ἑτεροδόξων (ἐκκλησιολογία, χριστολογία, σωτηριολογία, ἱερωσύνη, μυστήρια κ.τ.λ.). Τὸ τελευταῖο κατεδείκνυε τὴ σταδιακὴ ὀρίμανση τῆς ὀρθόδοξης οἰκουμενικῆς συνείδησης.

39. IONITA V., *Towards the Holy and Great Synod of the Orthodox Church*, Basel 2014, 145.

5. Πρακτικός και θεολογικός οικουμενισμός στις δεκαετίες του '50 και '60

Για να γίνει περισσότερο εμφανής η αλλαγή πορείας από τον πρακτικό στον θεολογικό οικουμενισμό, θα πρέπει να εξεταστεί η γενικότερη συμπεριφορά των ὀρθοδόξων ἔναντι τοῦ οἰκουμενικοῦ κινήματος στὰ πρῶτα χρόνια τῆς θεσμικῆς του ἔκφρασης. Στὶς πρῶτες διασκέψεις τοῦ κινήματος «Πίστη καὶ Τάξη» (Α' Συνέδριο Λωζάννη 1927, Β' Συνέδριο Ἐδιμβούργο 1937) οἱ ὀρθόδοξοι ἀντιπρόσωποι, λόγω τῆς ὑπεροχῆς τῶν προτεσταντικῶν ἀπόψεων, κατέθεταν ξεχωριστὲς δηλώσεις, ἐκφράζοντας εἴτε τὶς ἀντιρρήσεις τους σὲ θεμελιώδη δογματικὰ καὶ ἐκκλησιολογικὰ ζητήματα, διότι ἡ «διὰ συμβιβασμοῦ ἀντιθέτων, καθ' ἡμᾶς, ἰδεῶν καὶ γνωμῶν» θὰ εἶχε σὰν ἀποτέλεσμα «μόνον ἐξωτερικὴ καὶ ἐπὶ τοῦ γράμματος μᾶλλον στηριζόμενη συμφωνία» (1927)⁴⁰, εἴτε περιγράφοντας τὶς θεμελιώδεις θεολογικὲς καὶ ἐκκλησιολογικὲς θέσεις τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας, σύμφωνα μὲ τὶς ὁποῖες «πᾶσα ἔνωση δέον νὰ στηρίζεται ἐπὶ τῆς κοινῆς πίστεως καὶ ὁμολογίας τῆς ἀρχαίας ἀδιαιρέτου Ἐκκλησίας τῶν ἑπτὰ οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ τῶν ὀκτὼ πρῶτων αἰώνων» (1927, 1937)⁴¹ καὶ ὅτι ἡ «μυστηριακὴ ἐπικοινωνία δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ λογισθῇ ὡς μέσον πρὸς ἔνωση τῶν Ἐκκλησιῶν» (1937)⁴². Ἀντιθέτως προέκριναν τὴν, στὸ πνεῦμα τῆς Ἐγκυκλίου τοῦ 1920, συνεργασία «ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἠθικῶν καὶ κοινωνικῶν ἀρχῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ» (1927)⁴³ καὶ δὲν εἶχαν πρόβλημα νὰ συμμετάσχουν στὸ κίνημα «Ζωὴ καὶ Ἔργασία». Στὸ ἴδιο πνεῦμα, ἡ Ἐγκύκλιος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου τοῦ 1952 θεωροῦσε πὼς ἡ συμμετοχὴ τῶν ὀρθοδόξων στὸ ΠΣΕ θὰ ἔπρεπε νὰ παραμείνει ἐντὸς τοῦ πλαισίου τοῦ πρακτικοῦ οικουμενισμοῦ, πὺν ἐπιδιώκει «τὴν διευκόλυνσιν τῆς κοινῆς δράσεως τῶν Ἐκκλησιῶν, τὴν προαγωγὴν τῆς συνεργασίας ἐν τῇ μελέτῃ τοῦ χριστιανικοῦ πνεύματος καὶ τὴν ἐνί-

40. «Δήλωση τῆς ὀρθοδόξου ἀντιπροσωπείας ἐνώπιον τοῦ Συνεδρίου τῆς Λωζάννης (1927)», στὸ ΚΑΡΜΠΗΣ Ι., *Τὰ Δογματικὰ καὶ Συμβολικὰ Μνημεῖα τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας*, 1062.

41. Ὁ.π., 1063. Πρβλ. «Δήλωση τῆς ὀρθοδόξου ἀντιπροσωπείας ἐνώπιον τοῦ Συνεδρίου τοῦ Ἐδιμβούργου (1937)», στὸ ΚΑΡΜΠΗΣ Ι., *Τὰ Δογματικὰ καὶ Συμβολικὰ Μνημεῖα τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας*, 1066, §4.

42. «Δήλωση τῆς ὀρθοδόξου ἀντιπροσωπείας ἐνώπιον τοῦ Συνεδρίου τοῦ Ἐδιμβούργου (1937)» 1066, §3.

43. «Δήλωση τῆς ὀρθοδόξου ἀντιπροσωπείας ἐνώπιον τοῦ Συνεδρίου τῆς Λωζάννης (1927)», 1061.

σχυσιν τῆς οἰκουμενικῆς συνειδήσεως ἐν τοῖς μέλεσι πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν, τὴν ὑποστήριξιν τοῦ ἔργου τῆς διαδόσεως τοῦ ἱεροῦ εὐαγγελίου καὶ τὴν διάσωσιν, ἀνύψωσιν καὶ ἐπικράτησιν τῶν πνευματικῶν ἀξιῶν τοῦ ἀνθρώπου ἐντὸς τοῦ γενικωτάτου χριστιανικοῦ πλαισίου»⁴⁴, ἐνῶ φρονοῦσε ὅτι θὰ ἔπρεπε ν' ἀποφεύγονται κοινὲς λατρευτικὲς ἐκδηλώσεις καὶ ὅτι «δέον ὅπως ἀποφευχθῆ οἰαδῆτις συμμετοχὴ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας εἰς τὰς συζητήσεις καὶ ἐργασίας τῆς Ἐπιτροπῆς ταύτης (= Πίστη καὶ Τάξις, σ.τ.σ.), ἐφ' ὅσον αὕτη σκοπὸν ἔχει τὴν ἔνωσιν διὰ δογματικῶν συζητήσεων μεταξὺ ἀντιπροσώπων βαθύτατα διισταμένων Ἐκκλησιῶν»⁴⁵. Παρ' ὅλ' αὐτά, ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ὄφειλε νὰ ἐνημερώνει τοὺς ἑτεροδόξους γιὰ τὶς θέσεις της καὶ νὰ ἐργάζεται γιὰ τὴ συμμετοχὴ της σὰ θεσμικὰ ὄργανα τοῦ ΠΣΕ. Ἀλλὰ καὶ στὴ Β' Γενικὴ Συνέλευση τοῦ ΠΣΕ (1954) οἱ ὀρθόδοξοι ἀντιπρόσωποι δήλωσαν πὼς «ἡ ἐπιστροφή ἀπασῶν τῶν Ὁμολογιῶν εἰς τὴν πίστιν τῆς ἀρχαίας ἡνωμένης καὶ ἀδιαιρέτου Ἐκκλησίας τῶν ἑπτὰ Οἰκουμενικῶν Συνόδων, ἧτοι εἰς τὴν καθαρὰν καὶ ἀκαινοτόμητον καὶ κοινὴν κληρονομία τῶν προγόνων ὅλων τῶν διηρημένων (σήμερον) Χριστιανῶν [...] θὰ ἐπιφέρῃ τὴν ποθητὴν ἐπανένωσιν ὅλων τῶν διηρημένων Χριστιανῶν [...] μόνον ἡ ἀγία Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία διεφύλαξε τὴν ἀπαξ παραδοθεῖσαν τοῖς ἀγίοις πίστιν ἐν πάσῃ τῇ πληρότητι καὶ καθαρότητι αὐτῆς»⁴⁶.

Ἡ διστακτικότητα τῶν ὀρθόδοξων νὰ ἐμβαθύνουν στὸ θεολογικὸ διάλογο, μὲ τὴ χρήση ὀρολογίας ἐκκλησιαστικῆς «ἀκρίβειας» στὴ Δήλωση τοῦ 1954, δὲν ἀπέκλειε τὶς προσπάθειες γιὰ τὴν προώθηση τοῦ σκοποῦ τῆς παγκριστιανικῆς ἐνότητος καὶ τοῦ μεταπολεμικοῦ πόθου γιὰ εἰρήνην καὶ καταλλαγὴν. Οἱ ὀρθόδοξοι δὲν ἦταν ἀμέτοχοι αὐτῆς τῆς ἀγωνίας, οὔτε ἀνενεργοὶ τῶν γενικότερων οἰκουμενικῶν εὐαισθησιῶν: τὸ 1927 οἱ ὀρθόδοξοι ἀπεσταλμένοι στὴ Λωζάννη δήλωναν πὼς «διαβεβαιούμεν τὸ συνέδριον ὅτι μεγάλως ἐνταῦθα ἐνισχύθημεν εἰς τὴν ἐσωτερικὴν πεποίθησιν, ὅτι εἴμεθα πάντες ἡνωμένοι ἐν τῇ εἰς τὸν ἕνα Σωτῆρα Χριστὸν πίστει»⁴⁷, ἐνῶ στὸ Ἐδιμβούργο τὸ 1937 ἐπιβεβαίωσαν πὼς

44. «Ἐγκύκλιος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου πρὸς τὰς αὐτοκεφάλους Ὁρθόδοξους Ἐκκλησίας, στὸ ΚΑΡΜΙΡΗΣ Ι., *Τὰ Δογματικὰ καὶ Συμβολικὰ Μνημεῖα τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας*, 1059.

45. Ὁ.π., 1060.

46. «Δηλώσεις τῆς Ὁρθοδόξου ἀντιπροσωπείας ἐνώπιον τοῦ Β' Συνεδρίου Παγκοσμίου τῶν Ἐκκλησιῶν ἐν Evanston (1954)», στὸ ΚΑΡΜΙΡΗΣ Ι., *Τὰ Δογματικὰ καὶ Συμβολικὰ Μνημεῖα τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας*, 1071, Α' §3 καὶ 1072, Α' §6.

47. «Δηλώσεις τῆς ὀρθοδόξου ἀντιπροσωπείας ἐνώπιον τοῦ Συνεδρίου τῆς Λωζάννης (1927)», 1063.

«μέγα κέρδος ἀπεκομίσαμεν ἐκ τῆς καθημερινῆς ἐπαφῆς μεθ' ὑμῶν, τῶν ἀντιπροσώπων ἑτέρων χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν [...] Ποθοῦμεν μεθ' ὑμῶν, ὅπως τὰ μέλη τοῦ ἐνὸς σώματος τοῦ Χριστοῦ ἐπανασυνδεθῶσι πρὸς ἀλλήλα»⁴⁸. Σ' αὐτὴν τὴν ἀρχικὴ φάση τὸ ἐνδιαφέρον ἦταν νὰ καταγραφεῖ ἡ ὀρθόδοξη αὐτοσυνειδησία, καθὼς καὶ οἱ βασικὲς ἐκκλησιολογικὲς καὶ δογματικὲς ἀπόψεις αὐτῆς: «Ἐπιθυμητῆς ἐτύχουμεν εὐκαιρίας, ἵνα ἐκφράσωμεν τὰς θρησκευτικὰς ἡμῶν πεποιθήσεις εἴτε διὰ διασαφήσεων εἴτε διὰ συζητήσεων»⁴⁹. Αὐτὸ ἐνδεχομένως νὰ ὀδήγησε στὴν ἐπιμονή, στὴ Δήλωση στὴ Β' Γενικὴ Συνέλευση τοῦ ΠΣΕ τὸ 1954, τῆς πληρότητας καὶ καθαρότητος τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν ἐλλιπὴ ἐκκλησιαστικότητα τῶν ἑτεροδόξων: «Ἔχομεν τὴν πεποίθησιν, ὅτι ἐν ταῖς Ὁμολογίαις ταύταις ἐλλείπουσιν ὠρισμένα βασικὰ στοιχεῖα, ἅτινα ἀποτελοῦσι τὴν πραγματικότητα τῆς πληρότητος τῆς Ἐκκλησίας»⁵⁰. Αὐτὴ ἡ διατύπωση, ὡστόσο, δὲν ἀναιροῦσε τὴν vis-à-vis συμμετοχὴ στὶς οἰκουμενικὲς συναντήσεις καὶ τὴν ἀναγνώριση τῆς «γενικῆς» χριστιανικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς ιδιότητος τῶν ἑτεροδόξων, ὡς χριστιανῶν ποὺ πιστεῦουν καὶ εἶναι μέλη τοῦ ἐνὸς σώματος τοῦ Χριστοῦ. Ὑπὸ τὸ πρῖσμα αὐτό, ἡ «ἐλλιπὴς ἐκκλησιαστικότητα» τῶν μὴ ὀρθοδόξων δὲν ἀναφερόταν τόσο σὲ ὄντολογικὸ ἐπίπεδο –πράγμα ποὺ θὰ ἔφερε τοὺς ὀρθοδόξους ἀντιπροσώπους σὲ εὐθεῖα ἀντίθεση μὲ τὸ πνεῦμα τῆς Πατριαρχικῆς Ἐγκυκλίου τοῦ 1920!– ὅσο κυρίως στὴν ἀνάγκη διατύπωσης ἀκριβέστερων θεολογικῶν καὶ συντελεστικῶν μὲ τὴν πίστη καὶ τὴ διδασκαλία τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας δογματικῶν καὶ ἐκκλησιολογικῶν διατυπώσεων. Σὲ κάθε περίπτωσι, οἱ ὀρθόδοξοι μέχρι τὴ δεκαετία τοῦ 60 θέλησαν, μέσα ἀπὸ προσηκτικὰ διατυπωμένους ξεχωριστὲς Δηλώσεις περιγραφικῆς (ἢ συγκριτικῆς) ἐκκλησιολογίας, ν' ἀποφύγουν θεολογικὲς ἀκροβασίαις ἢ νὰ καταφύγουν σὲ κάποιου εἴδους δογματικὴ χαλαρότητα. Ἔτσι, ἐπέμειναν στὴν καταγραφή τῶν ἐκκλησιαστικῶν τους πεποιθήσεων, ἐν ἀναμονῇ μίας γενικότερης διορθώσεως προετοιμασίας, μὴ ἀρνοῦμενοι στὸ μεταξὺ τὴ συμμετοχὴ στὸν πρακτικὸ οἰκουμενισμὸ οὔτε τὴν ἐνασχόλησίν τους μὲ τὴ θεσμικὴ ἔκφραση τοῦ παγκόσμιου οἰκουμενικοῦ κινήματος, ὥστε ἡ συμμετοχὴ τῆς Ὁρθοδοξίας νὰ εἶναι ὄχι

48. «Δήλωσις τῆς ὀρθοδόξου ἀντιπροσωπείας ἐνώπιον τοῦ Συνεδρίου τοῦ Ἐδιμβούργου (1937) 1067, §4.

49. Ὁ.π., 1064, §1.

50. «Δηλώσεις τῆς Ὁρθοδόξου ἀντιπροσωπείας ἐνώπιον τοῦ Β' Συνεδρίου Παγκοσμίου τῶν Ἐκκλησιῶν ἐν Evanston (1954)», 1071, §3.

συμβολική, αλλά ουσιαστική για την καλλιέργεια και εξέλιξη της «όλης» οικου-
μενικής κίνησης⁵¹.

Η βραδύτητα με την οποία αντιμετώπισαν το θεολογικό διάλογο όφειλόταν, σε παράγοντες τόσο τυπικούς (άπουσία ίκανού αριθμού καταρτισμένων στε-
λεχών ώστε να προετοιμάσουν πλήρως τα θέματα της Πανορθόδοξης Συνό-
δου), όσο και ουσιαστικούς (ανάγκη να προσδιοριστεί εάν προηγείται ο «διά-
λογος της αγάπης» του «διαλόγου της αλήθειας», εάν χρειάζεται να συζητη-
θούν πρώτα οι δογματικές, κανονικές και άλλες διαφορές ή τα σημεία συμφω-
νίας με τις άλλες χριστιανικές Έκκλησίες, ποιά η σχέση μεταξύ «ὀριζόντιου»
καί «κάθετου» οικουμενισμού κ.τ.λ.). Οι άπαντήσεις σε αυτά τα έρωτήματα θα
προέκυπταν από τους διμερείς διαλόγους, αλλά και από τη γενικότερη προώ-
θηση του προσυνοδικού έργου, από τη δεκαετία του '70 και μετά⁵².

6. Η Α΄ Προσυνοδική Πανορθόδοξη Διάσκεψη

Στην περίπτωση των Προσυνοδικών Διασκέψεων, δηλαδή της κυρίως προ-
συνοδικής διαδικασίας, κατ' έφαρμογή των αποφάσεων των Α΄ και Δ΄ Πανορ-
θόδοξων Διασκέψεων, επαναλήφθηκε το ίδιο μοτίβο: αρχικώς καθορίστηκε η
θεματολογία της Συνόδου και έν συνέχεια μελετήθηκαν τα έπιμέρους ζητήμα-
τα. Έτσι η Α΄ Προσυνοδική Διάσκεψη (Chambésy 1976) αναθεώρησε, επί το
βραχυτέρο, την ήμερήσια διάταξη της Συνόδου έπιλέγοντας, από τον εύρο κα-
τάλογο του 1961, δέκα θέματα έπικαιρου ποιμαντικού χαρακτήρα⁵³. Το θέμα
του διαχριστιανικού διαλόγου υπάρχει σε δύο από τα δέκα θέμα της ήμερήσιας
διάταξης. Έτσι, κατά σειρά, στα θέματα 8 και 9 της μέλλουσας Συνόδου συνα-

51. Βλ. ΚΑΡΜΙΡΗΣ Ι., «Η Ε΄ (Δ΄, σ.τ.σ.) Πανορθόδοξος Διάσκεψις», στο Έκκλησία 1968/τ.13-14, 311.

52. Για το θέμα αυτό βλ. ΜΠΑΪΡΑΧΤΑΡΗΣ Α., «Η φύση της συμμετοχής της Όρθοδόξου Έκ-
κλησίας στο ΠΣΕ. Μία ορθόδοξη ιστορική και θεολογική θεώρηση της Οικουμενικής Κίνησης»,
στο Θεολογία 2015/2, 271-280.

53. Βλ. ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΕΠΙ ΤΗΣ ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΗΣ ΣΥΝΟΔΟΥ ΤΗΣ ΟΡΘΟ-
ΔΟΞΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ, *Συνοδικά ΙΙ*, Γενεύη 1978, 12. Η Α΄ Προσυνοδική υπέδειξε, έπίσης, από τον
κατάλογο του 1961 όρισμένα θέματα τα όποια, κατά την άποψη της, θεωρούνταν «δεύτερης
προτεραιότητας» και είχαν την «μείζονα προτίμησιν» των συμμετεχόντων και τα παρέμπει-
στις κατά τόπους Έκκλησίες προς περαιτέρω μελέτη, στην προοπτική μίας μελλοντικής διορθό-
δοξης εξέτασης. Μεταξύ αυτών και το σχετικό με την οικονομία και την ακρίβεια (ό.π., 12).

ντάμε αντιστοίχως: α) Σχέσεις Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν πρὸς τὸν λοιπὸν χριστιανικὸν κόσμον καὶ β) ἡ Ὁρθοδοξία καὶ Οἰκουμενικὴ Κίνησις⁵⁴.

Ἡ Διάσκεψη διαμόρφωσε ἓνα θεματικὸ πλῆθος τριῶν κεντρικῶν ἀξόνων: α) ἐνδορθόδοξες σχέσεις, β) ζητήματα πρακτικῆς φύσεως ἀφορῶντα τὸν κληρὸν καὶ τὸ λαὸν καὶ γ) σχέσεις τῆς Ὁρθοδοξίας μὲ τὸν κόσμον. Οἱ Ὁρθόδοξοι Ἐκκλησίες προτίμησαν νὰ ἐντάξουν στὴν ἡμερήσια διάταξη ζητήματα οὐσιώδους σημασίας καὶ ἄμεσου, ἐπίκαιρου χαρακτῆρα καὶ ὄχι θέματα τὰ ὁποῖα, ἐνδεχομένως, θὰ προκαλοῦσαν σκανδαλισμὸν καὶ σύγχυση στὸ πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας. Ὑπ' αὐτὴν τὴν ἔννοια, ἡ συμπερίληψη τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως καὶ ἡ ἐπισκόπησις τῶν σχέσεων μὲ τὸν ὑπόλοιπον χριστιανικὸν κόσμον κρίθηκε, ὁμοφώνως, ὅτι ἀποτελεῖ ἓνα οὐσιώδες καὶ ἐπίκαιρον ζήτημα, μὴ ὄντας ξένο πρὸς τὴν φύσιν τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἐνότητος τῆς Χριστιανοσύνης⁵⁵.

Ἡ ὀριστεύσα Ἐπιτροπὴ γιὰ τὴ γενικὴ ἐπισκόπησις καὶ ἀξιολόγησις τοῦ διαλόγου τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας μὲ τὸ ΠΣΕ καὶ τὶς ἄλλες Ἐκκλησίες καὶ Ὁμολογίες τόνισε τὸ ἀμοιβαῖον ἐπωφελεῖς τῶν διαλόγων τόσο γιὰ τὴν Ὁρθοδοξίαν, ἢ ὅποια ἐκτιμᾷ «τὸ πνευματικὸν μεγαλεῖον, τὴν εὐαγγελικὴν προσπάθειαν, θεολογικὴν σοβαρότητα» τῶν μὴ Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, ὅσο καὶ «ὀρισμένες συμπληρωματικὰς τῶν ἰδικῶν μας ὄψεις τῆς πνευματικῆς ζωῆς». Ὁ διάλογος βοηθᾷ στὴ συνειδητοποίησιν τῆς εὐθύνης «τὴν ὅποιαν πάντες φέρομεν» γιὰ τὴ διαίρεσιν τῆς Χριστιανοσύνης. Καὶ ἐνῶ ἡ Ὁρθοδοξία, διὰ τῶν διαλόγων, ἐπικοινωνεῖ τὴν ἀποστολικὴν πίστιν, τὴν λατρευτικὴν ζωὴν, τὴν πληρότητα καὶ καθαρότητα τῆς ἀλήθειας καὶ τὸ ὀρθόδοξον βίωμα, εἶναι ἀντιμέτωπὴ μὲ «ἀσθενεῖς» ἐντὸς αὐτῆς ἐκδηλώσεις, ὅπως ψυχολογικὲς τάσεις καὶ νοοτροπία (ἐνν. ἀντιοικουμενιστικὴ συμπεριφορὰ, ἃν καὶ δὲν τὴν κατονομάζει) τοῦ κληροδότου ὁ μακρὸς ἀπομονωτισμὸς καὶ οἱ σκληρὲς συνθήκες τῆς ἱστορίας. Ἡ εἰσήγησις τῆς Ἐπιτροπῆς ἦταν νὰ ἀποσαφηνιστοῦν μὲ σαφήνεια οἱ ἐκκλησιολογικὲς καὶ ἄλλες θεωρητικὲς ἀρχὲς τῆς συμμετοχῆς τῆς Ὁρθοδοξίας στὸ οἰκουμενικὸν κίνημα δίχως νὰ σχετικοποεῖται ἡ πίστις τῆς. Ἀναφορικὰ μὲ τὸ ΠΣΕ –ἀλλὰ καὶ γενικότερα– ἡ Ἐπιτροπὴ τόνιζε τὴν ἀνάγκην νὰ ἐνισχυθεῖ ἡ «κάθετη γραμμὴ» τοῦ ΠΣΕ, μὲ ἄλλα λόγια ἡ «θεολογία τῆς χριστιανικῆς ἐνότητος», σὲ ἰσορροπία μὲ τὴν «ὀριζόντια γραμμὴ», ὄντας ἡ κάθετη διάστασις ὁ πρῶτος καὶ κύριος λόγος τῆς σύστασιν τοῦ ΠΣΕ⁵⁶.

54. Ὁ.π., 130.

55. Ὁ.π., 165, ὑποσ. 4.

56. Ὁ.π., 114-116. Δὴλωνε ὁ οἰκουμενικὸς πατριάρχης Δημήτριος πὸς «ἀποδίδομεν μεγα-

Ἡ Προσυνοδική Διάσκεψη καλεῖτο ἀκόμα νὰ ἀπαντήσῃ ἐάν, σὸ θεολογικὸ διάλογο μὲ τοὺς μὴ ὀρθοδόξους καὶ στὴν πορεία πρὸς τὴ Σύνοδο, ἔπρεπε νὰ θιγοῦν δογματικὰ ζητήματα καὶ νὰ ἀναθεωρηθοῦν ὀρισμένες κανονικὲς διατάξεις, ἢ ἐὰν αὐτὲς θὰ ἔμειναν ἄθικτες προκειμένου νὰ καθησυχαστεῖ ἡ συντηρητικὴ μερίδα τοῦ ὀρθόδοξου πληρώματος⁵⁷. Στὴν τελικὴ θεματολογία τῆς Συνόδου δὲν συμπεριελήφθησαν, ὅπως εἶδαμε, ζητήματα πίστεως, δόγματος καὶ διδασκαλίας, ἀλλὰ ὁ κατάλογος ἐστίασε σὲ θέματα ἐπίκαιρα, ἅμεσα καὶ σαφῶς περισσότερο ποιμαντικά. Ὑπῆρχε, μήπως, δυνατότητα συνύπαρξης μεταξύ «ἀκρίβειας» (ἀκεραιότητα τῆς πίστεως) καὶ «οἰκονομίας» (θετικὴ πρόσληψη τοῦ οἰκουμενικῆς πρόκλησης); Συναφῶς, ἡ Προσυνοδικὴ ἔλαβε ὑπ' ὄψη τὴν πρόταση τῆς Διορθόδοξης Προπαρασκευαστικῆς Ἐπιτροπῆς (1971), ἡ ὁποία σὸ εἰσηγητικὸ τῆς κείμενο ὀριζε πῶς «ἡ Ἁγία ἡμῶν ὀρθόδοξος Ἐκκλησία, ἔχουσα συνείδησιν τῆς σημασίας καὶ σπουδαιότητος τῆς παρουσίας δομῆς τοῦ σύγχρονου Χριστιανισμοῦ, ὅχι μόνον ἀναγνωρίζει, καίπερ αὐτὴ οὕσα ἡ Μία, Ἁγία, Καθολικὴ καὶ Ἀποστολικὴ Ἐκκλησία, τὴν ὄντολογικὴν ὑπαρξίν ὅλων τούτων τῶν Χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν καὶ Ὀλοτήτων, ἀλλὰ καὶ θετικῶς πιστεύει ὅτι αἱ πρὸς πάσας ταύτας σχέσεις αὐτῆς στηρίζονται ἐπὶ τῆς ὅσον ἔνεστι ταχύτερας καὶ ἀντικειμενικωτέρας ἀποσαφηνίσεως τοῦ ὅλου ἐκκλησιολογικοῦ θέματος καὶ τῆς γενικωτέρας παρ' αὐταῖς διδασκαλίας περὶ μυστηρίων καὶ χάριτος καὶ ἱερωσύνης καὶ ἀποστολικῆς διαδοχῆς»⁵⁸.

Ἡ παραπάνω διατύπωση ἀφ' ἐνὸς μὲν ἐπιβεβαίωσε τὴ συνείδηση τῆς Ὀρθοδοξίας ὅτι σ' αὐτὴν παραμένουν πλήρως ὅλα τὰ στοιχεῖα τῆς ἀποστολικῆς πίστεως, ὅπως αὐτὴ διατηρήθηκε στὴν ἐκκλησιαστικὴ, κανονικὴ καὶ συνοδικὴ πα-

λυτέραν σημασίαν εἰς τὸν πρωταρχικὸν σκοπὸν, τὴν κάθետον ἢ θεολογικὴν κατεύθυνσιν, σκοπὸς τῆς ὁποίας εἶναι νὰ προετοιμάσῃ τὸ ἔδαφος ἐπὶ τοῦ ὁποίου θὰ καταστῇ δυνατὸν νὰ οἰκοδομηθῇ καὶ νὰ ἐδραιωθῇ ἡ χριστιανικὴ ἐνότης». «Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον καὶ Παγκ. Συμβ. Ἐκκλησιῶν», σὸ *Ἀνάπλασις* 215 (2015), 9.

57. Ὁ.π., 20-21. Τὸ θέμα τῆς μὴ προετοιμασίας τοῦ ὀρθόδοξου πληρώματος καὶ τῆς πιθανότητας πρόκλησης νέων σχισμάτων ἐντὸς τῆς Ὀρθοδοξίας τονίστηκε καὶ στὴ συζήτηση περὶ τοῦ κοινου χριστιανικοῦ ἑορτασμοῦ τοῦ Πάσχα. Ἐπισημάνθηκε ὅτι ἡ προέλευσις τοῦ ἑρωτήματος τοῦ κοινου ἑορτασμοῦ - μολονότι ἀποτελεῖ μία καίρια πρόκλησις γιὰ τὴ Χριστιανοσύνη - δὲν εἶναι ὀρθόδοξη, ὅτι τυχὸν κοινὴ ἡμερομηνία τοῦ Πάσχα πιθανῶς νὰ ἐνθαρρύνθῃ προσηλυτιστικὲς τάσεις καὶ ὅτι στὴν ὀρθόδοξο διασπορά, σὲ τοπικὸ ἐπίπεδο, θὰ μπορούσε νὰ ὀριστεῖ κοινὴ ἡμερομηνία ἑορτασμοῦ τοῦ Πάσχα μὲ τὶς ἄλλες Ἐκκλησίες καὶ Ὁμολογίες τῆς ἴδιας χώρας. Βλ. Ὁ.π., 118-120.

58. Ὁ.π., 172.

ράδοσή της και ότι σ' αυτήν ένυπάρχουν πλήρως και άμεταβλήτως, όντολογικά και έκκλησιολογικά, ή αλήθεια και όλα τὰ μέσα σωτηρίας· άφ' έτέρου άναγνώριζε τήν «όντολογική ύπαρξη» τών μη όρθοδόξων Έκκλησιών και «Όλοτήτων» (βλ. Όμολογιών), τὸ ότι δηλαδή σέ αυτές τίς πραγματικότητες δέν ύπάρχει άπουσία έκκλησιαστικότητας. Μὲ τή θέση αυτή γινόταν θετικά άποδεκτή ή χριστιανική ιδιότητα τών εκτός τής Όρθοδοξίας χριστιανών, όχι μεμονωμένα ή ως άτομα, αλλά έντός τής έκκλησιαστικής πραγματικότητας στην όποία ανήκουν και τής όποίας βεβαιωνόταν ή όντολογική - δηλ. ύπαρξιακή - πραγματικότητα. Η παραπάνω άναφορά όδηγοῦσε λογικά στο έρώτημα περι τής «άποσαφηνίσεως του όλου έκκλησιολογικού θέματος και τής γενικότερας παρ' αυτάς διδασκαλίας περι μυστηρίων και χάριτος και ίερωσύνης και άποστολικής διαδοχής», δηλαδή στα βασικά, θεμελιώδη στοιχεία που συγκροτοῦν τήν Έκκλησία. Συναφές με αυτό ήταν και τὸ πώς μπορεί κανείς νά μιλά ταυτόχρονα για «Μία» και για «πολλές» Έκκλησίες, με άλλα λόγια νά άπαντά θετικά στο έρώτημα τής ύπαρξης Έκκλησιών εκτός τών θεσμικῶν και κανονικῶν όρίων τής Όρθοδοξίας, δίχως νά σχετικοποιεί τήν πληρότητα και ένότητα που βιώνεται έντός αυτής. Σωστά, λοιπόν, έπισήμανε ο Μητροπ. Τρανουπόλεως, Δαμασκηνός, Γραμματέας τής Προπαρασκευαστικής Έπιτροπής (μετ. Μητροπ. Έλβετίας): «Ποία είναι επί τέλους ή έκκλησιολογική βάση, έφ' ής στηρίζουν οι Όρθόδοξοι τας ένωτικές προσπαθειάς αυτών μετ' άλλων Έκκλησιών αί όποίαι όμολογοῦν τήν αυτήν πίστιν εις τόν Ίησοῦν Χριστόν ως Θεόν και Λυτρωτήν του κόσμου;»⁵⁹

Νά σημειωθεί πώς ή μετατόπιση του διαχριστιανικού διαλόγου στην έκκλησιολογία δέν ήταν καθόλου προβληματική για τήν όρθόδοξη πλευρά. Άρχικά στο ρωσόφωνο και έν συνεχεία στον έλληνόφωνο κόσμο ή ανάδυση τής εύχαριστιακής έκκλησιολογίας στο β' μισό του 20ου αιώνα ήταν έξαιρετικής σημασίας, τόσο για τήν εκ νέου ανακάλυψη τής έσχατολογικής και χαρισματικής προτεραιότητας του έκκλησιαστικού γεγονότος όσο και για τήν έπανατοποθέτηση του διαχριστιανικού διαλόγου άπο τὸ έρώτημα «τί φρονοῦμε» (που είχε χαρακτηρίσει για αιώνες μία ένθεν κάκειθεν πολεμική γραμματεία) στο, σαφώς πιό φιλικό - και κρίσιμο οικουμενικά - έρώτημα «ποιοι είμαστε» και «πώς ενεργοῦμε προφητικά στα κάλέσματα του κόσμου». Έτσι, «με άφετηρία

59. Ό.π., 173. Παρόμοια είναι ή προβληματική σχετικά με τὸ έκκλησιολογικό κριτήριο επί του όποίου γίνεται ή διάκριση μεταξύ Έκκλησιών και Όμολογιών (ό.π., 172).

τὴν εὐχαριστιακὴ διάσταση τῆς ἐκκλησιαστικῆς τῆς αὐτοσυνειδησίας ἢ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, ἔχοντας ὡς πρωταρχικὸ καὶ κύριον μέλημά της τὴν ἐνότητα, τὸν αἰῶνα ποῦ τελειώνει συγκεκριμένες πρωτοβουλίες πρὸς τὴν κατεύθυνση τοῦ οἰκουμενικοῦ διαλόγου. «Ὅπως εἶναι φυσικὸ, σ' ἓνα διάλογο ἐκκλησιολογικοῦ κατὰ κύριον λόγο περιεχομένου δὲν πηγαίνει κανεὶς μὲ διάθεση συμβιβασμοῦ ἢ ὑποχωρήσεων, ἀλλὰ πρωταρχικὰ ἀναζητῶντας τὴν ἀλήθεια»⁶⁰.

Τῆς Α' Προσυνοδικῆς εἶχε προηγηθεῖ τὸ Διάγγελμα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιὰ τὴν 25ῃ ἐπέτειο τοῦ ΠΣΕ (1973)⁶¹. Τὸ κείμενο ἔκανε μίαν πολὺ προσεκτικὴ καὶ θεολογικὰ ἀκριβῆ ἐπισκόπηση τῶν κεκτημένων τοῦ οἰκουμενικοῦ αὐτοῦ ὀργανισμοῦ, ἐνῶ τὴν ἴδια στιγμή προσέφερε σημαντικὲς σκέψεις ἀναφορικὰ μὲ τὴν οἰκουμενικὴ κίνηση, γι' αὐτὸ ἀνήκει αὐτοδικαίως στὶς πηγές τῆς ὀρθόδοξης οἰκουμενικῆς θεολογίας. Τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, ἀντιμετωπίζοντας τὴν οἰκουμενικὴ πραγματικότητα ὡς ἓνα γεγονός «συνύπαρξης», «ἀμοιβαίας κατανόησης», «συνεργασίας» καὶ «συνδυασμένης προσπάθειας γιὰ ἔνωση», ἐπέμενε στὴν «περιχώρηση» τῆς ἀγάπης, τοῦ διαλόγου καὶ τῆς συναλληλίας (§3). Τὸ ἔργο τοῦ ΠΣΕ, παρατηροῦσε, «χωρεῖ» τοὺς πάντες: «Πάντα δὲ ταῦτα ὁμοῦ συνετέλεσαν καὶ συντελοῦσιν εἰς τὴν διαπλάτυνσιν τῶν καρδιῶν πρὸς μίαν φιλοχριστὸν περιχώρησιν τῶν ὁμολογουσῶν τὸν αὐτὸν Κύριον Χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν καὶ Ὁμολογιῶν» (§8). Αὐτὴ, ὅμως, ἡ περιχώρηση προϋποθέτει συγκεκριμένα θεολογικὰ χαρακτηριστικά: α) τὴν ἔνταξη στὴν οἰκουμενικὴ θεολογία τῆς Ἱερῆς Παράδοσης, τῶν πατέρων, τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων, τῆς χριστολογίας τῆς Χαλκηδόνας, τῆς πνευματολογίας, τῶν μυστηριακῶν γνωρισμάτων τῆς Ἐκκλησίας (βάπτισμα, εὐχαριστία, ἱερωσύνη), στὴ

60. ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗΣ Π., «Ὁρθόδοξη μαρτυρία καὶ ἡ ἀναζήτηση τῆς ὁρατῆς ἐνότητας τῆς Ἐκκλησίας», στὸ ἴδ., Ἐνότητα καὶ μαρτυρία, Θεσσαλονίκη 2007, 147-148. Ἡ λεγόμενη «θεολογικὴ γενιά τοῦ 60», παρὰ τὴν ἀντιδυτικὴ κριτικὴ ὀρισμένων ἐκπροσώπων της, κατόρθωσε νὰ ὑπογραμμίσαι τὴν περιεκτικότητα τῆς εὐχαριστιακῆς ἐκκλησιολογίας, συνδέοντας - καὶ ὄχι διαχωρίζοντας - τὴν λειτουργικὴ ἐμπειρία μὲ τὴν ἱστορικὴ μαρτυρία. Ἀρκεῖ κανεὶς ν' ἀνατρέξει στὰ κείμενα, μεταξύ ἄλλων, τοῦ Ἱ. Ζηζιούλα καὶ τοῦ Α. Γιαννουλάτου. Μὲ τὸν τρόπο αὐτό, ἰσχύει ὅτι «ἡ Ἐκκλησία (ἢ οἱ κατὰ τόπους ὑπαρκτὲς ἐκκλησιαστικὲς κοινότητες) εἶναι Ἐκκλησία μόνον ὅταν συμμετέχει στὸ ἔργο τοῦ τριαδικοῦ Θεοῦ στὴν ἱστορία. Ὁ ἐγκόσμιος/ἱστορικὸς χαρακτήρας τῆς Ἐκκλησίας καὶ παράλληλα ὁ ἐκκλησιαστικὸς χαρακτήρας τοῦ κόσμου (ὁ πνευματικὸς χαρακτήρας καὶ ἡ ἱερότητα τῆς κτίσεως θὰ λέγαμε ἐμεῖς οἱ Ὁρθόδοξοι) δὲ θὰ πρέπει νὰ λησμονοῦνται». ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗΣ, «Ὁρθόδοξη μαρτυρία καὶ ἡ ἀναζήτηση τῆς ὁρατῆς ἐνότητας τῆς Ἐκκλησίας», 150.

61. «Διάγγελμα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἐπὶ τῇ εἰκοσιπενταετηρίδι τοῦ Π.Σ.Ε.», στὸ Στάχυς τ. 28-29 (Ἰουλ. 1971- Ἰουν. 1974), 86-92.

συνέχεια β) τῆς καταδίκης τοῦ προσηλυτισμοῦ, τοῦ οἰκουμενικοῦ ἀναπροσανατολισμοῦ τῆς Ἱεραποστολῆς, τῆς τριαδολογικῆς διεύρυνσης τοῦ καταστατικοῦ του ΠΣΕ (§7)· τέλος γ) τὴν κήρυξη τοῦ Χριστοῦ ὥστε «ὁ λόγος αὐτοῦ (τοῦ ΠΣΕ, σ.τ.σ.) μὴ ἦ λόγος ἀσήμαντος ἐκκοσμικευθείσης Κινήσεως, ὡς καὶ τόσοι ἄλλοι, μηδὲ φωνὴ ὑπὸ τῆς ἀγόνου γραφειοκρατίας, ἀλλὰ λόγος πλοῦσιος εἰς προφητικὸν τόνον, λόγος Χριστοῦ» (§21), ὥστε νὰ «καταγγέλληται ὁ Χριστός», καὶ μόνον ὁ Χριστός» καὶ νὰ «προωθῶνται δὲ ἀλλότριοι πρὸς τοὺς σκοποὺς τοῦ Συμβουλίου ἐπιδιώξεις, αἵτινες θὰ ἀπεμάκρινον τοῦτο ἐκ τῶν ἀρχικῶν, καθαρῶς ἐκκλησιαστικῶν καὶ θρησκευτικῶν, στόχων αὐτοῦ» (§22). Ἐπομένως, ἡ κοινὴ χριστιανικὴ μαρτυρία, ποὺ προωθεῖ τὸ ΠΣΕ, ὀφείλει νὰ εἶναι αὐτὴ τῆς «κηρυξέως τοῦ ἐνὸς καὶ μὴ μεμερισμένου Χριστοῦ» (§19)· ἡ δὲ διεύρυνση τοῦ ΠΣΕ πρέπει νὰ ἀκολουθεῖ συγκεκριμένα ἐκκλησιολογικὰ γνωρίσματα (§17), ἰσορροπώντας μεταξὺ τῆς «ὀριζόντιας» πολιτικο-κοινωνικῆς διάστασης καὶ τοῦ «κάθετου» ἄξονα τῶν θεολογικῶν καὶ δογματικῶν συζητήσεων, ὥστε τὸ οἰκουμενικὸ κίνημα νὰ μείνει πιστὸ στὶς πρωταρχικὲς του ἐπιδιώξεις (§13-14).

Τὸ Διάγγελμα πέτυχε νὰ ἀναδείξει τὴ σημαντικὴ, ὅσο καὶ οἰκεία στὴν ὀρθόδοξη θεολογία, ἐκκλησιολογικὴ ἰδέα τῆς «περιχώρησης», ποὺ ἀφ' ἐνὸς μὲν ἔχει ἓνα περιεκτικὸ οἰκουμενικὸ προσανατολισμὸ, καθὼς «χωρεῖ» καὶ ἄλλες ἐκκλησιαστικὲς πραγματικότητες ἐκτὸς αὐτῆς καὶ ἐπομένως εἶναι ἐξόχως μὴ στατική, ἀφ' ἑτέρου ἀποφεύγει νὰ σχετικοποιήσῃ δογματικὰ τὴ διεκκλησιαστικὴ συνύπαρξη, καθὼς ἐξισορροπεῖ τὴν κοινωνικὴ μαρτυρία μὲ τὸ θεολογικὸ διάλογο, ἐντάσσοντας τὸν τελευταῖο στὰ οὐσιώδη στοιχεῖα τῆς ὀρθόδοξης πνευματικότητας ποὺ ἀνήκουν στὴν οἰκουμενικὴ θεολογία. Ἐρωτᾶται ὁμως: Ἡ διεκκλησιαστικὴ περιχώρηση εἶναι ἀμοιβαία ἢ μίας κατευθύνσεως; Μὲ ἄλλα λόγια, ἢ Ὁρθοδοξία ἀπλῶς προσφέρει τὴν πνευματικότητά της ἢ δέχεται κιόλας στοιχεῖα ἀπὸ τὴν πνευματικὴ ζωὴ τῶν ἑτεροδόξων; Ὡς πρὸς αὐτό, ἡ προσέγγιση τοῦ Διαγγέλματος ἔχει ἐξάπαντος θετικὴ φορὰ: ἡ τάση εἶναι αὐτὴ τῆς συμμετοχῆς καὶ τῆς κατάθεσης τῆς ὀρθόδοξης μαρτυρίας ἐντὸς τοῦ ΠΣΕ καὶ ὄχι ἐκτὸς τῶν οἰκουμενικῶν πρωτοβουλιῶν. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἡ θέση τῆς Α' Προσυννοδικῆς εἶναι σαφής: ἡ μαρτυρία τῆς Ὁρθοδοξίας εἶναι «διπλῆς ὠφέλειας»: γιὰ τὸν ὑπόλοιπο χριστιανικὸ κόσμον, καθὼς ἐπι-κοινωνεῖται ἢ ὀρθόδοξη παράδοση καὶ γιὰ τὴν ἴδια τὴν Ὁρθοδοξία, ἀφοῦ ἐπωφελεῖται τῶν πνευματικῶν κερημένων ἄλλων ἐκκλησιαστικῶν καὶ χριστιανικῶν παραδόσεων⁶².

62. Ὁ Β. Σταυρίδης σχολίαζε πὸς σκοπὸς τοῦ Διαγγέλματος δὲν ἦταν κάποιου τύπου θριαμ-

Ὁ μετὰ τὴν Α΄ Προσυνοδικὴ διάλογος καὶ ἡ προσυνοδικὴ πορεία καλοῦνταν, λοιπόν, νὰ διερευνήσουν περαιτέρω αὐτὰ τὰ σημαντικὰ, ὅσο καὶ πολὺπλοκα, ἐρωτήματα.

7. Η Γ΄ Προσυνοδικὴ Πανορθόδοξη Διάσκεψη

Ἡ περίοδος μετὰ τὴν Α΄ Προσυνοδικὴ χαρακτηρίστηκε ἀπὸ τὴν προώθηση τῶν διμερῶν θεολογικῶν διαλόγων καὶ τὴ γενικότερη ὠρίμανση τῆς ἀνάμειξης τῆς Ὁρθοδοξίας στὸ παγκόσμιο οἰκουμενικὸ κίνημα. Ἴδιαίτερα ἱστορικὴ ὑπῆρξε ἡ ἔναρξη τοῦ ἐπίσημου θεολογικοῦ διαλόγου μετὰ τὴ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία τὸ 1980, καθὼς ἐπισφράγισε τὸν θετικὸ ἀντίκτυπο τοῦ «διαλόγου τῆς ἀγάπης», μετὰ ἀπὸ αἰῶνες ψυχικῆς ἀποξένωσης τῶν δύο μεγάλων αὐτῶν ἐκκλησιαστικῶν παραδόσεων τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσης. Ὁχι λιγότερο σημαντικοὶ ἦταν τόσο ὁ διάλογος μετὰ τὶς, ἐπίσης συγγενεῖς στὴν Ὁρθοδοξία, Ἀρχαῖες Ἀνατολικὲς Ἐκκλησίες πού εἶχε ξεκινήσει τὸ 1964 μετὰ θετικὰ ἀποτελέσματα, κυρίως ἀναφορικά μετὰ τὶς περὶ χριστολογίας συζητήσεις ὅσο καὶ ὁ ἐπίσημος διάλογος μετὰ τοὺς Παλαιοκαθολικοὺς καὶ τὴν Ἀγγλικανικὴ Ἐκκλησία⁶³. Στὸ θεσμικὸ πλαίσιο τοῦ ΠΣΕ πρέπει ν' ἀναφερθοῦν: ἡ ἔκδοση (1982) τοῦ κειμένου ἐργασίας ΒΕΜ (Βάπτισμα, Εὐχαριστία, Λειτουργία) καὶ ἡ δημοσίευση τῆς Διακήρυξης «Ἱεραποστολὴ καὶ Εὐαγγελισμὸς» (1980). Τὸ οἰκουμενικὸ κίνημα ἀπλωνόταν, λοιπόν, τόσο γεωγραφικὰ ὅσο καὶ θεματικὰ, μετὰ τὴν συμπερίληψη στὴν οἰκουμενικὴ ἀτζέντα τοῦ διαθρησκειακοῦ διαλόγου, τῆς χριστιανικῆς μαρτυρίας, τῆς ἀναζήτησης τῆς μυστηριακῆς φύσης τῆς Ἐκκλησίας. Στὸ πλαίσιο αὐτό, οἱ Ὁρθόδοξοι Ἐκκλησίες ἔβλεπαν τὴν ὠρίμανση τῶν συνθηκῶν πού τὶς ἐπέτρεπαν πλέον νὰ προσδιορίζουν μετὰ μεγαλύτερη ἐκκλησιολογικὴ καὶ θεολογικὴ καθαρότητα, στὸ ἀνώτερο ἐπίσημο προσυνοδικὸ πανορθόδοξο ἐπί-

βολογία, ἀλλὰ μία ἀπλή καὶ θετικὴ προσφορὰ στὸ ἔργο τοῦ ΠΣΕ καὶ ἡ «θετικὴ ἐκτίμησις τῶν οἰκουμενικῶν γεγονότων ἐν πνεύματι μίας ρεαλιστικῆς καὶ ἀντικειμενικῆς αὐτῶν ἀντιμετωπίσεως», δίχως νὰ ἀπουσιάζουν ἀναφορὲς στὰ προβλήματα τοῦ οἰκουμενισμοῦ. Βλ. Β. Σταυρίδης, «Εἰσηγητικὴ Ἀνάλυσις ἐπὶ τοῦ Πατριαρχικοῦ Διαγγέλματος (παρουσιασθεῖσα ἐν τῇ Συνελεύσει τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς εὐθὺς ἀμέσως μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Πατριαρχικοῦ Διαγγέλματος)», στὸ *Κληρονομία* τ. 6 τεύχ. Α΄ (1974), 223-225.

63. Γιά μία συνοπτικὴ παρουσίαση τῶν διμερῶν διαλόγων βλ. ΑΒΡΑΜΙΔΗΣ Σ., *Θεολογικοὶ διάλογοι*, Ἀθήνα 2014.

πεδο, τούς διμερείς διαλόγους, αλλά και να επισημάνουν την ὀρθόδοξη ἐκκλησιολογική ταυτότητα στή συσχέτιση με τούς μὴ ὀρθοδόξους⁶⁴.

Οἱ Προσυνοδικές Διασκέψεις ἀνέλαβαν τὸ ἔργο νὰ μελετήσουν τὰ θέματα τῆς ἡμερήσιας διάταξης τῆς Συνόδου καὶ νὰ προετοιμάσουν τὰ ἀντίστοιχα κείμενα πὸν θὰ ὑποβάλλονταν ad referendum στήν Πανορθόδοξη. Στὸ πλαίσιο αὐτό, ἡ Β' Πανορθόδοξη Διάσκεψη (Chambésy 1982) συνέταξε ἓνα κείμενο σχετικὰ μετὰ τὰ κωλύματα γάμου, ἐνῶ παρέπεμψε τὰ θέματα τῆς νηστείας καὶ τοῦ ἡμερολογίου στήν Γ' Προσυνοδικὴ Διάσκεψη. Ἡ τελευταία (Chambésy 1986) ἔκανε ὁμόφωνα ἀποδεκτά, μεταξὺ ἄλλων, τὰ ἐξῆς κείμενα: α) *σχέσεις τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν μετὰ ὀλόκληρο τὸν χριστιανικὸ κόσμον καὶ β) Ὀρθοδοξία καὶ Οἰκουμενικὴ Κίνησις*. Αὐτὰ ἀποτελοῦν τὴ βάση συζήτησης τῆς καταρχὴν ἐπίσημης διορθόδοξης στάσης ἔναντι τοῦ οἰκουμενικοῦ ζητήματος⁶⁵.

Τὰ δύο κείμενα-ἀποφάσεις, μολοντί διακριτὰ μεταξὺ τους, ὀφείλουν νὰ νοοῦνται ὡς ἐνιαῖα, καθὼς τὸ σχετικὸ μετὰ τὴν Οἰκουμενικὴ Κίνησις (=OK) προβάλλει, συνθετικὰ, τὶς ἐκκλησιολογικὲς καὶ κανονικὲς προϋποθέσεις συμμετοχῆς τῆς Ὀρθοδοξίας στὸ παγκόσμιον οἰκουμενικὸ κίνημα (ὑπὸ τὴν κύρια θε-

64. Δὲν ἦταν πάντοτε δίχως προβλήματα ἡ προσυνοδικὴ πορεία. Ἐπιφυλάξεις εἶχαν διατυπωθεῖ ἀπὸ διάφορες πλευρές, ὅπως λογουχάρη ἀπὸ τὸν Ι. Πόποβιτς, ὁ ὁποῖος φοβόταν πὼς μίαν νέα Σύνοδος θὰ προκαλοῦσε νέα σχίσματα, αἵρέσεις καὶ «ἀπώλεια ψυχῶν». Βλ. J. Porovich, «On the Summoning of the 'Great Council' of the Orthodox Church», στὸ *Orthodox Life* 1 (1978), 37-40. Στὸν Porovich ἀπαντοῦσε ὡς ἐξῆς ὁ Ἐπίσκοπος Μάξιμος Ἀγιοργούσης: «The main problems to be dealt with in the Council are not the problems of ranking, but precisely the problems of diaspora, ecumenism, and presence of the Church in today's world – in short, ecclesiological problems [...] The heresies connected with these problems in today's Orthodoxy demand the attention of the Church gathered in a Council». Μ. Aghiorgoussis, «A Theological Apologia for the Forthcoming Great and Holy Council», στὸ *Greek Orthodox Theological Review* 24, No 2-3 (1979), 119. Μετὰ ἄλλα λόγια, τὸ σκάνδαλο ἐνὸς σχίσματος ἢ μίας αἵρεσης ἐπιβάλλει τὴ συνοδικὴ θεραπεία καὶ ὄχι τὴ διαιώνισή τους!

65. Εἶχε προηγηθεῖ ἡ διορθόδοξη Διάσκεψη τῆς Σόφιας (1981), ὅπου οἱ Ὀρθόδοξοι Ἐκκλησίες προσδιόρισαν τούς βασικοὺς ἄξονες τῆς συμμετοχῆς τους στήν οἰκουμενικὴ κίνησις. Βλ. «Orthodox Involvement in the World Council of Churches», στὸ TSETIS G., ed., *Orthodox Thought. Reports of Orthodox Consultations organized by the World Council of Churches, 1975-1982*, Geneva 1983, 67-75. Οἱ ὀρθόδοξοι ὁμοφώνως ἔβλεπαν τὸ οἰκουμενικὸ κίνημα ὡς ἓνα «σημεῖο» τῆς ἐποχῆς μας, ὡς μίαν ἔκφραση τῆς καθολικότητος τῆς Ἐκκλησίας, στήν ὀργανικὴ ὁλότητά του δίχως διαχωρισμούς: ὡς οἰκουμενισμό «ἐν χρόνῳ» (πιστότητα στήν ἀποστολικὴ καὶ πατερικὴ παράδοση), ὡς οἰκουμενισμό «ἐν χρόνῳ» (ἐνδιαφέρον γιὰ τὴ χριστιανικὴ ἐνότητά), ὡς ὀριζόντιο (δράση γιὰ τὸν κόσμον) καὶ κάθετο οἰκουμενισμό (κίνησις πρὸς τὸ Θεό). Βλ. ὁ.π., 68.

σμιχή του έκφραση, τὸ ΠΣΕ), ἐνῶ οἱ σχέσεις μὲ τὸν λοιπὸ χριστιανικὸ κόσμον (=ΔΔ) παρουσιάζουν τὸ γενικὸ πλαίσιο τῶν ἐπίσημων διμερῶν διαλόγων ποὺ διεξάγει ἡ Ὁρθοδοξία καὶ τὴν ἐπιμέρους ἀξιολόγηση –προβλήματα καὶ προοπτικές– καθενὸς ἐξ αὐτῶν⁶⁶. Ὑπ’ αὐτὴν τὴν ἔννοια, εἶναι σημαντικό ὅτι τὸ κείμενο ἀναγνωρίζει πῶς ἡ θετικὴ διάθεση τῆς Ὁρθοδοξίας ἔναντι τῶν θεολογικῶν διαλόγων προκύπτει «τόσο διὰ θεολογικούς, ὅσο καὶ διὰ ποιμαντικούς λόγους» (ΔΔ§1). Τὸ ἔργο τῆς ἀποκατάστασης τῆς ἐνότητος τῶν χριστιανῶν «ἐν τῇ ὀρθῇ πίστει καὶ τῇ ἀγάπῃ» (ΔΔ§7) εἶναι θεανθρώπινο, ἀπὸ τὴ στιγμή ποὺ δὲν στηρίζεται μονάχα στὶς ἀνθρώπινες δυνάμεις, ἀλλὰ στὴν ἐπιστάσια τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ τῆ χάρι τοῦ Κυρίου (ΔΔ§3). Ἐπομένως, ἀναγνωρίζεται ἐκ νέου τὸ «θεοφιλέ» του σκοποῦ τῆς ἐνώσεως, ἀλλὰ καὶ τὸ ὅτι ἡ οἰκουμενικὴ κίνηση «οὐδόλως τυγχάνει ξένη πρὸς τὴν φύσιν καὶ τὴν ἱστορίαν τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας» (ΟΚ,§3).

Ὡς ἐκ τούτου, οἱ θεολογικοὶ διάλογοι εἶναι πανορθόδοξη ὑπόθεση: ἐκφράζουν τὴν ὁμόθυμο ἀπόφαση ὅλων τῶν κατὰ τόπους Ὁρθόδοξων Ἐκκλησιῶν, οἱ ὁποῖες ἔχουν τὸ «ὑψιστο χρέος» (τὴν ἠθικὴ δέσμευση)⁶⁷ νὰ συμμετάσχουν σὲ αὐτοὺς ἐνεργά, ὥστε νὰ μὴν παρακωλύεται ἡ ὁμόφωνη μαρτυρία τῆς Ὁρθοδοξίας (ΔΔ§4), ἀλλὰ καὶ νὰ πληροφοροῦν τὸ πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας (ΔΔ§6). Τὸ τελευταῖο στοιχεῖο ἀναφέρεται ρητὰ ὡς «προϋπόθεση» τῆς διεξαγωγῆς τῶν διαλόγων καί, θὰ ἔλεγε κανεὶς, εἶναι συνεπὲς μὲ τὴ συνοδικὴ συνείδηση τῆς Ἐκκλησίας. Στὸ «χῶρο» τῆς διεξαγωγῆς τῶν διαλόγων πρέπει νὰ ἐκδηλώνεται ἡ ὄντολογικὴ ἐνότης τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας (ΔΔ§8) καὶ νὰ ἐκφράζεται κατὰ τρόπο αὐθεντικὸ ἢ συνειδησὴ τῆς (ΔΔ§2). Ἡ τελευταία θεμελιώνεται στὴν πίστη στὸ Χριστό, στὴν κοινωνία ποὺ ἐνυπάρχει στὴν Ἁγία Τριάδα, ὅπως ἐκφράζεται μὲ τὴν ἀποστολικὴ διαδοχὴ, τὴν πατερικὴ παράδοση καὶ τὴ διδασκαλία τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ βιώνεται στὴν ἐκκλησιαστικὴ ζωὴ (ΟΚ,§2). Ὅπως οἱ ὀρθόδοξοι βιώνουν τὴ ζωντανὴ πίστη στὸν Τριαδικὸ Θεὸ στὴν ἐκκλησιαστικὴ ζωὴ καὶ τὴ θεολογικὴ δημιουργία, ἔτσι οἱ χριστιανοὶ ἰχνηλατοῦν τὴν ὁδὸ τῆς ἀνάδειξης τῆς κοινῆ βιοῦμενης σήμερα τριαδικῆς πίστεως. Ἐδῶ βρισκόμε, ἂν καὶ μὲ ὄχι τόσο συστηματικὸ τρόπο, ὀρισμένα ἐκκλησιολογικὰ κριτήρια γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τῆς πλήρους κοινωνίας μὲ τοὺς μὴ ὀρθο-

66. Βλ. ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΕΠΙ ΤΗΣ ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΗΣ ΣΥΝΟΔΟΥ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ, *Συνοδικὰ ΙΧ. Γ' Προσυνοδικὴ Πανορθόδοξος Διάσκεψις 28 Ὀκτωβρίου - 9 Νοεμβρίου 1985*[6], Γενεύη 2014, 305-310.

67. Ὁ.π., 113.

δόξους (ὁ συνδυασμὸς μεταξύ τοῦ «ἐν χώρῳ» καὶ τοῦ «ἐν χρόνῳ» οἰκουμενισμοῦ), δίχως ὅμως νὰ ὑπάρχει μία σὲ περαιτέρω ἐμβάθυνση αὐτῆς, ἀφήνοντας, πιθανόν, αὐτὸ τὸ ἔργο στὴ διάκριση τῶν ἐπιμέρους διορθόδοξων ἐπιτροπῶν ἐπὶ τῶν διμερῶν διαλόγων⁶⁸.

Ἐνῶ ὁ σκοπὸς τῶν διαλόγων εἶναι κοινὸς καὶ προλειαίνει τὴν ὁδὸ πρὸς τὴν ἐπιτροπὴν ἐνότητα (ΔΔ§1), οἱ διμερεῖς ἐπαφές διαφέρουν ὡς πρὸς τὸ θεματολόγιο καὶ τὰ χαρακτηριστικά τους. Μὲ ἄλλα λόγια, ὑπάρχει ὁμοιομορφία ὡς πρὸς τὸν στόχο τῶν διαλόγων καὶ ἑτερότητα –ἄρα εὐελιξία– ὡς πρὸς τὴν προώθησή τους⁶⁹. Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία «εἶναι» ἡ Μία, Ἁγία, Καθολικὴ καὶ Ἀποστολικὴ Ἐκκλησία (ΔΔ§1), ταυτόχρονα ὅμως ἀναγνωρίζει τὴν «πραγματικὴ» ὑπαρξὴ τῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν καὶ Ὁμολογιῶν καὶ ἐπιζητεῖ τὴν ἐπίλυση τοῦ ἐκκλησιολογικοῦ θέματος (χάρις, ἱερωσύνη, μυστήρια, ἀποστολικὴ διαδοχὴ). Ἡ διατύπωση αὐτὴ ἐπαναφέρει τὴν ἀντίστοιχη τῆς Διορθόδοξης Προπαρασκευαστικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ 1971, ἂν καὶ ἐδῶ ὁ ὅρος «ὄντολογικὴ» ἀντικαθίσταται ἀπὸ τὸν, σαφῶς πρὸς μετριοπαθῆ καὶ οὐδέτερο ἐκκλησιολογικὰ, ὅρο «πραγματικὴ», ὅταν γίνεται ἀναφορὰ πρὸς τὴν ὑπαρξὴ τῶν ἄλλων Ἐκκλησιῶν καὶ Ὁμολογιῶν, δίχως νὰ γίνεται διευκρίνιση σχετικὰ μὲ τὸ βαθμὸ σχέσης τῶν τελευταίων μὲ τὴν Ὁρθοδοξία, οὔτε μὲ τὸ τί σημαίνει, ἐκκλησιολογικὰ, ἡ διάκριση μεταξύ «Ἐκκλησιῶν» καὶ «Ὁμολογιῶν»⁷⁰. Ἀπὸ τὴν ἄλλη οἱ ὀρθόδοξοι αἰσθάνθηκαν τὴν ἀνάγκη νὰ διευκρινίσουν, στοὺς «ἐντός» ὅσο καὶ στοὺς «ἐκτός», πῶς ἡ ἐκκλησιολογικὴ, δογματικὴ συνείδηση τῆς Ὁρθοδοξίας δὲν τὴν καθιστᾷ «μέρος» τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ, ὁμολογώντας ἡ ἴδια τὴν «πᾶσαν ἀλήθειαν» γύρω ἀπὸ τὴν Τριάδα (ΟΚ,§2), δὲν μπορεῖ νὰ δεχτεῖ κανενὸς εἶδους «ὁμολογιακὴ ἰσότητα» ἢ «διομολογιακὴ προσαρμογὴ [=συμβιβασμὸς]

68. Οἱ διμερεῖς διάλογοι ἐκφράζουν μία ἀνοιχτὴ πορεία πρὸς τὴν κοινὴ παράδοση, μὲ διάκριση τῶν ἀποστολικῶν στοιχείων πρὸς τὴν ἤδη ὑπάρχον ἐντὸς τῶν ἄλλων ἀποστολικῶν παραδόσεων καὶ ὅσων μποροῦν σήμερα, μὲ πνεῦμα εὐαγγελικῆς εὐαισθησίας, ν' ἀναδειχθοῦν. Βλ. *Συνοδικὰ IX*, 226-227.

69. Γιὰ παράδειγμα, πρόβλημα τοῦ διμεροῦς διαλόγου μεταξύ ρωμαιοκαθολικῶν καὶ ὀρθόδοξων εἶναι τὸ παπικὸ πρωτεῖο καὶ ἡ Οὐνία, θέμα τὸ ὁποῖο δὲν ἀπασχολεῖ τὸν διάλογο μὲ τοὺς ἀγγλικανούς, ὅπου ὅμως ἐμφανίζεται τὸ ζήτημα τῆς χειροτονίας τῶν γυναικῶν στὸ ὁποῖο Ρωμαιοκαθολικὴ καὶ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ἀκολουθοῦν κοινὴ πρακτικὴ.

70. Ἡ εἰσαγωγὴ τοῦ ὅρου «πραγματικὴ» ἔγινε ὥστε τὸ κείμενο νὰ ἀποδίδει στὴ ρωσικὴ γλῶσσα τὴν ἐπίγεια, ἱστορικὴ ὑπαρξὴ τῶν ἄλλων Ἐκκλησιῶν καὶ Ὁμολογιῶν. *Συνοδικὰ IX*, 238. Μὲ τὸν τρόπο αὐτό, ὅμως, εἴμαστε στὸ ἐπίπεδο τῆς φαινομενολογίας καὶ ὄχι τῆς ἐκκλησιολογίας: ὑπάρχει, δηλαδὴ, ἀναγνώριση τῆς ἀντικειμενικῆς ὑπαρξὸς ἄλλων Ἐκκλησιῶν/Ὁμολογιῶν, καὶ ὄχι σαφῆς ἀποδοχὴ ἢ ἀπόρριψη τῆς ἐκκλησιαστικότητάς τους.

(ΟΚ,§6). Ἐνῶ ἡ καταληκτικὴ διαπίστωση εἶναι ὀρθή, θὰ μπορούσε κάποιος, μᾶλλον δικαιολογημένα, νὰ συμπεράνει πὼς ἀφήνεται νὰ ἐννοηθεῖ πὼς ἡ Ὁρθοδοξία θεωρεῖ πὼς ἀποτελεῖ τὴν «ὀλότητα» τῆς Ἐκκλησίας καὶ πὼς οἱ ἐκτός αὐτῆς Ἐκκλησίες καὶ Ὁμολογίες ἐμπεριέχουν ὀρισμένα μόνο «στοιχεῖα» τῆς ἀληθοῦς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ. Ἐν προκειμένῳ ἡ ἀπουσία διευκρινιστικῶν σημειώσεων καθιστᾷ τὸ κείμενο κάπως ἀσαφές⁷¹.

Ἐπιπλέον, ἐνῶ στὸ ΟΚ,§6 συναντᾶμε μία διατύπωση πού, ἐνδεχομένως, ὑπονοεῖ κάποιου εἶδους ἐκκλησιολογικὴ ἀποκλειστικότητα («Ὁ Θεὸς καλεῖ πάντα χριστιανὸν εἰς τὴν ἐν τῷ μυστηρίῳ καὶ τῇ παραδόσει βιουμένην ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ ἐνότητα τῆς πίστεως»), στὸ ΟΚ,§2 βλέπουμε ἀντίθετα νὰ τονίζεται πὼς ἡ ἀπώλεια τῆς χριστιανικῆς ἐνότητας ἦταν συνέπεια τῆς ἀπομάκρυνσης ἀπὸ τὴν παράδοση τῆς ἀδιαίρετης Ἐκκλησίας, ἐνῶ στὸ ΟΚ,§3 ὑπενθυμίζεται πὼς ἡ οἰκουμενικὴ κίνηση προβάλλει τὴν ἀποστολικὴ πίστη σὲ νέες ἱστορικὲς συνθήκες, πρὸς ἀντιμέτωπιση νέων ὑπαρξιακῶν αἰτημάτων. Ἐπομένως, κατὰ τὴν ἀποψή μας, ἐδῶ ὑποδεικνύεται ὅχι ἡ ἀξίωση τῆς ἐπιστροφῆς στὴν Ὁρθοδοξία (πρᾶγμα πού θὰ ἦταν οἰκουμενικὰ ἀσυνεπὲς καὶ λογικὰ καινοφανές, ἀφοῦ τὸ μοντέλο τῆς «ἐπιστροφῆς» δὲν ἀπαντᾷ σὲ κανένα ἀπὸ τὰ προηγούμενα πανορθόδοξα κείμενα), ἀλλὰ ἡ ἐπιστροφή στὴν κοινὴ ἀποστολικὴ πίστη, πρᾶγμα πού δὲν εἰσάγει κάποιου εἶδους κατάργηση τῆς μετὰ τὰ σχίσματα ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας, ἀλλὰ ἐμπέδωση τῆς πίστεως τῶν Ἀποστόλων στὶς σημερινές ἱστορικὲς συνθήκες καὶ ὑπαρξιακὲς ἀνάγκες τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ κόσμου⁷². Σ' αὐτὴν τὴν κατεύθυνση, ἡ Ὁρθοδοξία δίδει θε-

71. Ἡ Διορθόδοξη Προπαρασκευαστικὴ Ἐπιτροπὴ (15-23 Φεβρουαρίου 1986) στὰ πορίσματά της ὑπογράμμισε πὼς: «Ἰδιαιτέραν ἔμφρασιν λαμβάνει εἰς πάντας σχεδὸν τοὺς διαλόγους, πέραν τῆς μεθοδολογίας, ἡ ἐκκλησιολογία, διότι πρὸς ταύτην κατατείνουσι, ἐν τελευταία ἀναλύσει, πάντα σχεδὸν τὰ συντασσόμενα κοινὰ θεολογικὰ κείμενα [...] Ποῖα ὅμως εἶναι τὰ οὐσιαστικὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα προϋποτίθενται διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς πλήρους κοινωνίας; Ὁρίσθησαν ταῦτα ποτέ; Ἐχομεν θέσει εἰς ἑαυτοὺς τὸ ἐρώτημα περὶ τῶν νομίμων ὁρίων τῆς πολυμόρφου ἐκφράσεως τῆς πίστεως;». ΚΑΡΑΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΣ Α., *Ἡ Μεγάλῃ Σύνοδος τῆς Ὁρθόδοξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. Γ' Προσυνοδικὴ Πανορθόδοξος Διάσκεψις. Ἱστορικὸ χρονικὸ ἀπὸ πηγῆς ἀψευδεῖς 1982-1988, Τ. Δ'*, Ἀθήνα 1991, 76-77.

72. Ὡς πρὸς αὐτὸ, θὰ ἦταν χρήσιμη στὸ μέλλον μία ἀποσαφήνιση γύρω ἀπὸ τὸ ποιὲς ἐκκλησιαστικὲς παραδόσεις δὲν ἀντικρούουν τὴν οὐσία τῆς ἀποστολικῆς πίστεως καὶ ποιὲς, ἀντιθέτως, προσκρούουν σ' αὐτήν. Βλ. Πορίσματα Διορθόδοξης Προπαρασκευαστικῆς Ἐπιτροπῆς 1986, ο.π., 77. Στὴ συζήτηση τῆς Προσυνοδικῆς εἶχε ἐπισημανθεῖ ἀπὸ τὸν Μητρ. Ἑλβετίας Δαμασκηνό, Γραμματεῖα ἐπὶ τῆς Προπαρασκευῆς τῆς Συνόδου, ἡ ἀνάγκη ν' ἀναζητηθοῦν τρόποι κοινῆς ἐκφρασεως τῆς ἀποστολικῆς πίστεως σήμερον. Βλ. *Συνοδικὰ ΙΧ*, 141.

τικά τῆ «μαρτυρία» τῆς πίστεως καὶ τῆς διαχρονικῆς παράδοσης τῆς Μίας, Ἁγίας, Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας, ἀποτελώντας τὸν «φορέα» αὐτῆς (ΟΚ,§1). Ἡ ἐπιλογή ἐδῶ τοῦ ὄρου «φορέας», ἀντὶ κάποιας ἄλλης ἀποκλειστικῆς φόρμουλας καταδεικνύει ὅτι ἡ διάθεση τοῦ κειμένου εἶναι ν' ἀνοίξει τὸ ἐκκλησιολογικὸ βᾶθος τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ ὄχι νὰ τὸ περιχαρακώσει μέσα σὲ θεσμικά-κανονικά τείχη⁷³.

Κατὰ τὰ λοιπά, στὶς ἀποφάσεις τῆς Γ' Προσυνοδικῆς ἐπαναλαμβανόταν ἡ θετικὴ θέση τῶν ὀρθοδόξων ἔναντι τοῦ ὀριζοντίου-πρακτικοῦ οἰκουμενισμοῦ: τῆς συνύπαρξης, τῆς ἀμοιβαίας κατανόησης καὶ συνεργασίας (ΟΚ,§4), τῶν κοινῶν δράσεων στοὺς τομεῖς τῆς ἐκπαίδευσης, τῆς διακονίας, τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, τοῦ διαθρησκειακοῦ διαλόγου, τῶν ἠθικῶν-κοινωνικῶν ἀξιών (ΟΚ,§9), τῆς ἐνεργοῦ καὶ ισότιμης συμμετοχῆς τῆς Ὁρθοδοξίας στὸ ΠΣΕ (ΟΚ,§5.11)⁷⁴.

Συνοπτικά μιλώντας, τὸ περιεχόμενο τῶν κειμένων παρουσιάζεται ὡριμο καὶ τὸ «ἦθος» τους θετικό: οἱ ὀρθόδοξοι τοποθετοῦνται πλέον δίχως δισταγμὸ στὰ καθ' αὐτὸ θεολογικά καὶ ἐκκλησιολογικά ἐρωτήματα τῶν διαχριστιανικῶν σχέσεων, διαφυλάσσοντας τὴν ἀκεραιότητα τῆς ὀρθόδοξης πίστεως καὶ ἀποφεύγοντας συγχρόνως νὰ ἀπωλέσουν τὰ γόνιμα καὶ θετικὰ κεκτημένα τῶν διαλόγων⁷⁵. Οἱ σχέσεις τῆς Ὁρθοδοξίας μὲ τοὺς ἄλλους χριστιανούς ἀφοροῦν ὅλη τὴν Ὁρθοδοξία, τόσο ὀριζοντίως (ὅλες τὶς κατὰ τόπους Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες), ὅσο καὶ καθέτως (τὴν ἱεραρχία, τὸν κλῆρο καὶ τὸ πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας). Ἡ πρόταση ὥστε οἱ διμερεῖς διάλογοι νὰ διακόπτονται μόνο μὲ πανορθόδοξη ἀπόφαση σημαίνει ὅτι ἡ οἰκουμενικὴ εὐαισθησία εἶναι μία πανορθόδοξη δέσμευση καὶ ὀφείλει νὰ ἀντιμετωπίζει κάθε δυσχέρεια ποὺ προκύπτει, δίχως νὰ δικαιολογεῖ ἢ νὰ θεσμοθετεῖ μονομερεῖς ἐνέργειες ἢ κάποιου εἴδους ἐκκλησιαστικὸ ἀπομονωτισμὸ. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἡ ἐξέλιξη τῶν διαλόγων ἔχει μία

73. Σὲ συνάρτηση μὲ τὴν ἐκκλησιολογικὴ συζήτηση, θὰ ἦταν ἐπιωφελὲς νὰ ἀπαντηθεῖ σὲ διορθόδοξο ἐπίπεδο, ἐνδεχομένως ἀπὸ τὴν ἔχουσα ὑψιστο κανονικὸ κῆρος Πανορθόδοξη Σύνοδο, τὸ ἐρώτημα γύρω ἀπὸ τὰ κανονικά ὄρια τῆς Ὁρθοδοξίας. Βλ. *Συνοδικὰ IX*, 142.

74. Ἦταν γενικὴ ἡ ἐκτίμηση ὅτι προτιμᾶται ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία νὰ εἶναι ἐντὸς τοῦ ΠΣΕ, παρὰ ἐκτὸς αὐτοῦ, μὲ ἄλλα λόγια νὰ ἐνεργεῖ ὑπὲρ τοῦ οἰκουμενικοῦ κινήματος καὶ ὄχι ἀνεξαρτήτως αὐτοῦ, προβάλλοντας τὴν «ἀληθῆ» ἀποστολικὴ παράδοση, στὴν ὁποία ἡ ἴδια εἶναι «ἐντός». Βλ. *Συνοδικὰ IX*, 149-151. Τὸ Κείμενο τῆς Σόφιας μιλοῦσε γιὰ τὸν οἰκουμενισμὸ ὡς ἓνα χῶρο ἐπικοινωνίας μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ Ὁμολογιῶν ὅπου ὑπάρχει: α) ζωντανὴ συνάντηση καὶ προσευχὴ τοῦ ἑνὸς γιὰ τὸν ἄλλο, β) διεκκλησιαστικὴ ἀρωγὴ καὶ συνεργασία γιὰ τὴν εἰρήνη καὶ τὴ δικαιοσύνη, γ) μία βάση γιὰ θεολογικοὺς διαλόγους γύρω ἀπὸ τὴ χριστιανικὴ ἐνότητα. Βλ. TSETISIS, ed., *Orthodox Thought*, 69.

75. Βλ. *Συνοδικὰ IX*, 111.

ὀργανική συνέχεια πού διατρέχει τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας σὲ οὐσιαστικὸ καὶ πρακτικὸ ἐπίπεδο: ἔτσι τὰ προσυνοδικὰ κείμενα δὲν ἔχουν κανονικὴ ἰσχὺ πρὸς τῆς ἐπιβεβαίωσής τους ἀπὸ τὴν Πανορθόδοξη, ἀλλὰ δύνανται νὰ ἔχουν ἄμεση ἐφαρμογὴ (§3), μία σχετικὴ δεσμευτικότητα καὶ ἐπομένως δὲν εἶναι ξένα πρὸς τὴν πίστη, τὴν καθόλου ζωὴ καὶ τὴ συνείδηση τῆς Ἐκκλησίας.

Τὰ εἰσηγητικὰ κείμενα δὲν παίρνουν μία ὀριστικὴ θέση στὸ ζήτημα τῶν σχέσεων μὲ τοὺς μὴ ὀρθοδόξους. Ὅρίζουν, ὡστόσο, τὸ γενικὸ θεωρητικὸ πλαίσιο, ἐπισημαίνοντας τὰ θετικὰ ἀποτελέσματα καὶ τὰ προβλήματα τῶν διαλόγων, μὴ προχωρώντας σὲ μία «κλειστὴ» καὶ ἄκαμπτου τύπου δογματικὴ σχηματοποίησή τους. Μὲ τὸν τρόπο αὐτό, ἡ Ὁρθοδοξία υἱοθετοῦσε μία εὐέλκτικη στάση πού δὲν περιχαρᾶκωνόταν πίσω ἀπὸ ἀσφυκτικούς συλλογισμοὺς, ἀφήνοντας χῶρο στὴν ἐξέλιξη τῶν διαχριστιανικῶν σχέσεων, ἐνθαρρύνοντας τὴν ἐπίλυση τῶν προβλημάτων καὶ τὴν ἐν γένει προώθηση τῶν διαλόγων⁷⁶.

8. Διορθόδοξες οἰκουμενικὲς πρωτοβουλίες μετὰ τὴ Γ΄ Προσυνοδικὴ Διάσκεψη

Στὴν περίοδο μετὰ τὴ Γ΄ Προσυνοδική, πέρα ἀπὸ τὴν προώθηση –ὄχι πάντα δίχως προβλήματα– τῶν διμερῶν διαλόγων, ἀξιοσημείωτο ρόλο εἶχαν οἱ Συναξιεῖς τῶν Ὁρθοδόξων Προκαθημένων τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν. Αὐτές, μὴ ἔχοντας, βέβαια, κανονικὸ κῦρος καὶ ἔχοντας συγκληθεῖ περισσότερο γιὰ ν' ἀντιμετωπίσουν ἐπίκαιρα διορθόδοξα προβλήματα, ὑπενθύμισαν τὴν προφητικὴ συνείδηση τῆς ὀρθόδοξης μαρτυρίας στὸ σύγχρονο κόσμο. Σὲ κάθε περίπτωξη τὰ Μηνύματα ἔχουν ἐπίσημο διορθόδοξο χαρακτήρα καὶ διακηρῦσσουν τὶς κάθε φορά προτεραιότητες τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας, ἀξιολογώντας τὶς ἀνάγκες τῆς κάθε ἐποχῆς. Ἔτσι, στὸ Μήνυμα τοῦ 1992 (Κων/πολη) οἱ Προκαθήμενοι ὑπενθύμιζαν τὴν ἐνεργὸ συμμετοχὴ τῆς Ὁρθοδοξίας στὸ οἰκουμενικὸ

76. Ἡ πρόσφατη Ε΄ Προσυνοδικὴ Διάσκεψη (Chambésy 2015), κατ' ἐντολὴ τῆς Συναξιῆς τῶν Προκαθημένων τοῦ 2014, προχώρησε σὲ μία ἀναθεώρηση τῶν δύο εἰσηγητικῶν κειμένων τῆς Γ΄ Προσυνοδικῆς, ὑποβάλλοντας τὰ, σὲ τελικὴ ἐνιαία μορφή ὑπὸ τὸν τίτλο «Σχέσεις τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας πρὸς τὸν λοιπὸν χριστιανικὸν κόσμον», στὴν Πανορθόδοξη Σύνοδο πρὸς ἔγκριση ἢ καὶ τροποποίησι, μένοντας στὸ ἴδιο πνεῦμα καὶ προχωρώντας στὴν - μᾶλλον ἀπαραίτητη - ἐπικαιροποίησή τους, δίχως ἀλλαγὴ τῶν οὐσιωδῶν στοιχείων τους. Συνεπῶς οἱ παρατηρήσεις πού τέθηκαν στὴν ἀπόφαση-εἰσήγησι τῆς Γ΄ Προσυνοδικῆς παραμένουν σὲ μεγάλο βαθμὸ ἔγκυρες.

κίνημα, ως μία «ρητή και άπαράβατον έντολή του Κυρίου», ώστε να αποκατασταθεί ή καταλλαγή, ή αγάπη και ή ένότητα των χριστιανών, τονίζοντας συγχρόνως την ανάγκη να αποφεύγονται προσηλυτιστικές δραστηριότητες ή να θεωρούνται οί ὀρθόδοξες χώρες «ἐδάφη» ἱεραποστολικῆς δράσης (ἢ ἀναφορὰ γινόταν στή ρωμαιοκαθολική, κυρίως, και προτεσταντική ἱεραποστολική δράση στήν Ἀνατολική Εὐρώπη), ἐπικρίνοντας ταυτόχρονα ἐνέργειες ἀντίθετες πρὸς τὴν ὀρθόδοξη παράδοση (χειροτονία τῶν γυναικῶν) πού δημιουργοῦσαν προσχώματα στοὺς διμερεῖς διαλόγους (§4-5)⁷⁷. Τὸ Μήνυμα τῆς Σύναξης τοῦ 1995 (Πάτριος) ἐνέτασσε τὴ συμμετοχὴ στήν οἰκουμενική κίνηση στὸ γενικότερο πλαίσιο τῆς θεολογικῆς ἀνάκαμψης και ἀναβίωσης τοῦ πατερικοῦ πνεύματος πού βοήθησε τὴν ἀνανέωση τοῦ θεολογικοῦ προβληματισμοῦ και ἐνίσχυε τὴ μαρτυρία τῆς ὀρθόδοξης παράδοσης (§7)⁷⁸. Τὸ Μήνυμα τῆς Σύναξης τοῦ 2000 (Φανάρι) ἦταν μία διακήρυξη ἀνανέωσης τῆς προσπάθειας εἰρήνευσης, καταλλαγῆς, θεραπείας τοῦ σκανδάλου τῶν διαιρέσεων πού προέκυψαν τὴ δεύτερη χιλιετία, και ἀποκατάστασης τῆς ἐνότητας τῶν χριστιανῶν «ἐπὶ τῇ βάσει» τῆς παράδοσης τῆς κοινῆς και ἀδιαίρετης παράδοσης τῆς πρώτης χιλιετίας (§6)⁷⁹. Τέλος, τὸ ἰδιαίτερα μεστὸ θεολογικὸ Μήνυμα τῆς Σύναξης τοῦ 2008 (Φανάρι) προέβαλε τὴν ἰδέα τῆς ὄντολογικῆς ἐνότητας τοῦ ἀνθρωπίνου γένους (§6), τὴν παγκοσμιότητα τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου τοῦ Χριστοῦ (§2), ἐνῶ κατήγγειλε τὸν παραμερισμὸ τῆς θρησκείας ἀπὸ τὴ δημόσια σφαῖρα (§7), προχωρώντας σὲ μία κατάφαση τοῦ διαθρησκειακοῦ διαλόγου και βεβαιώνοντας τὴν κοινὴ βούληση τῶν ὀρθοδόξων γιὰ τὴ συνέχιση τῶν διαχριστιανικῶν διαλόγων (§13,γ)⁸⁰.

Τὰ εἰσηγητικά κείμενα τῆς Προσυνοδικῆς ἔχουν μία συνοχή, καθὼς ἐντάσσονται στὶς ἀπαιτήσεις τῆς καταγραφῆς τοῦ τρόπου συμμετοχῆς τῶν ὀρθοδόξων στήν οἰκουμενική κίνηση και γι' αὐτὸ και δὲν διαπιστώνει κανεὶς ἐντυπωσιακὲς διαφορὲς περιεχομένου και δομῆς μεταξὺ τῶν κειμένων. Οἱ Διακηρύξεις, ἀντίθετα, τῶν Προκαθημένων παρουσιάζουν μία ἀξιοσημεῖωτη θεολογικὴ ὀριμότητα και περιγράφουν, δίχως νὰ ὀριοθετοῦν σχηματικά ἢ περιοριστικά,

77. «Μήνυμα τῶν Προκαθημένων τῶν Ἁγιοτάτων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν 1992», στὸ *Κληρονομία* 21 (1989), 352-358.

78. «Μήνυμα τῶν Προκαθημένων τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν 1995», στὸ *Ἐκκλησία* 1995/τ.15, 609-612.

79. «Μήνυμα τῶν Προκαθημένων τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας 2000», στὸ Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς 785 (2000), 1139-1145.

80. «Μήνυμα τῶν Προκαθημένων τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν 2008», στὸ *Ἐκκλησία* 2008/τ.10, 756-759.

τή μαρτυρία της Ὁρθοδοξίας στό σύγχρονο κόσμο. Στά Μηνύματα διαγράφεται ἡ εἰκόνα μίας Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας πού ἀνοίγεται ὥστε νά ἀνταποκριθεῖ προφητικά καί χαρισματικά στίς προκλήσεις καί ἀνάγκες τοῦ νεωτερικοῦ κόσμου τῆς τεχνολογίας καί τῆς ἐπιστήμης⁸¹, τῆς Ἐνωμένης Εὐρώπης καί τῆς παγκοσμιοποίησης⁸², τῆς ἐκκοσμίκευσης⁸³, τῆς ἀντιμετώπισης τοῦ ἐθνικισμοῦ⁸⁴, τῆς οἰκολογικῆς κρίσης⁸⁵, τοῦ θρησκευτικοῦ φονταμενταλισμοῦ⁸⁶, τῆς ἐνότητας τῶν χριστιανῶν καί τοῦ διαλόγου τῶν θρησκειῶν. Ἡ ἀνθρώπινη ἱστορία, παρὰ τὰ δραματικά της διαστήματα, δέν ἀντιμετωπίζεται ἀνθρωποκεντρικά, ἀλλά ἀποκτᾶ μία νέα ὄντολογία μέσα ἀπό τή συνεργία της μέ τὸ Θεό, ὅπως βιώνεται στήν εὐχαριστιακὴ ἐμπειρία καί ἀποτυπώθηκε στήν πατερικὴ θεολογία⁸⁷. Τὸ ἀνθρώπινο πρόσωπο διαλέγεται μέ τὸ Θεό, τὸ θεῖο μέ τὸ ἀνθρώπινο συνυπάρχουν σχεσιακά. Τὸ ἀνθρώπινο γένος ἔχει μία ὄντολογικὴ ἐνότητα καί ἡ σωτηριώδης χάρις τοῦ Θεοῦ ἀπλώνεται παντοῦ⁸⁸. Κατὰ τὸν περιεκτικὸ αὐτὸ τρόπο ἐκτείνεται ἡ ὀρθόδοξη κατανόηση τῆς ἱεραποστολῆς καί τοῦ εὐαγγελισμοῦ στὸν κόσμο τοῦ 20οῦ καί 21οῦ αἰῶνα καί ἐπισημαίνει ὅτι «ἡ Ἐκκλησία φανερῶνει εἰς τὸν κόσμον καί τὴν ἱστορίαν τὴν ἐν Χριστῷ ἐνσωμάτωσιν τῶν πάντων, τὴν ὑπέρβασιν ὅλων τῶν διακρίσεων καί ἀντιθέσεων [...] παρέχουσα τοιοῦτοτρόπως τὴν εἰκόνα τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ» (§5) καί ὅτι «ἡ Ἐκκλησία εἰκονίζει καί ἐμπεριέχει ἐν σπέρματι ὀλόκληρον τὴν δημιουργίαν» (§12). Συνεπῶς, οἱ Διακηρύξεις τῶν Συνάξεων δέν εἶναι ἀδιάφορες θεολογικά, ἔχουν μία τολμηρὴ ἐκκλησιολογικὴ ὀπτικὴ πού εἶναι συνεπὴς μέ τὴν πνευματικὴ παράδοση τῆς Ὁρθοδοξίας πού δέν πρέπει ν' ἀγνοηθεῖ ἀπὸ τὴ συνοδικὴ συζήτηση⁸⁹.

81. «Μήνυμα τῶν Προκαθημένων τῶν Ἀγιωτάτων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν 1992», §6.

82. «Μήνυμα τῶν Προκαθημένων τῶν Ἀγιωτάτων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν 1992», §7.

83. «Μήνυμα τῶν Προκαθημένων τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν 1995», §8.

84. «Μήνυμα τῶν Προκαθημένων τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν 1995», §3· «Μήνυμα τῶν Προκαθημένων τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν 2000», §9· «Μήνυμα τῶν Προκαθημένων τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν 2008», §5.

85. «Μήνυμα τῶν Προκαθημένων τῶν Ἀγιωτάτων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν 1992», §6· «Μήνυμα τῶν Προκαθημένων τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν 1995», §10.

86. «Μήνυμα τῶν Προκαθημένων τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν 2000», §12.

87. «Μήνυμα τῶν Προκαθημένων τῶν Ἀγιωτάτων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν 1992», §2· «Μήνυμα τῶν Προκαθημένων τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν 1995», §6· «Μήνυμα τῶν Προκαθημένων τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν 1995», §12· «Μήνυμα τῶν Προκαθημένων τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν 2008», §5.

88. «Μήνυμα τῶν Προκαθημένων τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν 2000».

89. Ἐνδιαφέρον ἦταν, ἐπίσης, τὸ κείμενο «Βασικὲς Ἀρχές τῆς Στάσης τῆς Ρωσικῆς Ὁρθό-

Συμπερασματικά

Ἡ ἱστορική ἀναδρομή στὸ οἰκουμενικὸ ἄνοιγμα τῆς Ὁρθοδοξίας ἀναδεικνύει τὰ ἐπιτεύγματα, τὶς δυσκολίες, τοὺς ὀραματισμοὺς καὶ τὶς ἀνησυχίες αὐτοῦ τοῦ ἐγχειρήματος. Σὲ γενικὴ ἀνάλυση, οἱ Ὁρθόδοξοι Ἐκκλησίες, μετὰ ἀπὸ μία πρώτη περίοδο διερεύνησης τοῦ νέου αὐτοῦ ἱστορικοῦ ρόλου, ἀποφάσισαν ὁμόφωνα τὴν ἐνεργὸ καὶ ἀμετάκλητη ἐνασχόλησή τους μὲ τὸ παγκόσμιο οἰκουμενικὸ κίνημα, σὲ πολυμερὲς καὶ διμερὲς ἐπίπεδο. Ὑπὸ τὴν ἐμπνευσμένη καθοδήγηση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ὑπογράμμισαν τὴν ἀνάγκη ὥστε τὸ «θεοφιλές» ἔργο τῆς ἀποκατάστασης τῆς πλήρους ἐνότητας τῶν χριστιανῶν στὴν πίστη, τὰ μυστήρια καὶ τὴν τάξη νὰ προωθηθεῖ, ἐμπεδώνοντας τὴν κοινὴ μαρτυρία τοῦ Εὐαγγελίου στὸν κόσμο. Ἡ ὀρθόδοξη συμβολὴ ὑπῆρξε πολυποικίλη ἀλλὰ καὶ ὀλισθηρὴ, ὑπογραμμίζοντας τὸν πρακτικὸ-ὀριζόντιο καὶ θεολογικὸ-κάθετο χαρακτήρα τοῦ οἰκουμενισμοῦ. Ἡ πρόσληψη τοῦ τελευταίου ἀπὸ τὴν προσυνοδικὴ διαδικασία, ὅπως καταγράφεται στὰ πανορθόδοξα κείμενα, ἐπισήμανε δύο κυρίως χαρακτηριστικά: α) τὴ διαφύλαξη τῆς ἱστορικῆς συνείδησης τῆς Ὁρθοδοξίας (τῆς ἀποστολικῆς πίστεως, τῆς πατερικῆς θεολογίας, τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων) καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς τῆς ἀκεραιότητος· β) τὴν ἀνάγκη γιὰ κοινὴ πορεία στὴν ἐπαν-ἀνακάλυψη τῆς ἀποστολικῆς πίστεως *σήμερα*, σὲ συνάρτηση μὲ τὰ νέα ὑπαρξιακὰ αἰτήματα τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὸ σύγχρονο πολιτισμικὸ παράδειγμα. Μὲ ἄλλα λόγια, ἡ ὀρθόδοξη ἀντιμετώπιση τῆς οἰκουμενικῆς κίνησης (ὀφείλει νὰ) εἶναι ἐξόχως εὐαγγελικὴ, συνδυάζοντας τὴν ἐσχατολογία μὲ τὴν ἱστορία, τὸν οἰκουμενισμό «ἐν χρόνῳ» μὲ τὸν οἰκουμενισμό «ἐν χώρῳ»: ἡ μαρτυρία τοῦ Εὐαγγελίου στὸν κόσμο ὑποδεικνύει κατεξοχὴν τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἡ πίστη τῶν Ἀποστόλων ἐμπεδώθηκε στὴν ὀρθόδοξη συνείδηση: μὲ διάκριση στὴν ἑτερότητα τοῦ ἀνθρώπου καὶ συνεργία μὲ τὸ Θεό, ὥστε νὰ διαφανοῦν τὰ ἀγαθὰ τῆς λυτρωτικῆς Του ἐπενέργειας. Μόνο μὲ τὴν ταπείνωση καὶ τὸ σεβασμὸ στὴν ἐκκλησιαστικὴ «ἑτερότητα» τῶν μὴ ὀρθόδοξων -πρᾶγμα ποὺ ἡ Ὁρθοδοξία δὲν εἶχε πρόβλημα ν' ἀναγνω-

δοξίας Ἐκκλησίας ἀπέναντι στὶς ἄλλες χριστιανικὲς Ὁμολογίες» ποὺ υἰοθέτησε τὸ 2000 ἡ ῥωσικὴ Σύνοδος. Τὸ κείμενο καταγράφει τὴν ἐπίσημη θέση τῆς ῥωσικῆς Ἐκκλησίας ἔναντι τῶν μὴ ὀρθόδοξων καί, μολονότι ἐμφανίζει στοιχεῖα μίας στατικῆς «περιγραφικῆς ἐκκλησιολογίας», ἔχει μία γενικὰ ἀξιοπρόσεκτη θετικὴ στάση ἔναντι τῶν ἄλλων χριστιανῶν, μὴ ἀρνούμενο, ἐμμέσως, τὴν ἐκκλησιαστικότητά τους. Βλ. <http://orthodoxeurope.org/page/7/5/1.aspx> (προσπέλαση: 7 Νοεμβρίου 2015).

ρίσει, είτε μιλώντας για «ὄντολογική» είτε για «πραγματική» ὑπαρξη τῶν ἄλλων χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν καὶ Ὁμολογιῶν - θὰ οἰκειωθοῦν τὰ παγχι-
στιανικά ἀγαθὰ τῆς ὀρθόδοξης πνευματικότητας (πρᾶγμα ποὺ συνέβη, ἐάν
ἀναλογιστεῖ κανεὶς, μεταξὺ ἄλλων, τὴ συζήτηση ποὺ γίνεται στὴ Ρωμαιοκαθο-
λικὴ Ἐκκλησία περὶ συνοδικότητας καὶ τὴν ἀναγνώριση ἀπὸ τὸ ΠΣΕ τοῦ Συμ-
βόλου τῆς Νικαίας-Κων/πολης ὡς οἰκουμενικὸ Σῦμβολο Πίστεως).

Θετικὴ πρόσληψη τοῦ οἰκουμενισμοῦ, ὅμως, δὲ σημαίνει μονάχα κίνηση
«πρὸς τὰ ἔξω» γιὰ προβολὴ τῆς ὀρθόδοξης ταυτότητας, ἀλλὰ καὶ ἐτοιμότητα
«ἀποδοχῆς», τῶν πνευματικῶν ἀγαθῶν ποὺ ἐνυπάρχουν στὶς ἄλλες ἐκκλησια-
στικὲς παραδόσεις. Ὁ οἰκουμενισμὸς προϋποθέτει τὴν ἀρχὴ τῆς ἀμοιβαιότητας
πού, δίχως νὰ σχετικοποιεῖ τὴ θρησκευτικὴ ταυτότητα τοῦ ἐνὸς ἢ τοῦ ἄλλου,
ἐνθαρρύνει τὴν ἐπιλεκτικὴ ἐκείνη διάκριση τῶν στοιχείων ποὺ ἐμπλουτίζουν
τὴν πίστη, ἔστω κι ἂν αὐτὰ προέρχονται ἀπὸ «τοὺς ἐκτός». Πολλὰ θὰ μπο-
ροῦσε, λόγου χάρι, νὰ διδαχθεῖ ἡ Ὁρθοδοξία ἀπὸ τὴν κοινωνικὴ διδασκαλία,
τὴν ἱεραποστολικὴ ἀφοσίωση, τὴν κατηχητικὴ δράση τῶν ἄλλων χριστιανῶν.
Νομίζουμε πὼς αὐτὴ ἡ διάσταση δὲν ἔχει ἀκόμα ἀναδειχθεῖ ἐπαρκῶς ἀπὸ τὰ
προσυνοδικὰ κείμενα.

Ἡ συνοδικότητα ἐπιβάλλει, ἐπίσης, τὴν ἐνεργὸ συμμετοχὴ τοῦ ἐκκλησιαστι-
κοῦ σώματος στὶς ἀποφάσεις τῶν Συνόδων. Ὅπως ἐνθυμίζει ἡ Γ΄ Προσυνοδι-
κὴ, «προϋπόθεση» γιὰ τὴν ἐξέλιξη τῶν διαχριστιανικῶν διαλόγων εἶναι ἡ ἐνη-
μέρωση τοῦ πληρώματος τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας. Δὲν πρόκειται, ὅμως, γιὰ
μία τυπικὴ πληροφόρησή του, καταχρηστικῶς λεγόμενου, κατώτερου κλήρου
καὶ τοῦ λαϊκοῦ σώματος, ἀλλὰ γιὰ τὴν κατήχησή του μὲ σκοπὸ τὴν ἐμπέδωση
μίας γνήσιας οἰκουμενικῆς συνείδησης, ποὺ θὰ συγκλονίζεται ἀπὸ τὸ σκάνδα-
λο τῆς διαίρεσης καὶ θὰ ποθεῖ τὴν ἀποκατάσταση τῆς ἐνότητας. Αὐτὸ ἐπιβάλ-
λει καὶ τὸ προφητικὸ θάρρος νὰ καταγγέλονται ἀνεύθυνες κινήσεις ποὺ βλέ-
πουν στὸν οἰκουμενισμό, στὴν καλύτερη τῶν περιπτώσεων, τὴν δῆθεν προσβολὴ
τῆς ὀρθόδοξης ἀκεραιότητας! Ἡ προσυνοδικὴ ἐμπειρία μᾶλλον ἐπιβεβαιώνει
ὅτι ἡ ὀλιγωρία καὶ ὁ φόβος νὰ ἀναγγελεθῇ ἡ ἀλήθεια ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Κύριος θέ-
λει τὴν ἐνότητα ὅσων Τὸν ὁμολογοῦν ἔβλαψε πολλαπλῶς τὸ ἐσωτερικὸ τῆς Ὁρ-
θοδοξίας καὶ ἔφερε ὑποχώρηση τῶν οἰκουμενικῶν κεκτημένων⁹⁰.

90. Αὐτὸ τὸ πνεῦμα ἐξέφραξε ἡ σημαντικὴ Πατριαρχικὴ καὶ Συνοδικὴ Ἐγκύκλιος τοῦ
Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ποὺ δημοσιεύθηκε τὴν Κυριακὴ τῆς Ὁρθοδοξίας τοῦ 2010. Ἡ
Ἐγκύκλιος ὑπενθύμιζε ὅτι «ἡ Ὁρθοδοξία δὲν εἶναι μουσειακὸς θησαυρὸς, διὰ νὰ συντηρεῖται,
ἀλλὰ πνοὴ ζωῆς, διὰ νὰ μεταδίδεται καὶ ζωογονῆ τοὺς ἀνθρώπους. [...] ἐάν ἡ Ὁρθοδοξία κλει-

Ένα από τα ζητούμενα της Πανορθόδοξης Συνόδου είναι η σύνταξη ενός κειμένου με κανονικό κῦρος που θα έχει άμεση εφαρμογή σε όλο τον ὀρθόδοξο κόσμο. Δεν είναι, ωστόσο, η –εὐκαία όσο και ἀναγκαία– εφαρμοστικότητα τῶν ἀποφάσεων τῆς Συνόδου τὸ μοναδικὸ αἰτούμενο αὐτῆς. Ἡ Ὀρθοδοξία χρειάζεται ἓνα κείμενο που θὰ ἐμπνεύσει τὸ πλήρωμά της, θὰ ἀνανεώσει τὴν οἰκουμενική της ζωντάνια καὶ θὰ ἀποτελέσει σημεῖο ἀναφορᾶς γιὰ τοὺς μὴ ὀρθόδοξους, κι ὄχι μία ἀπόφαση που θὰ καταγράφει τὶς θετικὲς παραμέτρους καὶ τὰ ὅρια τοῦ οἰκουμενικοῦ ἐγχειρήματος⁹¹. Σὲ μία τέτοια περίπτωση, ἡ ὠφέλεια τῆς Συνόδου θὰ ἦταν μικροῦ ὀρίζοντα καὶ θὰ μείωνε τὴν πνευματική της ἐμβέλεια. Ἡ Ὀρθοδοξία ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ ἓναν ἐλπιδοφόρο καὶ ἐμπνευσμένο πνευματικὸ λόγο καταλλαγῆς που θὰ ὑπενθυμίζει τὴν ἀναστάσιμη φορὰ τῆς ἱστορίας. Πολλὰ θὰ μπορούσε νὰ προσφέρει ὡς πρὸς αὐτὸ μία περισσότερο ἀποκρυσταλλωμένη ὀρθόδοξη θεολογία περὶ τοῦ οἰκουμενισμοῦ, βασισμένη στὰ κεκτημένα τῆς εὐχαριστιακῆς, μυστηριακῆς, τριαδικῆς θεολογίας. Αὐτὴ ὑπάρχει μεμονωμένα σὲ κείμενα θεολόγων καὶ ἐκκλησιαστικῶν, πιὸ συγκροτη-

σθη εἰς τὸν ἑαυτὸν της καὶ δὲν διαλέγεται μὲ τοὺς ἐκτὸς αὐτῆς, ὄχι μόνον θὰ ἀποτύχει εἰς τὴν ἀποστολήν της, ἀλλὰ καὶ θὰ μετατραπῆ ἀπὸ καθολικὴ καὶ κατὰ τὴν οἰκουμένη Ἐκκλησία που εἶναι, εἰς μίαν ἐσωστρεφῆ καὶ αὐτάρεσκον ὁμάδα, εἰς ἓνα γκέττο εἰς τὸ περιθώριον τῆς ἱστορίας», καὶ ὅτι «ἡ προσπάθεια διὰ τὴν ἐνότητα τῶν χριστιανῶν εἶναι θέλημα καὶ ἐντολή τοῦ Κυρίου [...] Δὲν εἶναι δυνατόν ὁ Κύριος νὰ ἀγωνιᾷ διὰ τὴν ἐνότητα τῶν χριστιανῶν καὶ ὑμεῖς νὰ μένωμεν ἀδιάφοροι. Τοῦτο θὰ ἀποτελοῦσε ἐγκληματικὴν προδοσίαν καὶ παράβασιν τῆς ἐντολῆς Του», ἐνῶ, τέλος, κατήγγειλε πῶς «ἡ Ὀρθοδοξία δὲν ἔχει ἀνάγκην οὔτε φανατισμοῦ οὔτε μισαλλοδοξίας διὰ νὰ προστατευθῆ [...] (ὄσοι) ὀμιλοῦν ἀπαξιωτικὰ διὰ κάθε προσπάθειαν συνδιαλλαγῆς μεταξὺ τῶν διηρημένων χριστιανῶν καὶ ἀποκαταστάσεως τῆς ἐνότητος τῶν ὡς δῆθεν παναίρεσιν τοῦ οἰκουμενισμοῦ χωρὶς νὰ παρέχουν καμμίαν ἀπόδειξιν ὅτι κατὰ τὰς ἐπαφάς της μὲ τοὺς μὴ ὀρθόδοξους ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία ἐγκατέλειψε ἢ ἀρνήθηκε τὰ δόγματα τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας μας». Βλ. «Πατριαρχικὴ καὶ Συνοδικὴ Ἐγκύκλιος ἐπὶ τῇ Κυριακῇ τῆς Ὀρθοδοξίας (21 Φεβρουαρίου 2010)», σὺν <http://www.ec-patr.org/docdisplay.php?lang=en&id=1168&tla=gr> (προσπέλαση: 5 Νοεμβρίου 2015).

91. Ἡ Β' Σύνοδος τοῦ Βατικανοῦ μὲ τὴν ἐκκλησιολογικὴ Διάταξη *Lumen Gentium* καὶ τὸ Διάταγμα περὶ Οἰκουμενισμοῦ *Unitatis Redintegratio* προσέφερε μία ὄντως ἀνανεωμένη, ὄσο καὶ ἀναβαπτισμένη στὶς πηγὲς τῆς ἀρχαίας παράδοσης, ἐκκλησιολογικὴ διδασκαλία ὄσο καὶ τοὺς κεντρικοὺς θεολογικοὺς ἄξονες τῶν σχέσεών της μὲ τὶς ἄλλες χριστιανικὲς παραδόσεις. Ἡ ἀλλαγὴ στροφῆς τοῦ Ρωμαιοκαθολικισμοῦ ὑπὲρ τοῦ οἰκουμενικοῦ κινήματος ὀφείλεται καὶ στὴ θεολογικὴ τόλμη τῶν θεολόγων τῆς Β' Συνόδου τοῦ Βατικανοῦ. Τὰ προαναφερθέντα συνοδικὰ κείμενα, ἔχοντα κανονικὴ ἰσχὺ, ἀποτελοῦν πηγὴ τῆς ρωμαιοκαθολικῆς θεολογίας περὶ οἰκουμενισμοῦ. Ἡ ἀναφορὰ στὴ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία γίνεται ἐδῶ, προφανῶς, ὄχι πρὸς μίμησιν, ἀλλὰ ὡς ὀφειλόμενη ἐπιστημονικὴ καταγραφή, κατ' ἀναλογία μὲ τὴν ὀρθόδοξη συνοδικὴ διαδιδασκαλία.

μένα στα προσυνοδικά κείμενα και, κυρίως, στις τελευταίες Διακηρύξεις των Συνάξεων των Προκαθημένων. Θα ήταν εξόχως σημαντικό οι τελευταίες να αποτελέσουν, με γόνιμο τρόπο, μέρος του συνοδικού στοχασμού⁹². Έχοντας υπόψη πώς η ὀρθόδοξη παράδοση δεν αναγνωρίζει την ύπαρξη ενός *magisterium* που ἐρμηνεύει αὐθεντικά τὴν ἐκκλησιαστικὴ διδασκαλία, οἱ πατέρες τῆς Συνόδου, ὡς φορεῖς τοῦ φρονήματος τῶν Ἐκκλησιῶν τους καὶ προεστοὶ τῶν τοπικῶν εὐχαριστιακῶν κοινοτήτων, καλοῦνται νὰ διακρίνουν τοὺς ὁδοὺς μὲσω τῶν ὁποίων σήμερα τὸ μυστήριό τοῦ Χριστοῦ μπορεῖ νὰ ἐνώσει τοὺς χριστιανούς στὴν οὐσία τῆς πίστεως, πὺ εἶναι τὸ ἐνδότετο ἀγαθὸ πὺ πάντα φανερώνει καὶ ἐνεργοποιεῖ τὰ ἀγαθὰ τῆς εὐχαριστιακῆς φιλοξενίας καὶ τριαδικῆς ἀγάπης. Ὡς «φιλοξενία» ἀγάπης καὶ καταλλαγῆς, ἡ Πανορθόδοξη Σύνοδος τοῦ 2016 θὰ μπορέσει, πράγματι, ν' ἀνατροφοδοτήσῃ πνευματικὰ τὸ σύγχρονο χριστιανικὸ κόσμο καὶ νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὶς δικές της πληγές καὶ ἀδυναμίες. Τὸ πνεῦμα φιλοξενίας προὔποθετει, αὐτονοήτως, ταπείνωση, συναίσθηση πὺς κάθε διάσπαση ἢ χωρισμὸς εἶναι ἐξ ὀρισμοῦ ἀντιχριστιανικὸς καὶ ἀποδοχὴ τοῦ ἄλλου. Τὸ συν-χωρετικὸ ἦθος, λοιπόν, εἶναι αὐτὸ πὺ θεραπεύει καταρχὴν τὴν νοοτροπία τοῦ χωρισμοῦ, δημιουργεῖ τὸ ἀπαραίτητο κλίμα γιὰ τὴν πραγμάτωση τῆς ἀγαπητικῆς φιλοξενίας, πὺ, στὸ πεδίο τῶν οἰκουμενικῶν σχέσεων φανερώνει τὴν εὐαγγελικὴ ὁδὸ τῆς μαθητείας ὄλων στὴν ἐνότητα τῆς ἀλήθειας τοῦ Χριστοῦ.

92. Δὲν κρίνεται ἐδῶ ἡ - ὀρθή - ἐπιλογή τῶν Πανορθόδοξων καὶ Προσυνοδικῶν Διασκέψεων νὰ ἐξετάσουν διακριτὰ τὰ θέματα τῆς οἰκουμενικῆς κίνησης καὶ τῶν διμερῶν διαλόγων. Ὅπως προελέχθη, στὴν πρώτη περίπτωση ἀποτυπώνεται ἡ γενικὴ στάση τῆς Ὀρθοδοξίας ἐναντί του οἰκουμενικοῦ κινήματος. Στὴ δεύτερη περίπτωση δίνεται ἡ εὐχέρεια νὰ προωθηθοῦν οἱ διμερεῖς διάλογοι ἀναλόγως μὲ τὶς ἐπιμέρους προβληματικὲς πὺ προκύπτουν, δίχως νὰ ἐπιβάλλεται *a priori* μία ἀνωθεν ὁμοιομορφία, ἀλλὰ μὲ εὐαισθησία σὶς ἐκκλησιολογικὲς, θεολογικὲς, ποιμαντικὲς προτεραιότητες τῶν συνομιλητῶν.